

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ

І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Гуманітарно-педагогічний факультет

УДК 325.54:314.15(4)

ПОГОДЖЕНО

Декан гуманітарно-педагогічного
факультету

_____ Савицька І.М.
«__» _____ 2024 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

в.о. завідувача кафедри міжнародних
відносин і суспільних наук

_____ Хвіст В.О.
«__» _____ 2024 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

Сучасні демографічні та міграційні проблеми Європи

Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»

Освітня програма «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»

Орієнтація
освітньої програми освітньо-професійна

Гарант освітньої
програми д-р політ. наук, доцент _____ Кравченко Н.Б.

Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи д-р іст. наук, професор _____ Любовець О. М..

Виконала _____ Чихар А. М.

КИЇВ – 2024

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри міжнародних відносин
і суспільних наук

_____ Хвіст В.О.
«___» _____ 2024 р.

ЗАВДАННЯ
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТУ
Чихар Анна Миколаївна

Спеціальність **291«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»**

Освітня програма **«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»**

Орієнтація освітньої програми **освітньо-професійна**

Тема магістерської роботи: **«Сучасні демографічні та міграційні проблеми Європи»**
затверджена наказом ректора НУБіП України від 27.10.2023 р.
Термін подання завершеної роботи на кафедрі 15.11.2024

Вихідні дані до магістерської роботи:

- 1) наукові дослідження з питань демографічних проблем;
- 2) вітчизняні та зарубіжні літературні джерела з проблеми дослідження;
- 3) Монографії, наукові статті, праці, статистичні дані, нормативно-правові акти.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

- Проаналізувати динаміку народжуваності та смертності в Європі.
- Дослідити процес старіння населення в Європі, його темпи, географічні особливості та вплив на економіку та соціальну сферу.
- Вивчити просторову розподіленість населення в Європі, фактори, що її обумовлюють, та наслідки нерівномірного розподілу.
- Охарактеризувати основні міграційні потоки в Європі, їхні причини, обсяги та напрямки.
- Проаналізувати економічні, соціальні та політичні наслідки демографічних та міграційних проблем для країн Європи.
- Дослідити політику, спрямовану на вирішення демографічних та міграційних проблем в Європі, її ефективність та можливі напрямки вдосконалення.
- Виробити рекомендації щодо подолання негативних наслідків демографічних та міграційних проблем та забезпечення стійкого розвитку країн Європи.

Дата видачі завдання

30.09.2023 р.

Керівник магістерської роботи

_____ **Любовець О. М.**

Завдання прийняв до виконання

_____ **Чихар А. М.**

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
студентки магістратури гуманітарно-педагогічного факультету
спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»,
освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії»
Національного університету біоресурсів і природокористування України
Чихар Анни Миколаївни
на тему: «Сучасні демографічні та міграційні проблеми Європи»

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний текст магістерської роботи викладено на 111 сторінках, у тому числі робота містить 86 використаних джерел.

Дана магістерська робота має на меті виявлення та висвітлення основних демографічних та міграційних проблем Європи. Основні демографічні проблеми Європи включають, в першу чергу, старіння населення, низьку народжуваність, підвищення смертності, нерівномірний розподіл населення, зміна сімейних моделей та урбанізація. Військові конфлікти, бідність та низка інших факторів сприяли безпрецедентному потоку мігрантів з країн Близького Сходу, України, Африки та інших регіонів. Паралельно з цим, безвізовий режим (Шенген) сприяв активній міграції всередині Європи. Для цього нами було проведене демографічне дослідження – це систематичний науковий аналіз населення, який включає вивчення його структури, динаміки та просторового розподілу.

Детально проаналізовано склад та структуру населення Європи та виявлено ряд негативних тенденцій. По-перше, в більшості країн Європи народжуваність є нижчою за мінімум, необхідний для натурального відтворення населення (2,1), спостерігається значний розрив між тривалістю життя чоловіків і жінок, збільшення смертності внаслідок COVID-19 та війн. Щодо міграції, імміграція в Європу значно перевищує еміграцію, при чому ситуація кардинально відрізняється залежно від країни. Велика частина мігрантів живе за межею бідності. В основному мігранти, це особи працездатного віку (16-44 роки), що прибувають морем. В Європі відсутня єдина політика щодо міграції, а заходи окремих країн на практиці часто виявляються неефективними, що виливається в маржиналізацію та відчуження таких осіб.

Наслідки демографічних проблем вже відчутні в Європі. Це зменшення працездатного населення та безробіття, ксенофобія, політичні баталії та мультикультуралізм. Для того, щоб вирішити дані питання, необхідно об'єднати зусилля всіх країн та переглянути існуючі заходи.

Ключові слова: Демографічні проблеми, міграційні проблеми, міграція, імміграція, еміграція, Європа, ЄС, населення, демографічні показники, мультикультуралізм, інтеграція біженців.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОГО ТА МІГРАЦІЙНОГО СТАНУ РЕГІОНУ	12
1.1 Поняття та характеристика основних демографічних та міграційних проблем	12
1.2. Фактори, що впливають на демографічні та міграційні процеси в Європі..	23
1.3. Сутність, роль та принципи дослідження демографічного та міграційного стану регіону	30
Висновки до розділу 1	36
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДЕМОГРАФІЧНИХ ТА МІГРАЦІЙНИХ ПРОБЛЕМ ЄВРОПИ.....	38
2.1. Дослідження статево-вікового стану населення та основних демографічних показників Європи	38
2.2. Аналіз основних процесів міграції в Європі: імміграція та еміграція.....	52
2.3. Оцінка ефективності демографічної політики Європи	66
Висновки до розділу 2	82
РОЗДІЛ 3. НАСЛІДКИ ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ РОЗВ’ЯЗАННЯ ДЕМОГРАФІЧНИХ ТА МІГРАЦІЙНИХ ПРОБЛЕМ ЄВРОПИ	85
3.1. Соціальні, політичні, економічні та культурні наслідки демографічних та міграційних проблем Європи	85
Висновки до розділу 3	112
ВИСНОВКИ.....	113
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	118

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

ООН – Організація Об'єднаних Націй

TFR – Total Fertility Rate (Сукупний коефіцієнт народжуваності)

GIS – Geographic Information System (Геоінформаційна система)

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

АРЕ – Allocation Parentale d'Éducation (Французька допомога для батьків, які залишаються вдома для виховання дітей)

РАЖЕ – Prestation d'accueil du jeune enfant (Французька система фінансової підтримки сімей при народженні дітей)

AfD – Alternative für Deutschland (Альтернатива для Німеччини, німецька політична партія)

ВСТУП

Актуальність теми полягає в її центральному значенні для стабільного розвитку континенту. Європа, яка довгий час була взірцем соціально-економічного прогресу, стикається з серйозними демографічними викликами, що впливають на майбутнє її розвитку. Важливість сучасних демографічних та міграційних проблем у Європі підкреслюється значними змінами населення та їх соціально-політичними наслідками. Одночасно багато європейських країн стикаються з депопуляцією і їх економічний ріст на пряму залежить від трудової міграції з перенаселених регіонів Азії та Африки, що посилює соціально-економічні виклики та екологічний тиск. Наплив мігрантів, особливо з зон конфлікту, змінює демографічний ландшафт. Крім того, поточні міграційні процеси вимагають комплексних стратегій регулювання та інтеграції для вирішення довгострокових впливів на європейські суспільства. Таким чином, розуміння цієї динаміки має вирішальне значення як для політиків, так і для дослідників. Від вирішення демографічних та міграційних проблем Європи, без перебільшення, залежить майбутнє континенту. В умовах глобалізації, конкуренції на міжнародній арені та нових викликів, таких як зміна клімату та технологічні трансформації, Європі необхідно знайти ефективні підходи до вирішення демографічних та міграційних питань.

Ступінь дослідженості теми. Демографічні і міграційні проблеми детально аналізуються в роботах провідних демографів, економістів, соціологів і політичних аналітиків. Європейський Союз регулярно публікує аналітичні звіти [43, 45, 48, 57, 68, 73], які відображають поточний стан демографічних процесів та пропонують шляхи вирішення проблем. Наприклад, Євростат, ООН, Міжнародна організація з міграції (ІОМ) та інші організації збирають та аналізують великі обсяги даних, що дозволяє краще зрозуміти динаміку демографічних змін та їхні наслідки. Крім того, питання демографії висвітлені у роботах ряду вітчизняних вчених, таких як Арістова А. В. [1], Венгрин Д. [3], Гречка О. [5], Григор'єва С. В. [6], Кобилінський В. М. [12],

Козлов В. П.[13],Козловський С. В.[14], Непиталюк А. В.[14],
 Лизанець А. Г.[19], Максаковский В. П.[20], Пилипченко О. О.[24],
 Савельєв Ю. Б.[25],Тарасенко К. М. [30], Цвігун І. [33], а також зарубіжних
 вчених, зокрема Colibasanu A.[40], Conte A.[41], Mazza J.[41], Graunt J.[54],
 May J. F.[62], Metcalfe-Hough V.[63]. Nimwegen N. V. [70], Esveldt I.[70],
 Beets G.[70],Legendre É.[82].

Мета дослідження – всебічний аналіз демографічних та міграційних процесів у Європі в умовах глобальних трансформацій, визначення основних соціальних, політичних, економічних і культурних наслідків демографічних та міграційних проблем, виокремлення загальних напрямів їхнього подолання. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

- розглянути поняття та характеристику основних демографічних та міграційних проблем;
- виявити фактори, що впливають на демографічні та міграційні процеси в Європі;
- визначити сутність, роль та принципи дослідження демографічного та міграційного стану регіону;
- провести дослідження статево-вікового стану населення та основних демографічних показників Європи;
- проаналізувати основні процеси міграції в Європі;
- оцінити ефективності демографічної політики Європи;
- дослідити соціальні, політичні, економічні та культурні наслідки демографічних та міграційних проблем Європи;
- розробити основні напрями вирішення демографічних і міграційних проблем Європи.

Об'єктом дослідження є сучасні демографічні та міграційні процеси в Європі.

Предмет дослідження – причини, наслідки та стратегії вирішення демографічних і міграційних проблем, що впливають на економічну, соціальну та культурну стабільність європейських країн.

Методи дослідження. В ході написання магістерської роботи використовувались різноманітні загальнонаукові та специфічні методи дослідження, такі як:

- табличний метод для систематизації та впорядкування даних;
- графічний метод для візуалізації отриманих результатів дослідження;
- метод порівняння для аналізу основних демографічних показників по окремих країнах Європи та виявлення найбільш проблемних зон, а також порівняння темпів росту населення Європи та інших регіонів;
- статистичні методи для збору, аналізу та систематизації демографічних показників, таких як кількість населення, смертність, вікова та гендерна структура, народжуваність, кількість шлюбів та розлучень тощо;
- арифметичний метод для розрахунку ключових показників, таких як сальдо міграції, гендерний розрив очікуваної тривалості життя тд;
- прогнозний метод для передбачення майбутніх демографічних тенденцій;
- хронологічний та історичний метод для аналізу передумов формування демографічної структури населення Європи, а також систематизації історичних подій які мали найбільший вплив на дані тенденції;
- інфографіка для наочного представлення складних даних, таких як наслідки старіння населення;
- аналіз структури та динаміки для виявлення змін у демографічних показниках;
- картографічний метод (GIS) для просторового аналізу демографічних змін, наприклад густоти та розподілу населення в Європі;
- метод опитування для виявлення основних причин низької народжуваності;
- метод моделювання для створення ймовірної індивідуальної моделі соціальної допомоги на дітей.

Інформаційну базу дослідження склали, в першу чергу, дослідження офіційних європейських установ, таких як ЄвроСтат, ООН, Міжнародна організація з міграції, тощо. Досліджено законодавчу базу ЄС та окремих країн щодо міграції та демографічної ситуації. Інформаційна база дослідження формувалася на основі літературних джерел, інтернет-ресурсів, наукових статей та результатів наукових розробок вітчизняних і зарубіжних науковців.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному підході до дослідження сучасних демографічних та міграційних проблем Європи в умовах глобальних трансформацій. У роботі вперше проведено порівняльний аналіз ефективності різних підходів до вирішення демографічних викликів у різних країнах ЄС, зокрема, аналіз економічних, соціальних та культурних наслідків застосування цих підходів. Дослідження проводилось з урахуванням гендерних та вікових аспектів населення, здійснено прогноз основних демографічних показників до 2100 року. Було проведено низку специфічних досліджень, як наприклад, виявлення причин розриву між бажаною та фактичною народжуваністю, відсоток мігрантів, які отримують певні виплати від держави та порівняння з корінним населенням, різниця між доходами в різних районах (на прикладі Парижу) як приклад негативних наслідків урбанізації, відсоток мігрантів за межею бідності, основні канали їх прибуття та смертність. У роботі запропоновано нові підходи до розробки комплексної демографічної політики, що враховує потреби як корінного населення, так і мігрантів, що сприятиме соціально-економічній стабільності та розвитку регіону.

Апробація результатів дослідження. Основні положення магістерської роботи було представлено на Міжнародній науково-практичній конференції «Україна та світ в умовах російської збройної інтервенції (з 2014 р.)» від 6 червня 2024 р. в місті Києві з науковими тезами на тему «Демографічні наслідки російсько-української війни для європейських країн» [35, с. 162-163].

Практичне значення. Зібрана інформація та запропоновані методики можуть використовуватись провідними європейськими організаціями та установами, а також урядами окремих країн (включаючи Україну як

майбутнього члена європейської спільноти) для розробки та вдосконалення політики протидії демографічним та міграційним проблемам.

Структура роботи. Магістерська робота включає три розділи, що складаються з восьми підрозділів, включаючи вступ, висновки та список використаних джерел, який включає 86 джерел. Основний зміст роботи займає 111 сторінок і включає 6 таблиць та 52 рисунки.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОГО ТА МІГРАЦІЙНОГО СТАНУ РЕГІОНУ

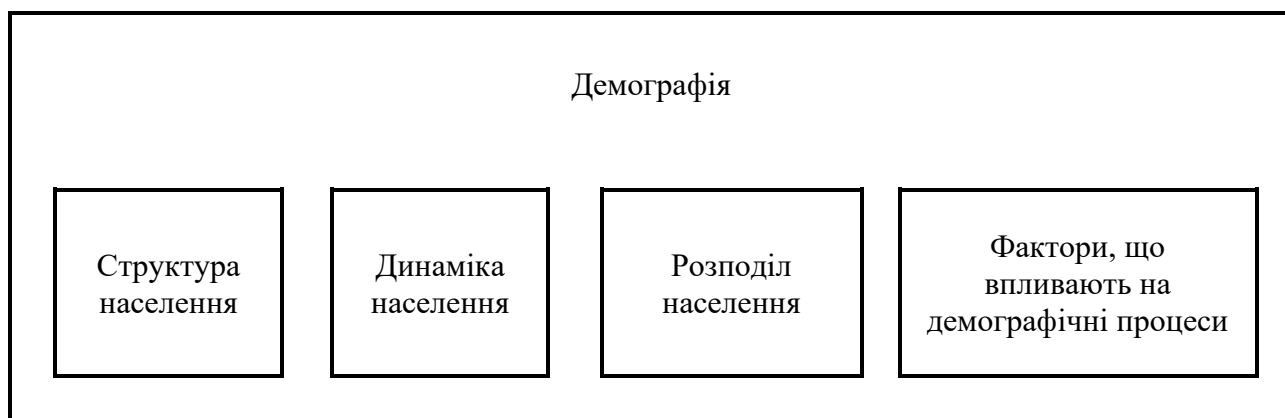
1.1 Поняття та характеристика основних демографічних та міграційних проблем

Демографічні та міграційні процеси є фундаментальними для будь-якого суспільства. Вони безпосередньо впливають на економічний розвиток, соціальну структуру та національну безпеку країн. Демографічні зміни завжди супроводжували людство, проте в ХХІ столітті вони набули особливої гостроти. Старіння населення, міграційні кризи, зміна сімейних моделей – все це ставить перед суспільством нові виклики. Виявлення основних демографічних та міграційних проблем та подальше вивчення та розуміння причин цих змін є необхідною умовою для розробки ефективних стратегій адаптації.

Згідно до "Тлумачного словника української мови", демографія це наука, що вивчає населення - всі зміни його стану, розташування, види розселення тощо [9]. Її назва походить від комбінації двох грецьких слів: δῆμος (demos) – народ, населення, громада та γράφω (graphein) – писати, описувати [Г6]. Вважається, що демографія як наука виникла ще у ХІХ столітті. Роботи Дж. Граунта, автора книги "Природні і політичні спостереження, зроблені за бюлетенями смертності" [54], стали ключовими для виникнення демографії як науки. Граунт вперше систематично аналізував дані про народжуваність і смертність у Лондоні, використовуючи бюлетені смертності для виявлення закономірностей у динаміці населення. Його дослідження заклали основи статистичного підходу до вивчення населення, що дозволило розуміти демографічні процеси, прогнозувати тенденції та формувати обґрунтовану соціальну та економічну політику.

Дослідження Вільяма Петті та Томаса Мальтуса зробили значний внесок у розвиток демографії як науки. Петті, один із засновників політичної арифметики, вперше застосував кількісні методи для аналізу населення, розробив концепцію "суспільного багатства" та досліджував вплив демографічних факторів на

економіку. Томас Мальтус, відомий своєю теорією про приріст населення, аргументував, що населення зростає в геометричній прогресії, тоді як засоби існування - в арифметичній, що може призвести до перенаселення та соціальних криз. Мальтусівська теорія стимулювала подальші дослідження у сфері демографії, економіки та соціології, заклавши основи для вивчення взаємозв'язків між населенням і ресурсами. Умовно структуру демографії зобразили на рис. 1.1.

Рис. 1.1 Демографія та її основні складові

Примітка. Складено автором

На відміну від перепису населення, демографія надає більш глибокий аналіз, досліджуючи:

- структуру населення (віковий склад, стать, національність, освіта, професійна приналежність тощо);
- динаміку населення (народжуваність, смертність, міграцію, природний приріст та їхні причини);
- розподіл населення (географічний розподіл, урбанізація, сільський розвиток);
- фактори, що впливають на демографічні процеси (соціально-економічні, культурні, політичні, природно-географічні).

Населення є фундаментом всіх досліджень демографії. Вивчаючи чисельність, склад та розподіл населення, демографія допомагає зрозуміти суспільні процеси, прогнозувати майбутнє та розробляти ефективні політики.

Для того, щоб краще зрозуміти суть основних демографічних та міграційних проблем розглянемо визначення “Населення” вітчизняними та зарубіжними науковцями і організаціями в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Визначення поняття «Населення» вітчизняними та зарубіжними науковцями і організаціями

Автор	Визначення
Організація Об'єднаних Націй (ООН) [53]	Усі жителі даної країни або території (провінції, міста, столичної області тощо), розглянуті разом; кількість жителів країни чи території.
Савчук І. Г. [26]	Група фізичних осіб, які проживають на певній території чи в певному населеному пункті
Світовий банк [51]	Загальна чисельність населення базується на фактичному визначенні населення, яке включає всіх мешканців незалежно від правового статусу чи громадянства.
Організація економічного співробітництва та розвитку [72]	Населення визначається як кількість людей на даній території (наприклад, у країні, регіоні чи місті), до якої застосовується конкретний життєвий коефіцієнт, тобто знаменник загального рівня народжуваності або смертності; це населення, визначене переписом.
О. В. Батанов, С. Б. Чехович. [22]	Безперервно відновлювана у процесі відтворення сукупність людей на Землі в цілому або в її окремих регіонах, країнах, населених пунктах тощо
Державна служба статистики України [21]	Населення, яке на момент перепису перебуває на певній території, враховуючи осіб, що тимчасово мешкають

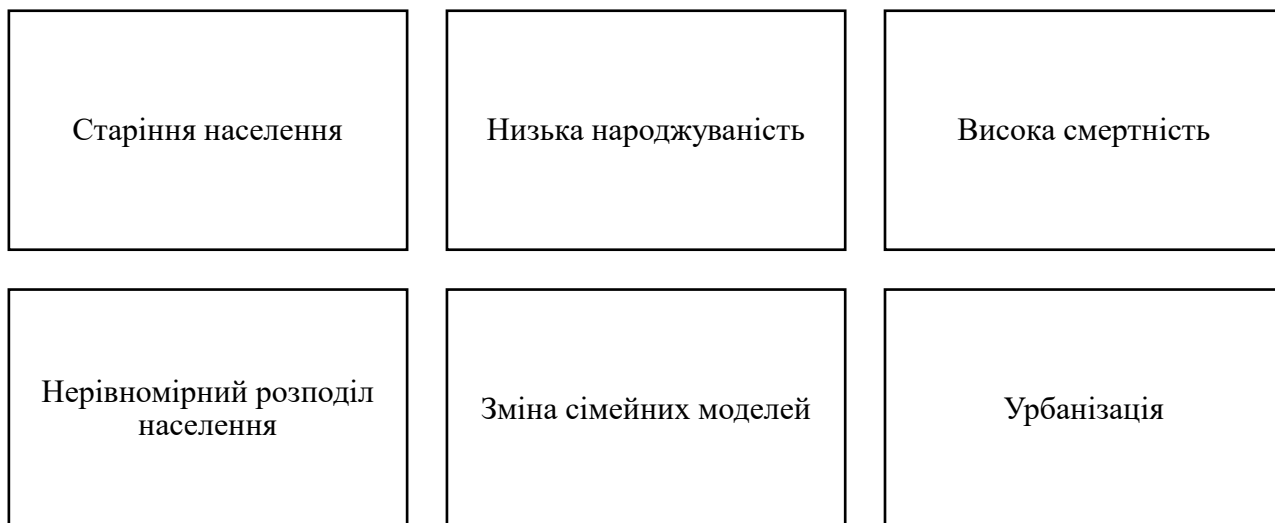
Примітка. Систематизовано автором на основі [21, 22, 26, 51, 53, 72]

Систематизувавши існуючі визначення ми можемо дійти висновку, що населення - це сукупність людей, які постійно або тимчасово проживають на певній території, характеризуються різноманітними демографічними, соціальними та економічними показниками і утворюють основу для аналізу та прогнозування суспільних процесів.

Традиційно, демографія, як і будь яка галузь, пов'язана з певними проблемами. На думку Максаковського В.П. демографічна проблема - це різке прискорення або порушення процесів відтворення населення, що становить загрозу для його виживання [20]. Демографічна проблема – це складне соціально-економічне явище, яке виникає внаслідок порушення природного відтворення населення, зміни його вікової та статевій структури, міграційних

процесів та інших демографічних показників, що негативно впливають на розвиток суспільства.

Основні демографічні проблеми ми систематизували у вигляді рис. 1.2.

Рис. 1.2 Основні демографічні проблеми в сучасному світі

Примітка. Складено автором на основі [13]

Старіння населення – це глобальний демографічний процес, який характеризується зростанням частки людей похилого віку в загальній чисельності населення [13]. Цей процес має значний вплив на економіку, соціальну сферу та політику суспільства.

Основними причинами старіння населення є зниження народжуваності, тобто зменшення кількості народжень на одну жінку репродуктивного віку, а також збільшення середньої тривалості життя завдяки розвитку медицини, покращенню умов життя та гігієни. Оскільки середня тривалість життя зростає, в розвинутих країнах зростає кількість людей похилого віку, які страждають від старечої безпорадності і не можуть вести самостійне життя. [86].

Низька народжуваність характеризується зменшенням кількості народжених дітей на одну жінку впродовж її репродуктивного періоду, що не забезпечує простого відтворення населення. Причини цього явища включають економічну нестабільність, високі витрати на виховання дітей, зміни в

культурних та соціальних цінностях, збільшення рівня освіти та зайнятості жінок, затримку шлюбу і народження дітей, а також доступність та використання засобів контрацепції.

З математичної точки зору, низька народжуваність визначається зменшенням загального коефіцієнта народжуваності (TFR, total fertility rate), який показує середню кількість дітей, народжених однією жінкою за все її життя. Для забезпечення простого відтворення населення TFR має бути на рівні приблизно 2.1 дитини на одну жінку. Якщо TFR падає нижче цього рівня, це означає, що кожне наступне покоління буде чисельно меншим за попереднє, що призводить до скорочення чисельності населення [47].

Висока смертність – це складне демографічне явище, яке характеризується підвищеним рівнем летальних випадків у певному регіоні або країні, що може бути пов'язано з різноманітними факторами та причинами (рис 1.3), які діють як окремо, так і в комплексі.

Захворювання

- Інфекційні хвороби: туберкульоз, ВІЛ/СНІД, малярія тощо
- Неінфекційні хвороби: серцево-судинні захворювання, онкологічні захворювання, хвороби органів дихання
- Хронічні захворювання: діабет, гіпертонія, захворювання нирок

Зовнішні причини

- Дорожньо-транспортні пригоди

Соціально-економічні фактори

- Бідність
- Обмежений доступ до якісної медичної допомоги
- Голод, відсутність питної води

Конфлікти

- Війни
- Тероризм
- Високий рівень злочинності

Екологічні проблеми

- Забруднення довкілля
- Стихійні лиха

Рис. 1.3 Основні причини високої смертності

Примітка. Складено автором

Основні причини високої смертності включають захворювання, такі як інфекційні (туберкульоз, ВІЛ/СНІД, малярія) і неінфекційні (серцево-судинні, онкологічні, дихальні), а також хронічні хвороби (діабет, гіпертонія, захворювання нирок). Важливими є також зовнішні причини, як-от травми (ДТП, виробничі травми, насильство). Соціально-економічні фактори, зокрема бідність (обмежений доступ до медичної допомоги, незбалансоване харчування, погані умови життя), конфлікти (війни, тероризм, політична нестабільність) і екологічні проблеми (забруднення довкілля, стихійні лиха) також відіграють значну роль.

Наведені вище явища можна пояснити за допомогою теорії демографічного переходу (рис. 1.4). Демографічний перехід - це історичний процес зміни демографічних показників населення від високої народжуваності та смертності до низької народжуваності та смертності [33]. Це перехід від традиційного аграрного суспільства до індустріального та постіндустріального.

Рис. 1.4 Теорія демографічного переходу

Примітка. Складено автором на основі [33]

Фази демографічного переходу включають:

1. Претранзитивний період, який характеризується високою народжуваністю та смертністю, що призводить до незначного природного

приросту населення. Цей період був типовим для більшості країн до початку індустріалізації.

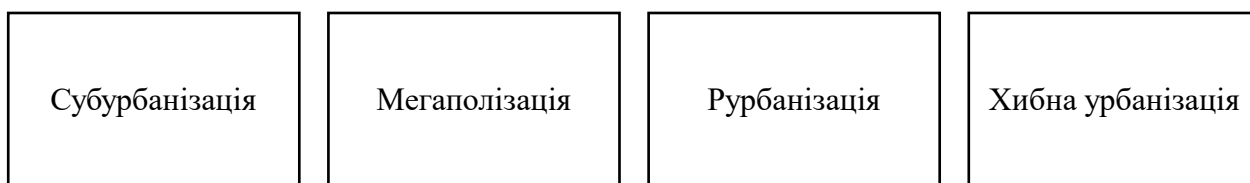
2. Транзитивний період, коли відбувається різке зниження смертності внаслідок покращення умов життя, розвитку медицини та санітарії. Народжуваність залишається високою, що призводить до демографічного вибуху.

3. Посттранзитивний період - народжуваність знижується до рівня, який забезпечує просте відтворення населення або навіть нижче. Смертність також низька [33].

«Демографічна зима» – це період різкого зниження народжуваності в країні або регіоні. Дане явище характеризується тривалим періодом, протягом якого кількість народжень значно нижча за рівень, необхідний для простого відтворення населення. Іншими словами, народжується менше дітей, ніж помирає людей, що призводить до скорочення чисельності населення [7]. Японія є одним з яскравих прикладів країни, яка пережила демографічну зиму. Після Другої світової війни в Японії спостерігався "вибух" народжуваності, пов'язаний з післявоєнним економічним підйомом. Однак вже з 1970-х років народжуваність почала стрімко падати.

Урбанізація - це процес зростання чисельності міського населення та розширення міських територій [3]. Вона спричинена низкою економічних, соціальних та технологічних факторів.

З економічної точки зору, індустріалізація та розвиток торгівлі і послуг привертають сільське населення до міст завдяки новим можливостям працевлаштування та бізнесу. Міста пропонують кращий доступ до освіти, медичних послуг та сучасних житлових умов. Вдосконалення транспортних систем і комунікаційних засобів полегшує переміщення, а інновації створюють нові можливості для бізнесу та покращення життя в урбанізованих зонах. Виділяють різні види урбанізації, які ми зобразили в вигляді рис. 1.5.

Рис. 1.5 Види урбанізації

Примітка. Складено автором на основі [12]

1. Субурбанізація - процес розростання міст за межі їх адміністративних кордонів, формування передмість. Характеризується масовим переселенням населення з міських центрів у прилеглі райони, що пов'язано з пошуком кращих житлових умов, більшого життєвого простору та спокійнішого середовища;

2. Мегаполізація - процес об'єднання кількох великих міст та їхніх передмість в одну гігантську міську агломерацію. Мегаполіси характеризуються високою концентрацією населення, промисловості, транспорту та послуг, а також складними проблемами управління та інфраструктури;

3. Рурбанізація - процес злиття сільських та міських територій, який відбувається внаслідок розширення міської забудови на сільські райони та інтеграції сільського господарства в міську економіку;

4. Хибна урбанізація - це неконтрольоване зростання міст, яке супроводжується утворенням неформальних поселень, де відсутня належна інфраструктура, санітарія та соціальні послуги. Така урбанізація часто спостерігається в країнах, що розвиваються, і призводить до соціальних проблем та погіршення якості життя [12].

Нерівномірний розподіл населення є демографічною проблемою, яка виникає через концентрацію населення в певних географічних районах, таких як великі міста, тоді як інші території залишаються малонаселеними або занедбаними. Це призводить до ряду соціальних, економічних та екологічних проблем, включаючи перевантаження інфраструктури і соціальних послуг у густонаселених районах, зниження якості життя, нестачу ресурсів і робочих місць, а також економічний занепад і депопуляцію сільських та віддалених

регіонів. Нерівномірний розподіл населення ускладнює планування та забезпечення рівного доступу до послуг і можливостей для всіх жителів країни.

Зміна сімейних цінностей відображає трансформації в суспільстві, зокрема зміни в уявленнях про шлюб, роль жінок і чоловіків, а також пріоритети щодо кар'єри і виховання дітей. Такі зміни призводять до зниження народжуваності, збільшення кількості однодітних сімей, поширення безшлюбності та відкладення створення сім'ї на пізніший вік. Наслідком цього є скорочення чисельності молодого населення, зростання середнього віку населення, і, як результат, посилення навантаження на соціальні та економічні системи, зокрема на пенсійне забезпечення і охорону здоров'я.

Іншою, не менш важливою проблемою в сучасному світі є міграція. Міграція – це термін, яке походить з латинської мови. Його корінь – дієслово *migrare*, що означає "переселятися", "переміщуватися". Таким чином, етимологічно термін "міграція" буквально означає процес переселення або переміщення [30]. Розглянемо трактування "Міграції" вітчизняними та зарубіжними науковцями і організаціями в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Трактування поняття «Міграція» вітчизняними та зарубіжними науковцями і організаціями

Автор	Визначення
Савчук І. Г. [26]	Переміщення населення з одного місця на інше у географічному просторі.
Нечаєв І. Ю. Словник географічних термінів [23]	Механічні переміщення людей через кордони територій, що передбачають зміну місця проживання назавжди, на тривалий термін або з періодичним поверненням.
Твердохлебов І, Таракчєєв М. [31]	Переселення, переміщення населення як усередині країни (внутр. міграція), так і з однієї країни в іншу.
Міжнародна організація з міграції [59]	Момент, коли особи залишають місце свого звичайного проживання через міжнародний кордон або в межах держави.
Європейська комісія [67]	Переміщення особи або через міжнародний кордон (міжнародна міграція), або в межах держави (внутрішня міграція) протягом більше одного року, незалежно від причин, добровільних чи вимушених, і засобів, регулярних чи нелегальних, використаних для міграції.
Кембриджський словник [66]	Процес подорожі людей до нового місця проживання, зазвичай у великих кількостях

Примітка. Систематизовано автором на основі [23, 26, 31, 59, 66, 67]

Отже, міграція – це добровільний або вимушений процес переміщення індивідів або груп людей зі звичного місця проживання до іншого, що супроводжується зміною соціального оточення, економічних умов та, часто, культурного середовища. Міграція поділяється на кілька видів залежно від різних критеріїв (табл 1.3).

Таблиця 1.3

Види міграції

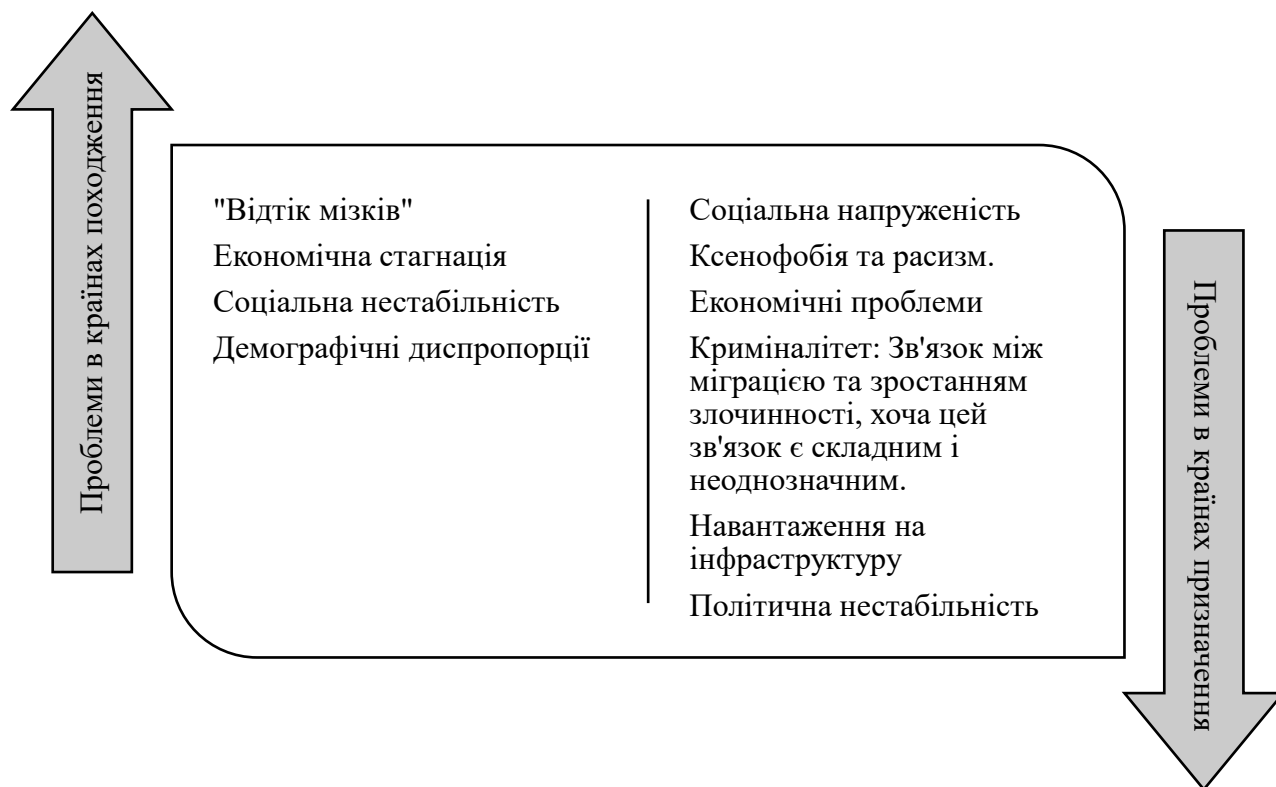
Критерій	Види
За напрямком	1. Внутрішня міграція 2. Міжнародна міграція
За тривалістю	1. Постійна міграція 2. Тимчасова міграція 3. Маятникова міграція 4. Сезонна міграція
За причинами	1. Економічна міграція 2. Політична міграція 3. Екологічна міграція 4. Сімейна міграція 5. Релігійна міграція 6. Освітня міграція 7. Інші причини
За легальністю	1. Легальна міграція 2. Нелегальна міграція
За формою організації	1. Індивідуальна міграція 2. Організована міграція
За мотивацією	1. Добровільна міграція 2. Вимушена міграція
За масштабом	1. Мікроміграція (міграція на рівні села, міста) 2. Макроміграція (міграція між країнами або регіонами)
За соціально-економічним статусом	1. Міграція висококваліфікованих працівників 2. Міграція некваліфікованих працівників

Примітка. Складено автором на основі [33]

Мігрант, за визначенням ООН, це будь-яка особа, яка переміщується або переїхала через міжнародний кордон або в межах держави від свого звичайного місця проживання, незалежно від: правового статусу особи, чи є рух довільним чи мимовільним [64].

Міграційна криза – це складне соціально-політичне явище, яке виникає внаслідок масового, часто неконтрольованого переміщення великої кількості людей через кордони держав або всередині однієї країни. Цей процес

супроводжується гуманітарними проблемами, напруженням у суспільстві та викликами для державних інституцій (рис.1.6) [1].

Рис. 1.6 Проблеми, пов'язані з міграцією

Примітка. Складено автором на основі [33]

"Відтік мізків" – це еміграція висококваліфікованих фахівців, що призводить до дефіциту кадрів у ключових галузях економіки. Відтік робочої сили також негативно впливає на економічне зростання країн, що розвиваються. Масова еміграція може бути причиною соціальної напруги та дестабілізації суспільства. Зміна вікової та статеві структури населення створює додаткові соціальні та економічні проблеми.

З іншого боку, в країнах які є реципієнтами мігрантів часто виникає соціальна напруженість, конфлікти між місцевим населенням та мігрантами через конкуренцію за робочі місця, житло та соціальні блага, ксенофобія та расизм, зростання безробіття серед місцевого населення, збільшення соціальних витрат. Існує також зв'язок між міграцією та зростанням злочинності, хоча цей зв'язок є складним і неоднозначним. Велика кількість мігрантів часто створює додаткове навантаження на житловий фонд, транспортну систему та інші

інфраструктурні об'єкти. Міграційні кризи можуть призводити до політичної нестабільності та зміни урядової політики.

Отже, було визначено основні демографічні проблеми, такі як старіння населення, низька народжуваність та висока смертність, разом з міграційними викликами, включаючи еміграцію, імміграцію та внутрішню міграцію, які потребують комплексного підходу для ефективного управління і забезпечення сталого розвитку суспільства.

1.2. Фактори, що впливають на демографічні та міграційні процеси в Європі

Європейський континент протягом останніх століть зазнавав значних демографічних змін. Ці зміни були зумовлені різноманітними факторами, як внутрішніми, так і зовнішніми. Розуміння цих факторів є ключовим для аналізу сучасних демографічних трендів та прогнозування майбутніх змін.

Історичне підґрунтя демографічних та міграційних процесів в Європі є складним і багатограним, включаючи різні етапи розвитку континенту. Від часів античності та середньовіччя, коли війни і пандемії впливали на чисельність населення, до епохи Великих географічних відкриттів, які стимулювали міграцію, колонізацію і торгівлю, Європа завжди була ареною значних демографічних змін. Промислова революція в XVIII-XIX століттях призвела до урбанізації та внутрішньої міграції з сільських районів до міст. Дві світові війни XX століття спричинили значні демографічні втрати та великі переміщення населення. У повоєнний період економічне відновлення та створення Європейського Союзу стимулювали нові хвилі міграції, включаючи трудову міграцію та пошук кращих умов життя. В кінці XX та на початку XXI століття Європа зіткнулася з новими демографічними викликами, такими як старіння населення, зниження народжуваності та зростання імміграції з інших регіонів світу, що зумовлює сучасну багатонаціональність і культурне різноманіття континенту.

Умовно фактори що впливають на демографічні та міграційні процеси в Європі ми розділили на п'ять груп, наведених на рис. 1.7.

Рис. 1.7 Фактори що впливають на демографічні та міграційні процеси в Європі

Примітка. Складено автором

Розвиток медицини відіграє ключову роль як соціо-економічний фактор у зменшенні смертності та зростанні тривалості життя в Європі. В минулому епідемії відігравали значну роль у формуванні демографічних процесів в Європі, спричиняючи значні зміни в чисельності населення, його віковій структурі та соціально-економічному розвитку. Однією з найбільш впливових епідемій була Чорна смерть (чума) у XIV столітті, яка забрала життя близько 25-30 мільйонів людей, що становило приблизно третину населення Європи того часу. Іншою значною епідемією була Іспанка (грип) 1918-1919 років, яка вразила близько третини населення світу та спричинила смерть приблизно 50 мільйонів людей, з них кілька мільйонів у Європі. Епідемія ВІЛ/СНІДу, яка розпочалася в 1980-х роках, також суттєво вплинула на демографічні процеси в Європі, особливо в країнах Східної Європи [2].

Застосування новітніх медичних технологій, впровадження масових вакцинацій, поліпшення санітарних умов та доступу до якісної медичної

допомоги значно знизили рівень інфекційних захворювань і смертність від них. Розвиток кардіології, онкології та інших галузей медицини дозволив ефективніше боротися з неінфекційними хворобами, які раніше були основними причинами смерті. Крім того, збільшення доступу до медичних послуг, включаючи профілактичну медицину та регулярні обстеження, дозволяє виявляти і лікувати захворювання на ранніх стадіях, що сприяє підвищенню якості життя і його тривалості. У сукупності ці фактори призвели до значного покращення здоров'я населення та збільшення середньої тривалості життя в Європі, зменшили навантаження на соціальні системи та сприяли економічному розвитку континенту [14].

Крім розвитку медицини, існують інші важливі соціо-економічні фактори, що сприяють зменшенню смертності та зростанню тривалості життя в Європі:

1. підвищення рівня освіти сприяє підвищенню обізнаності про здоровий спосіб життя, важливість профілактичних медичних оглядів, а також формує навички самоогляду та прийняття правильних рішень щодо здоров'я;

2. вищий рівень економічного розвитку дозволяє забезпечити кращий доступ до медичних послуг, якісне харчування, хороші житлові умови та здорове середовище для життя;

3. розвинені системи соціального захисту, включаючи пенсії, страхування здоров'я та допомогу безробітним, зменшують стрес і фінансові труднощі, що позитивно впливає на здоров'я населення;

4. високий рівень життя включає в себе доступ до чистої води, хороших санітарних умов, безпечних умов праці та якісного харчування, що всі разом сприяють зменшенню захворюваності та смертності [14].

Культурні фактори суттєво впливають на демографічні та міграційні процеси, формують суспільні норми, цінності та поведінкові моделі, які визначають рішення людей щодо народжуваності та переміщення. Один із ключових культурних факторів – це зміна сімейних цінностей, зокрема, відхід від традиційної великої родини до менших сімейних одиниць, де фокус зміщується на кар'єру та особистий розвиток. Це сприяє зниженню

народжуваності, особливо у високорозвинених країнах Західної Європи, таких як Німеччина та Франція, де все більше жінок відкладають народження дітей на пізніший вік або обирають мати менше дітей. Інший важливий культурний фактор – це релігійні переконання та практики. В країнах з високим рівнем релігійності, традиційні сімейні цінності та норми щодо народжуваності часто залишаються сильними, що підтримує вищий рівень народжуваності порівняно з більш секуляризованими країнами. Однак, релігійні меншини, такі як мусульманські громади в Європі, також демонструють високі показники народжуваності, впливаючи на загальну демографічну картину [24].

Міграційні процеси також піддаються значному впливу культурних факторів. Культурні зв'язки та діаспори грають важливу роль у визначенні напрямків міграції. Наприклад, турецька діаспора в Німеччині стимулює подальшу імміграцію з Туреччини, забезпечує підтримку та мережі для новоприбулих. Подібні явища спостерігаються і серед алжирської громади у Франції та пакистанської громади у Великобританії. Країни з високою якістю життя, стабільними суспільствами та відкритими мультикультурними політиками, такі як Швеція та Канада, приваблюють значну кількість мігрантів, які шукають кращі умови для життя і праці.

Політичні фактори, на нашу думку, відіграють ключову роль у формуванні демографічних та міграційних процесів в Європі, визначають як внутрішні, так і міжнародні рухи населення. Один із головних політичних факторів – це імміграційна політика, яка може суттєво вплинути на кількість і тип мігрантів, що прибувають до країн. Країни з відкритою імміграційною політикою, такі як Німеччина та Швеція, приваблюють значну кількість трудових мігрантів та біженців, що впливає на демографічну структуру та «соціальну тканину». У той же час, країни з більш жорсткими імміграційними правилами, як-от Угорщина чи Польща, обмежують в'їзд мігрантів, що може призвести до демографічних проблем, таких як нестача робочої сили та старіння населення.

Політична стабільність та безпека є іншими важливими факторами. Політичні конфлікти, війни (табл. 1.4) та нестабільність призводять до загибелі та масових переміщень населення.

Таблиця 1.4

Найбільші війни в Європі

Назва війни	Роки	Приблизна кількість жертв
Перша світова війна	1914-1918	~15-20 мільйонів
Друга світова війна	1939-1945	~70-85 мільйонів
Громадянська війна в Іспанії	1936-1939	~500 тисяч
Балканські війни	1912-1913	~140 тисяч
Грецька громадянська війна	1946-1949	~158 тисяч
Угорська революція	1956	~2,500
Празька весна	1968	~137
Кіпрський конфлікт	1974	~5,000
Війна в Югославії	1991-2001	~140 тисяч
Війна в Україні (Донбас)	2014-2022	~14 тисяч
Російсько-українська війна	2022 - дотепер	~200 тисяч і більше (мінімальна оцінка)

Примітка. Систематизовано автором на основі [80]

Таблиця 1.4 демонструє величезний масштаб і людські втрати, пов'язані з найбільшими війнами в Європі, починаючи з Першої світової війни і до сьогодення. Війни XX і XXI століть, зокрема Друга світова війна, яка стала найкривавішою, забрала десятки мільйонів життів, відзначаючи епоху значних гуманітарних катастроф. Наприклад, війна в Україні, розпочата у 2014 році з анексії Криму росією та подальшим конфліктом на сході України, викликала масову міграцію як внутрішню, так і міжнародну. Політичні чинники, зокрема агресія і військові дії, сприяли створенню великої кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та біженців. Багато українців, які не могли знайти безпеку в межах країни, вирушили за кордон, шукаючи притулку в сусідніх країнах Європи, таких як Польща, Німеччина та Чехія. Ця хвиля міграції вплинула на демографічну ситуацію в цих країнах, створивши додаткові навантаження на соціальні системи та ринки праці.

Війна в Сирії, що розпочалася в 2011 році, також спричинила масову міграцію через політичні та військові чинники. Збройний конфлікт, який

включав боротьбу між урядовими силами, опозиційними групами та терористичними організаціями, а також бомбардування і насильство, спровокував величезні масштаби переміщення населення. Мільйони людей були змушені залишити свої домівки та переміститися до інших регіонів країни, що контролюються різними військовими силами. Масовий виток населення з Сирії перетворився на один з найбільших міграційних криз XXI століття. Сирійці втекли до сусідніх країн, таких як Туреччина, Ліван і Йорданія, а також до країн Європи, включаючи Німеччину, Швецію та Грецію. Цей потік біженців викликав значний тиск на приймаючі країни, поставив перед ними завдання інтеграції мігрантів, забезпечення їхніх прав та потреб.

Конфлікти середини століття, такі як Громадянська війна в Іспанії і Балканські війни, також призвели до численних жертв і страждань. Війни кінця століття і початку XXI століття, включаючи війни в Югославії, на Кіпрі і в Україні, відзначаються меншими, але все ж значними втратами, які продовжують впливати на регіональну стабільність і демографічні структури.

Політичні рішення у сфері соціального забезпечення та пільг також впливають на демографію. Соціальна політика щодо допомоги родинам з дітьми, пенсійна реформа та інші соціальні ініціативи впливають на рівень народжуваності та якість життя, що, в свою чергу, відображається на демографічних показниках. Законодавство, пов'язане з правами мігрантів, інтеграційними програмами та доступом до соціальних послуг, також є важливим політичним фактором, який впливає на демографічні процеси. Наприклад, політика інтеграції мігрантів у Франції або Нідерландах, яка включає мовні курси та культурну адаптацію, полегшує адаптацію новоприбулих і зменшує соціальне напруження [24].

Екологічні фактори також мають певний вплив на демографічні та міграційні процеси в Європі, змінюють умови життя і викликають переселення населення. Забруднення довкілля, зміни клімату, екологічні катастрофи та стихійні лиха, такі як повені та посухи, часто призводять до зниження якості життя, погіршення здоров'я населення і навіть втрати житлових і аграрних

територій. Це викликає міграцію як всередині країн, так і на міжнародному рівні, оскільки люди шукають безпечніші і більш сприятливі умови для життя.

Міжнародні угоди і конвенції (рис. 1.8) регулюють права і обов'язки мігрантів, умови їх перебування, а також впливають на внутрішню і міжнародну міграцію.

Шенгенська угода (1985)

Європейська конвенція з прав людини (1950)

Дублінська угода (1990)

Конвенція про статус біженців (1951) та Протокол (1967):

Глобальний пакт про безпечну, упорядковану і регульовану міграцію (2018)

Рис. 1.8 Міжнародні угоди і конвенції щодо міграції в Європі

Примітка. Складено автором

Шенгенська угода дозволяє безперешкодний рух осіб між державами-членами Шенгенської зони, скасовуючи внутрішні кордони і контролю, що спростило пересування громадян та мігрантів, сприяло інтеграції ринку праці та забезпечило свободу переміщення [75].

Європейська конвенція з прав людини (1950) - угода, що стала основою для захисту прав людини в Європі, включає положення, що стосуються прав мігрантів і біженців. Вона забезпечує основні права і свободи, які повинні бути гарантовані незалежно від правового статусу особи, що впливає на політику щодо інтеграції і захисту мігрантів [15].

Дублінський регламент визначає відповідальність країн ЄС за розгляд заявок на притулок. Він встановлює, що тільки одна країна може бути

відповідальною за розгляд прохання про притулок, зазвичай це перша країна ЄС, до якої прибув біженець. Це впливає на розподіл мігрантів між країнами ЄС і їхні можливості отримання притулку [10].

Конвенція про статус біженців (1951)– це основоположний документ, що визначає права біженців і зобов'язання держав щодо їх захисту. Конвенція забезпечує правову основу для міжнародного захисту біженців, що впливає на політику прийому та інтеграції біженців в Європі [16].

Глобальний пакт про безпечну, упорядковану і регульовану міграцію (2018) забезпечує рамки для управління міжнародною міграцією, закликаючи до поліпшення умов для мігрантів і сприяння міжнародному співробітництву, що впливає на національні політики щодо міграції та демографії [4].

Отже, можна дійти висновку, що фактори, що впливають на демографічні та міграційні процеси в Європі, є багатограними і взаємопов'язаними, охоплюючи економічні, соціальні, політичні, екологічні та культурні аспекти. Економічні можливості та кризи, соціальні зміни, включаючи зміни сімейних цінностей, політична нестабільність і конфлікти, а також екологічні виклики, такі як зміни клімату і забруднення довкілля, значно впливають на переміщення населення і демографічні структури.

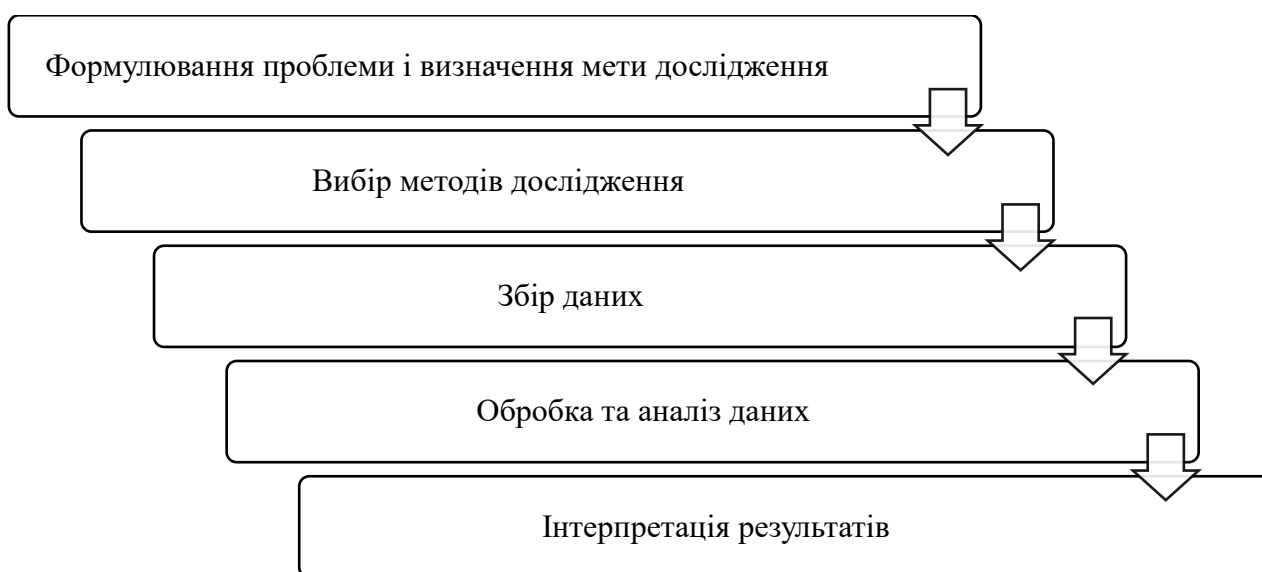
1.3. Сутність, роль та принципи дослідження демографічного та міграційного стану регіону

Дослідження демографічного та міграційного стану регіону є фундаментальним для розуміння сучасних соціально-економічних процесів та прогнозування майбутнього розвитку території. Воно передбачає систематичний аналіз чисельності населення, його вікової та статевої структури, міграційних потоків, а також факторів, що впливають на ці процеси. Завдяки такому дослідженню можна виявити тенденції розвитку населення, визначити демографічні проблеми та розробити ефективні заходи для їх вирішення

Демографічне дослідження – це систематичний науковий аналіз населення, який включає вивчення його структури, динаміки та просторового розподілу. Демографічне дослідження використовує кількісні та якісні методи для збору, аналізу та інтерпретації даних, а також враховує економічні, соціальні, політичні, екологічні та інші фактори, що впливають на демографічні зміни [6].

Дослідження демографічного та міграційного стану регіону має на меті розуміння і аналіз тенденцій, структури та динаміки населення в конкретній географічній зоні, що включає вивчення показників народжуваності, смертності, тривалості життя, а також міграційних потоків, які включають внутрішню і міжнародну міграцію. Таке дослідження дозволяє виявити основні чинники, що впливають на демографічні зміни, такі як економічні умови, соціальна політика, рівень охорони здоров'я, освітні можливості та екологічні умови. Результати аналізу є важливими для формування обґрунтованої соціально-економічної політики, планування інфраструктури, розробки стратегій підтримки населення, а також для прогнозування майбутніх демографічних та міграційних тенденцій, що впливають на розвиток регіону.

Проведення демографічного дослідження включає кілька послідовних кроків (рис. 1.9), які забезпечують систематичний і науковий підхід до аналізу населення.

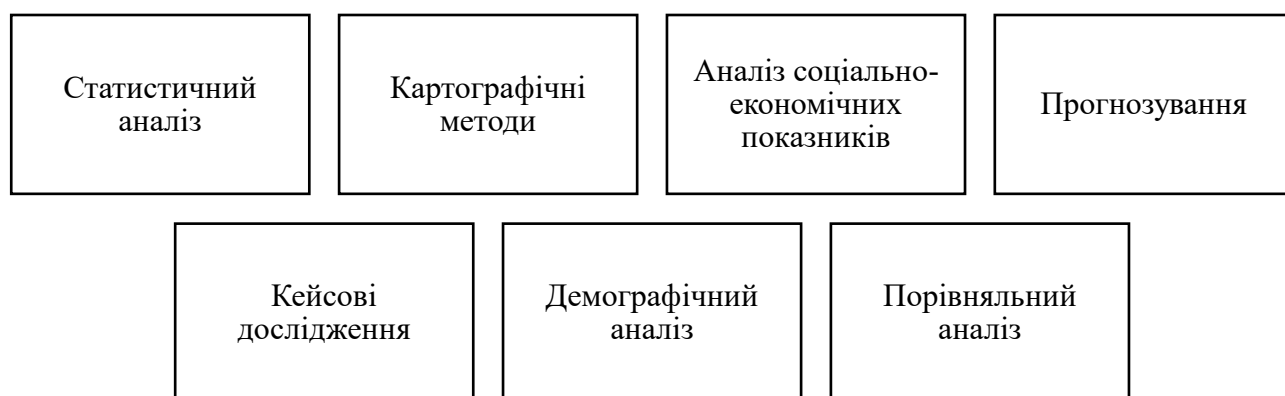

Рис. 1.9 Етапи демографічного дослідження

Примітка. Складено автором на основі [6]

На першому етапі визначаються основні питання, на які має дати відповідь дослідження, формулюються його мета і завдання. Також проводиться огляд літератури та попередніх досліджень для виявлення наявних знань і прогалин. Далі обираються підходящі методи збору та аналізу даних, зокрема статистичний аналіз, опитування, анкетування, картографічні методи, гео-інформаційні системи (GIS), інтерв'ю та інші. На наступному етапі виконується збір необхідних даних з різних джерел, таких як національні переписи, поточна демографічна статистика, реєстраційні дані, дані міжнародних організацій, соціологічні опитування тощо. Забезпечується репрезентативність і точність зібраних даних. Зібрані дані обробляються за допомогою відповідних статистичних методів. Виконується аналіз структури, динаміки і просторового розподілу населення, визначаються основні тенденції і закономірності. Використовуються графіки, таблиці, картографічні візуалізації для наочного представлення результатів. На основі проведеного аналізу формулюються висновки про демографічний стан, основні тенденції та фактори, що впливають на демографічні процеси. Виявляються потенційні проблеми та можливості для розвитку.

Методи дослідження демографічного та міграційного стану регіону (рис. 1.10) включають кількісні та якісні підходи для отримання повної і точної картини про населення та міграційні процеси.

Рис. 1.10 Методи дослідження демографічного та міграційного стану регіону

Примітка. Складено автором на основі [18]

Основні методи дослідження включають:

1. статистичний аналіз, тобто збір та аналіз даних з офіційних джерел, таких як переписи населення, поточна демографічна статистика, реєстраційні дані та дані про міграцію. Наявні дані використовуються для розрахунку показників народжуваності, смертності, природного приросту населення, міграційного сальдо тощо [18];

2. картографічні методи - візуалізація демографічних і міграційних даних за допомогою карт і гео-інформаційних систем (ГІС), що дозволяє виявити просторові закономірності і тенденції у розподілі населення та міграційних потоків [76];

3. аналіз соціально-економічних показників, наприклад дослідження взаємозв'язків між демографічними процесами і економічними факторами, такими як рівень доходів, зайнятість, умови праці, рівень освіти та охорони здоров'я;

4. використання математичних і статистичних моделей для прогнозування майбутніх демографічних змін і міграційних потоків, аналіз трендів та сценарний підхід для оцінки можливих варіантів розвитку;

5. кейсові дослідження- це глибокий аналіз окремих випадків або регіонів для детального розуміння специфічних демографічних і міграційних явищ, причин їх виникнення та наслідків;

6. використання демографічних методів для аналізу вікової та статеві структури населення, шлюбності та розлучуваності, народжуваності і смертності. Це допомагає зрозуміти динаміку населення та його склад;

7. порівняння демографічних і міграційних даних, наприклад, між різними регіонами або країнами для виявлення спільних тенденцій та унікальних особливостей.

Усі перелічені методи у комплексі дозволяють отримати глибоке розуміння демографічного та міграційного стану регіону, що є необхідним для прийняття обґрунтованих управлінських рішень та розробки ефективної

політики. Для того, щоб інформація адекватно сприймалася реципієнтом, необхідно її візуалізувати (табл. 1.5)

Таблиця 1.5

Методи та інструменти для візуалізації інформації

Метод	Опис	Приклади використання
Графічний метод	Використання графіків, діаграм, гістограм для відображення даних	Відображення демографічних показників, таких як народжуваність та смертність
Табличний метод	Представлення даних у форматі таблиць	Порівняння демографічних показників між різними регіонами
GIS	Використання геоінформаційних систем для візуалізації даних на картах	Аналіз міграційних потоків, розподіл населення за територією
Інфографіка	Комбінація графіки та тексту для візуалізації даних та інформації	Підсумок досліджень, презентація результатів для широкої аудиторії
Тематичні карти	Відображення даних на картах з кольоровим кодуванням або іншими позначеннями	Показ рівня урбанізації, щільності населення
Мережевий аналіз	Візуалізація зв'язків та взаємодій між елементами	Аналіз міграційних потоків

Примітка. Складено автором на основі [14]

Сукупність даних методів та інструментів дозволяють ефективно візуалізувати та аналізувати демографічні та міграційні дані, що сприяє кращому розумінню та прийняттю рішень. Принципи дослідження демографічного та міграційного стану регіону забезпечують наукову обґрунтованість, точність і достовірність отриманих результатів.

Рис. 1.11 Принципи дослідження демографічного та міграційного стану регіону

Примітка. Складено автором на основі [14]

Дослідження повинно проводитися без упередженості, базуючись на фактах і даних. Це забезпечує достовірність результатів та їх незалежність від суб'єктивних оцінок дослідника. Принцип системності полягає в тому, що вивчення демографічних та міграційних процесів має бути комплексним, враховуючи всі сторони досліджуваного питання. Аналіз повинен враховувати зміни в демографічних та міграційних процесах у часі, дозволяючи виявити тенденції та прогнози на майбутнє. Також дослідження повинно враховувати географічні особливості регіону, розподіл населення та міграційні потоки з урахуванням територіальних характеристик. Репрезентативність даних означає те, що отримані дані повинні бути достатньо повними та обґрунтованими, що дозволяє робити висновки по ситуації в цілому, а не по окремих аспектах чи регіонах. Методи дослідження мають бути гнучкими і адаптованими до специфіки об'єкта дослідження, забезпечуючи адекватність і точність отриманих даних. Дослідження повинно відповідати етичним стандартам, зокрема щодо збору, зберігання та використання даних про населення, забезпечувати конфіденційність і захист персональної інформації. Дотримання цих принципів сприяє отриманню об'єктивних, надійних і корисних результатів, які можуть бути використані для формування ефективної політики та управлінських рішень у сфері демографії та міграції.

Отже, дослідження демографічного та міграційного стану регіону є фундаментальним для розуміння населення, його структури, динаміки та просторового розподілу, що дозволяє виявити ключові тенденції і виклики. Основна роль таких досліджень полягає у забезпеченні даних для формування ефективної політики та управлінських рішень, спрямованих на стійкий розвиток. Принципи дослідження, такі як наукова об'єктивність, системність, динамічність, репрезентативність даних, етичність та інші, забезпечують достовірність, точність та комплексний підхід до аналізу демографічних і міграційних процесів.

Висновки до розділу 1

З проведеного нами дослідження в даному розділі було встановлено, що демографічна проблема – це комплексне соціально-економічне явище, що виникає через порушення природного відтворення населення, зміни його вікової та статевий структури, міграційні процеси та інші демографічні показники, що негативно впливають на розвиток суспільства. Основними демографічними проблемами є:

- старіння населення;
- низька народжуваність;
- висока смертність;
- урбанізація;
- зміна сімейних моделей та цінностей.

Визначено, що міграція – це добровільний або вимушений процес переміщення людей зі зміною соціального оточення, економічних умов і культурного середовища. Міграційна криза – це соціально-політичне явище масового неконтрольованого переміщення людей через кордони держав або всередині країни.

Демографічні та міграційні процеси в Європі піддаються впливу багатьох чинників. Соціо-економічні фактори, такі як високий рівень життя, збільшення рівня освіти жінок, соціальна підтримка сімей та урбанізація, значно впливають на народжуваність і тривалість життя. Культурні фактори, зокрема релігійні переконання і зміни в сімейних цінностях, також мають важливе значення. Політичні чинники включають міграційну політику, соціальну підтримку та геополітичні кризи, які можуть призвести до масових міграцій. Екологічні фактори, як-от зміна клімату і стихійні лиха, впливають на переміщення населення. Демографічні фактори, такі як вікова структура і смертність, впливають на економіку та соціальні системи. Міжнародні чинники, включаючи глобалізацію та міжнародні договори, формують сучасні міграційні процеси та співпрацю в галузі міграції.

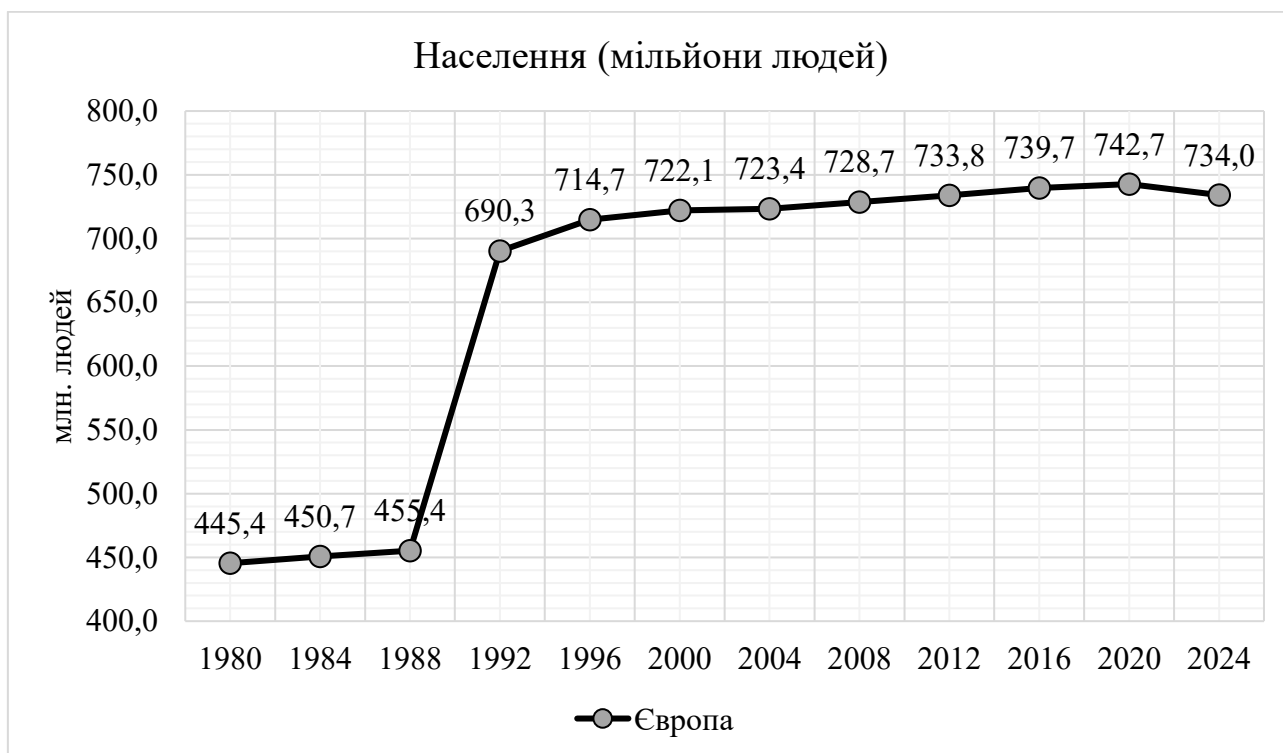
Демографічне дослідження – це систематичний науковий аналіз населення, що охоплює його структуру, динаміку та просторовий розподіл, використовуючи кількісні та якісні методи. Такі дослідження враховують економічні, соціальні, політичні, екологічні та інші фактори, що впливають на демографічні зміни. Процес включає формулювання проблеми, визначення мети, вибір методів, збір, обробку та аналіз даних, а також інтерпретацію результатів. Основні методи – статистичний аналіз, картографічні методи, аналіз соціально-економічних показників, прогнозування, кейсові та порівняльні дослідження. Принципи включають наукову об'єктивність, системність, динамічність, просторову конкретність, репрезентативність даних, адаптивність методів та етичність.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДЕМОГРАФІЧНИХ ТА МІГРАЦІЙНИХ ПРОБЛЕМ ЄВРОПИ

2.1. Дослідження статево-вікового стану населення та основних демографічних показників Європи

Демографічні процеси є одним з визначальних чинників, що впливають на розвиток суспільства. Європа, як один з найбільш розвинених регіонів світу, зазнає значних демографічних змін. Процеси урбанізації, старіння населення, зниження народжуваності та зростання міграції є характерними для багатьох європейських країн. Розуміння цих процесів є критично важливим для розробки ефективної соціальної та економічної політики.

Для початку проаналізуємо динаміку населення Європи за останні роки на рис. 2.1.

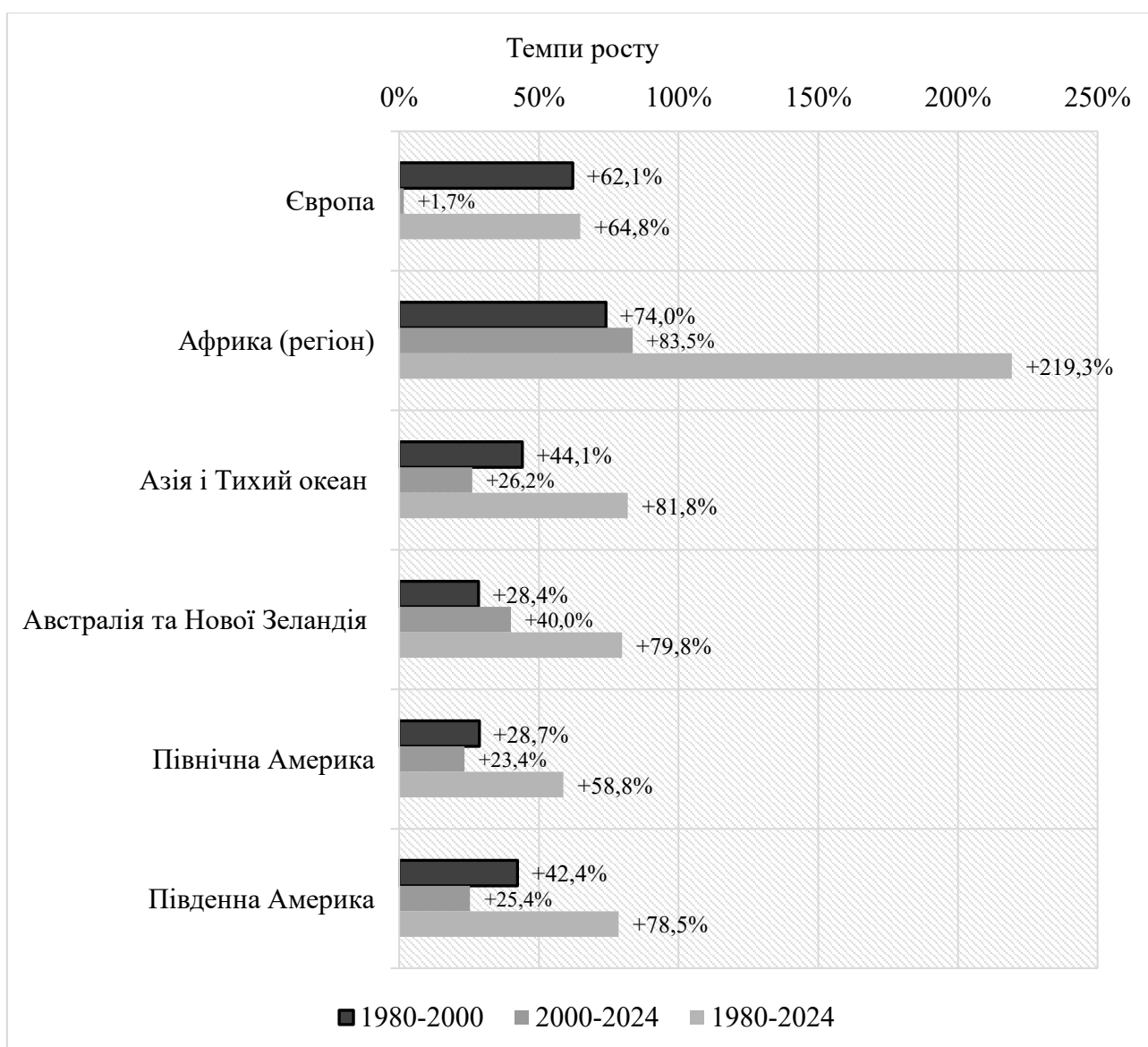

Рис. 2.1 Динаміка населення Європи за 1980-2024 рр, млн. осіб

Примітка. Складено автором на основі [71]

З 1980 по 1988 рік населення Європи збільшувалося поступово з 445,4 мільйона до 455,4 мільйона. Між 1988 і 1992 роками спостерігається різке збільшення до 690,3 мільйона. Після цього населення продовжувало зростати більш плавно, досягнувши 742,7 мільйона у 2020 році, після чого спостерігається невелике зниження до 734 мільйонів у 2024 році. Загалом, рисунок ілюструє значне зростання населення Європи в кінці 20-го та на початку 21-го століття, зі стабілізацією чисельності в останні роки.

Порівняємо також темпи зростання населення в Європі та інших регіонах на рис. 2.2.

Рис. 2.2 Порівняння темпів росту населення Європи та інших регіонів за 1980-2024 рр, %

Примітка. Складено автором на основі [71]

Найнижчі темпи росту спостерігаються в Європі, де населення зросло на 1,1% у період 2000-2024 років і на 64,8% у період 1980-2024 років. Найвищі темпи росту населення демонструє Африка, де за період 1980-2024 років приріст склав 219,3%. Інші регіони, такі як Азія і Тихий океан, Австралія та Нова Зеландія, Північна та Південна Америка, також показують значний ріст населення, але він не перевищує показники Африки. Зокрема, населення Азії і Тихого океану зросло на 81,8%, Австралії та Нової Зеландії – на 79,8%, Північної Америки – на 58,9%, а Південної Америки – на 78,5% за період 1980-2024 років. Європа демонструє дуже незначне зростання населення порівняно з Африкою, Азією та іншими регіонами, що свідчить про можливе скорочення чисельності населення в майбутньому.

Розглянемо розподіл населення всередині Європи на рис. 2.3.

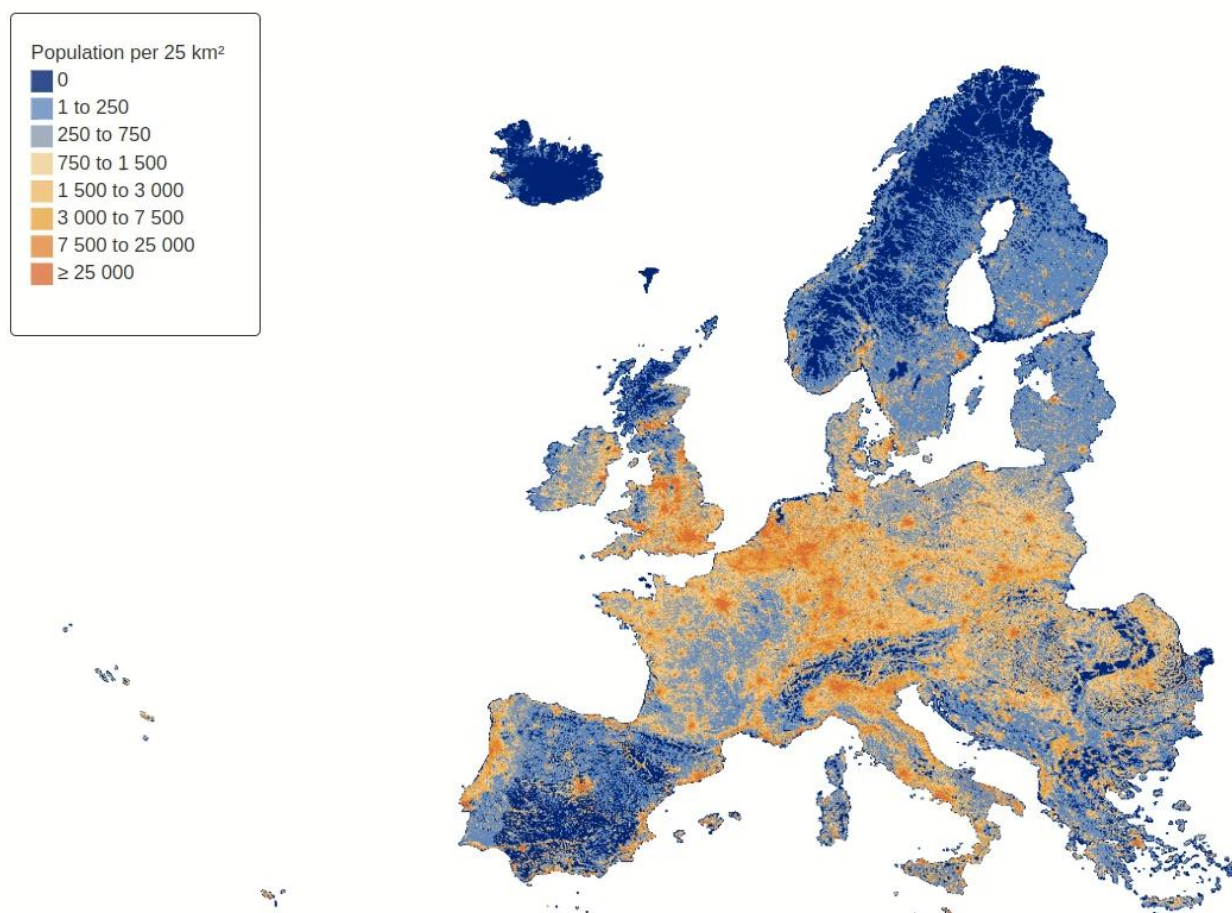

Рис. 2.3 Розподіл населення всередині Європи станом на 2023 рік, млн. осіб

Примітка. Складено автором на основі [71]

Найбільш населеними країнами є Німеччина (84 мільйони), Туреччина (91 мільйон), Франція (67 мільйонів), Велика Британія (69 мільйонів) та Італія (58 мільйонів). Країни Центральної та Східної Європи мають помірну чисельність населення, зокрема Польща (36 мільйонів), Україна (35 мільйонів) та Румунія (19 мільйонів). Найменш населена частина - це північна Європа та малі країни на півдні, такі як Монако, Сан-Марино, Ватикан. Ці дані свідчать про значні регіональні відмінності в чисельності населення по всій Європі.

Дослідимо також густоту населення в Європі станом на 2022 рік.

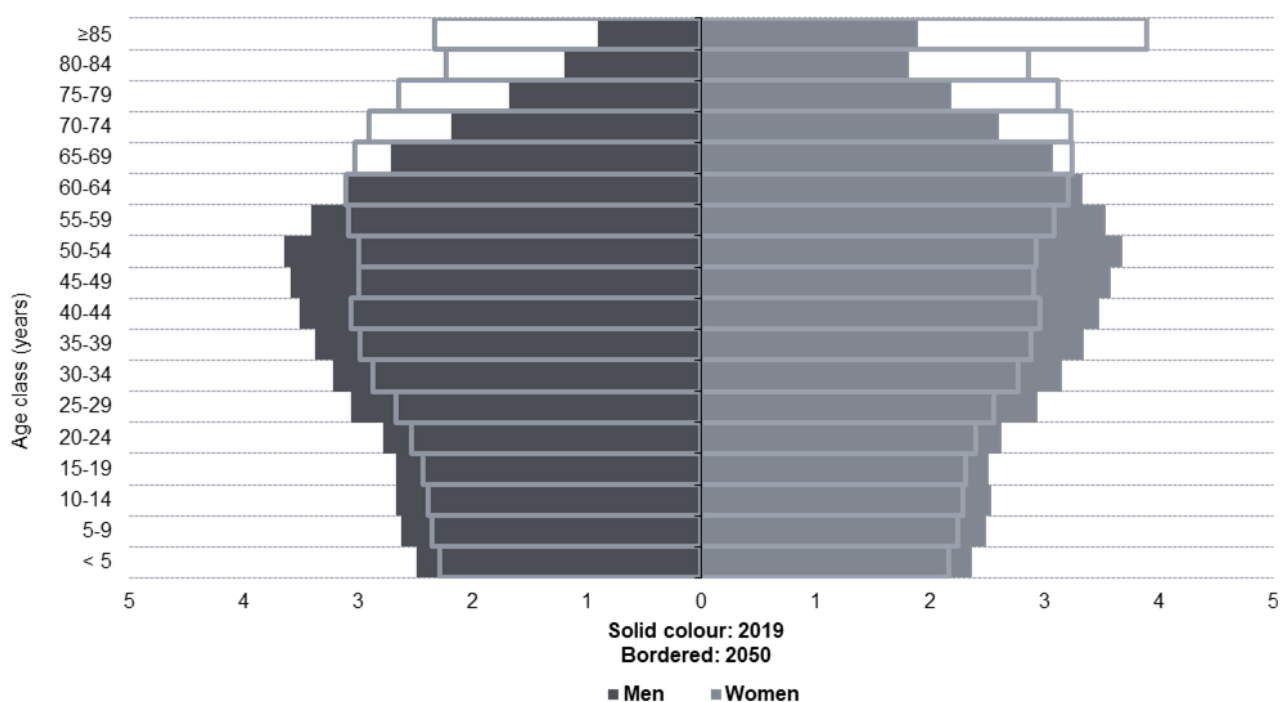
Рис. 2.4 Густота населення Європи станом на 2022 рік, осіб на 25 км²

Примітка. Складено автором на основі [71]

Рисунок 2.4 демонструє значні регіональні відмінності у густоті населення. Найбільш густонаселені райони знаходяться у західній і центральній Європі, включаючи Німеччину, Нідерланди, Бельгію, північну Італію, південну Англію та західну Францію. У цих районах густота населення перевищує 7 500 осіб на 25 км², а в деяких випадках досягає 25,000 осіб на 25 км². Навпаки, менш

густонаселені регіони включають Скандинавію, більшість країн Балтії, Росію, а також гірські та сільські райони Іспанії, Франції та Балкан, що свідчить про високу урбанізацію і концентрацію населення в міських агломераціях, тоді як сільські райони мають значно нижчу густоту населення.

Наступним важливим показником є вікова структура населення Європи на основі даних EuroStat (рис. 2.5).

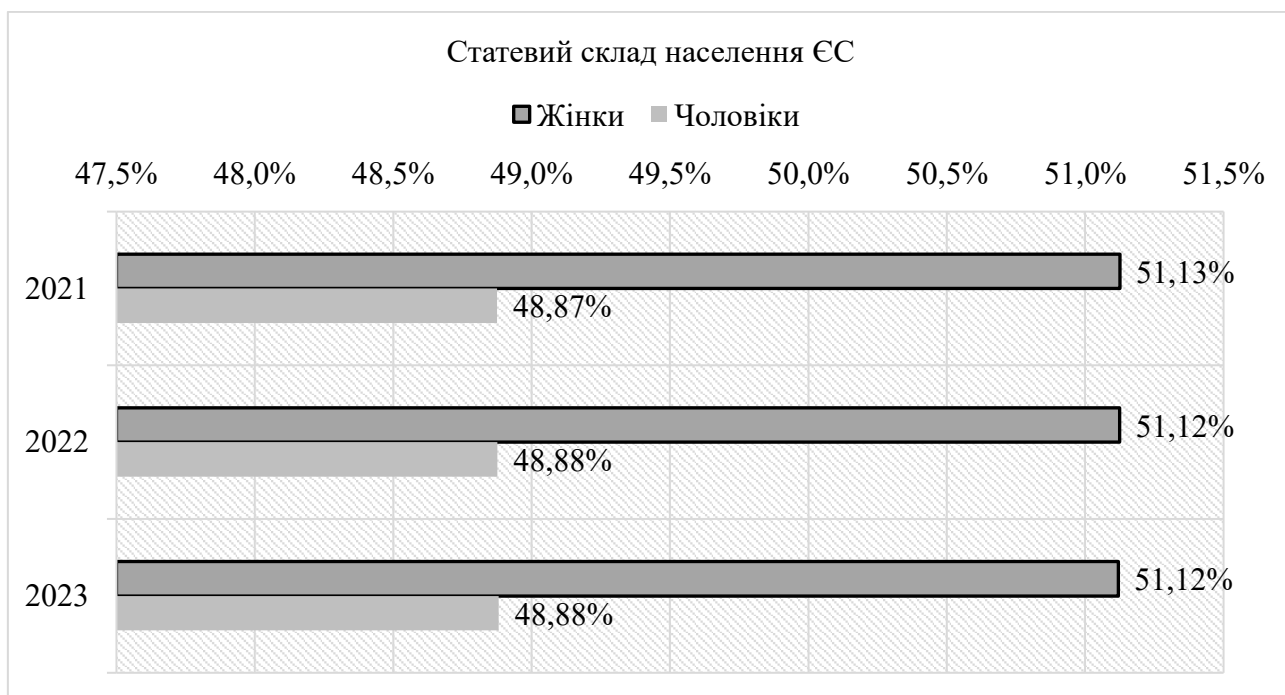
Рис. 2.5 Вікова структура населення Європи станом на 2022 рік

Примітка. Складено автором на основі [71]

Графік вікової структури населення Європи станом на 2022 рік показує суттєві зміни у демографічній ситуації регіону. У 2022 році населення Європи має характерну форму вікової піраміди, з помітною широкою базою у вікових групах 25-54 роки, що свідчить про значну частку працездатного населення. Проте, велика частка людей у вікових групах 55-84 роки демонструє процес старіння населення, що є типовим для розвинених країн. Прогноз на 2050 рік відображає ще більш виражене старіння населення: зменшення частки молодших вікових груп (до 24 років) і значне збільшення частки людей старше 65 років. Така динаміка не є втішною для країн Європи і свідчить про майбутні виклики для Європи, які включають збільшення навантаження на пенсійну систему,

системи охорони здоров'я та соціальні служби. Очікується, що кількість осіб старше 85 років також суттєво зросте, що вимагатиме адаптації інфраструктури та соціальної підтримки для задоволення потреб старшого населення. Варто відзначити, що зменшення частки працездатного населення в майбутньому вплине на економічний розвиток регіону, вимагаючи збільшення продуктивності праці та залучення мігрантів для підтримки економічного зростання.

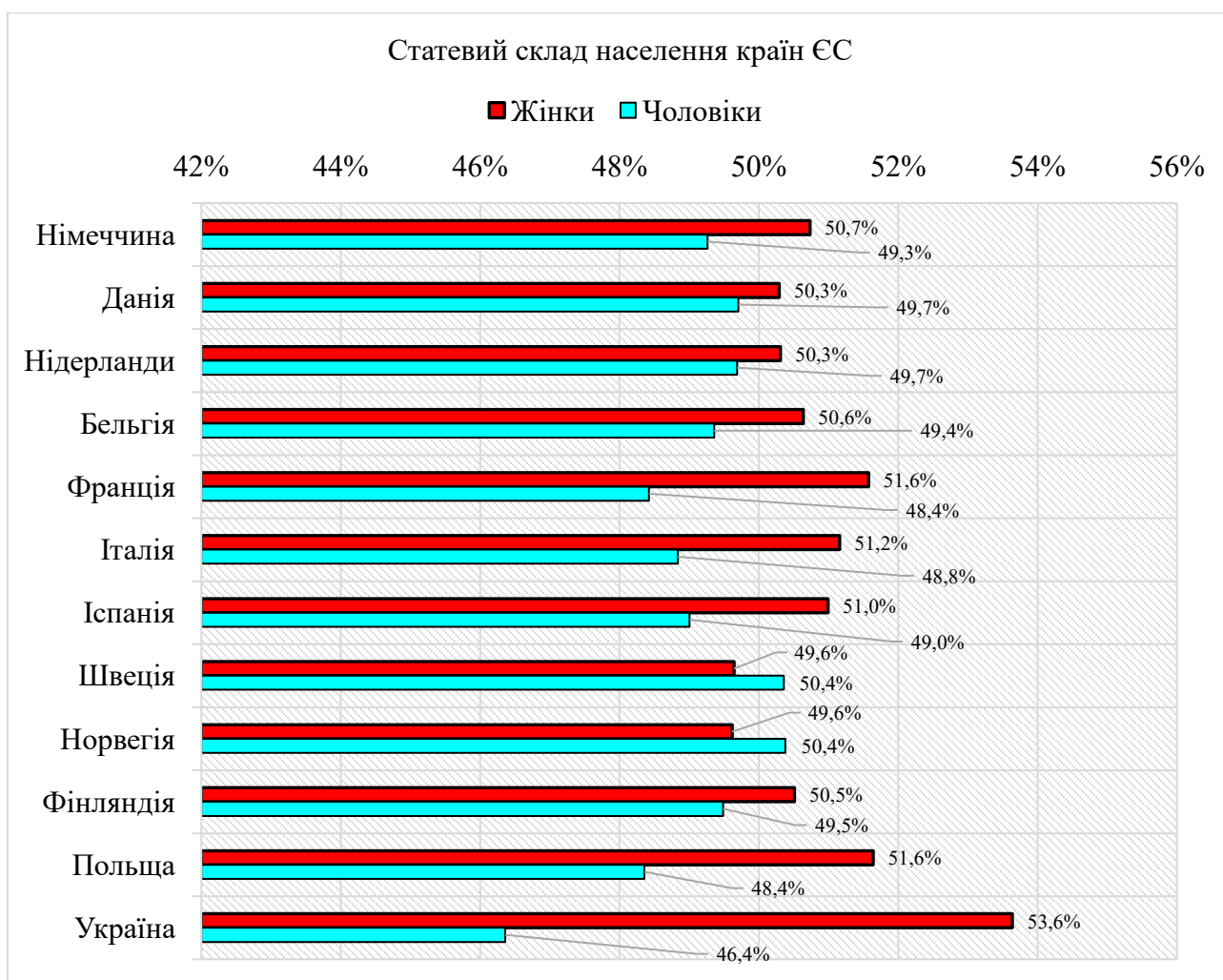
Статеву структуру населення – це розподіл населення за статтю, який показує співвідношення між кількістю чоловіків і жінок у певній групі населення. Даний показник важливий для аналізу демографічних процесів, таких як народжуваність, смертність, міграція, а також для прогнозування соціально-економічного розвитку. Дослідимо статеву структуру населення ЄС (рис. 2.6)

Рис. 2.6 Статеву структуру населення ЄС за 2021-2023 рр, %

Примітка. Складено автором на основі [71]

Протягом останніх років у країнах ЄС спостерігається незначне, але стабільне переважання кількості жінок над чоловіками. Процентне співвідношення жінок і чоловіків практично не змінюється з роками, та становить приблизно 51,12% жінок та 48,88 чоловіків. Розглянемо також статеву структуру населення окремих країн Європи станом на 2023 рік на рис. 2.7.

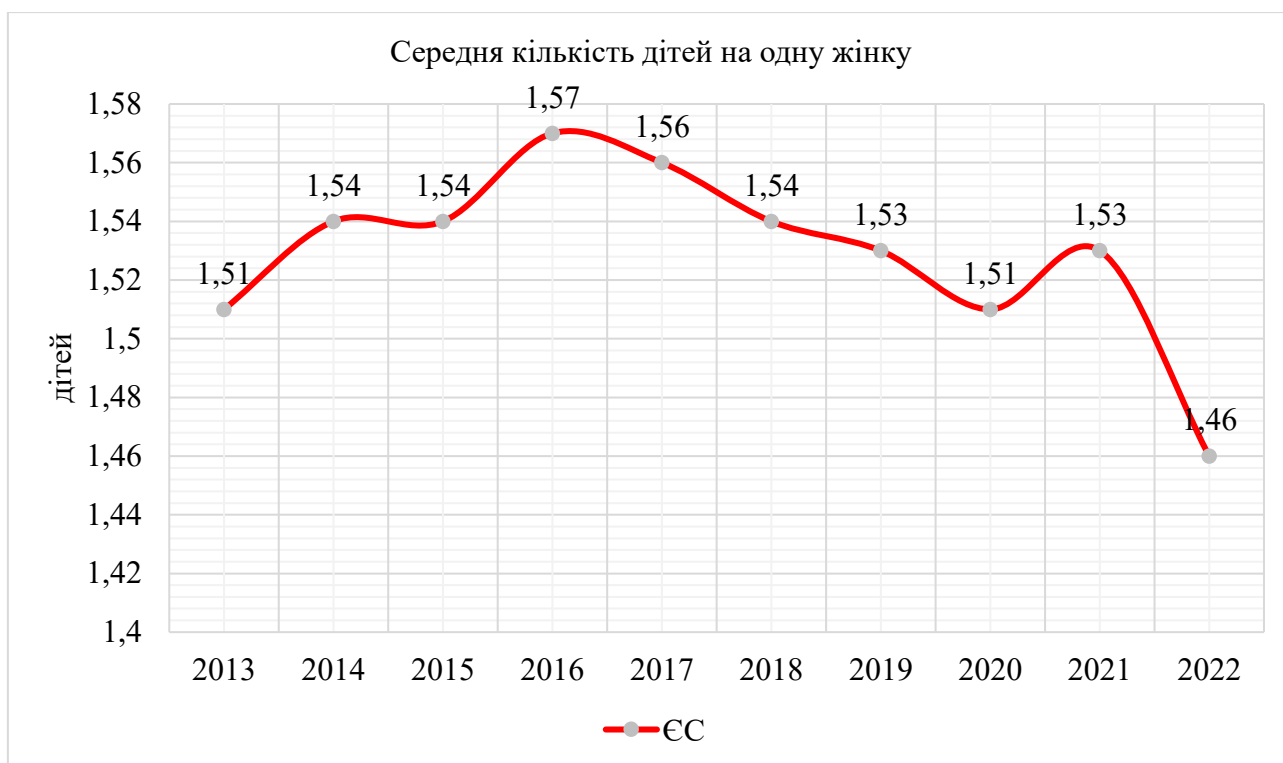
Рис. 2.7 Статеві структура населення окремих країн Європи станом на 2022 рік, %

Примітка. Складено автором на основі [71]

В більшості країн Європи спостерігається незначне, але стабільне переважання жінок над чоловіками, що означає, що на 100 чоловіків припадає більше ніж 100 жінок. Співвідношення статей коливається в межах кількох відсотків. Найбільше переважання жінок спостерігається в Україні та Польщі. Окремі країни, такі як Німеччина, Данія, Нідерланди, мають найменше переважання жінок.

Показник кількості дітей на одну жінку, або коефіцієнт фертильності, є одним з найважливіших демографічних показників. Він відображає середню кількість дітей, яку народжує одна жінка протягом свого репродуктивного

періоду. Цей показник є своєрідним "барометром" народжуваності в суспільстві і має значний вплив на майбутнє будь-якої країни.

Рис. 2.8 Кількість дітей на одну жінку в Європі

Примітка. Складено автором на основі [48]

Середня кількість дітей на одну жінку в Європейському Союзі з 2013 по 2022 рік демонструє тенденцію до зниження. У 2013 році цей показник становив 1,51, а у 2014 році зріс до 1,54. Відносна стабільність зберігалася до 2016 року, коли народжуваність досягла піку в 1,57 дітей на одну жінку. Починаючи з 2017 року, спостерігається поступове зниження: 1,56 у 2017 році, 1,54 у 2018 році, 1,53 у 2019 році та знову 1,51 у 2020 році. У 2021 році було невелике зростання до 1,53, але у 2022 році показник впав до найнижчого рівня за останнє десятиліття - 1,46 дітей на одну жінку. Зменшення народжуваності може мати довгострокові наслідки для демографічної структури ЄС, впливаючи на віковий склад населення та навантаження на соціальні системи. Дослідимо також дані про смертність у Європі (рис. 2.9).

Рис. 2.9 Динаміка смертності в Європі за 2012-2022 рр, млн. осіб

Примітка. Складено автором на основі [68]

За аналізований період кількість смертей зросла з 4,4 мільйонів у 2012 році до 5,2 мільйонів у 2022 році. Найбільш помітне зростання відбулося в 2020 році, коли кількість смертей збільшилася з 4,7 до 5,2 мільйонів осіб. Пік смертності припадає на 2021 рік, коли цей показник досяг 5,3 мільйонів осіб. Високе зростання смертності в 2020-2021 роках пов'язане з пандемією COVID-19, яка суттєво вплинула на рівень смертності у всьому світі, включаючи Європу. У 2022 році спостерігається незначне зниження до 5,2 мільйонів, однак цей показник все ще залишається вищим, ніж у попередні роки до пандемії. Зростання смертності також відображає загальну тенденцію старіння населення, що характерне для багатьох європейських країн.

Середня очікувана тривалість життя - це показник, що відображає середню кількість років, яку, за прогнозами, проживе людина від моменту народження за умови, що протягом її життя рівень смертності залишатиметься незмінним. Цей показник є важливим індикатором рівня життя, охорони здоров'я та загального добробуту населення в країні або регіоні. Розглянемо показники очікуваної тривалості життя в Європі (рис. 2.10) та окремих країнах (рис. 2.11).

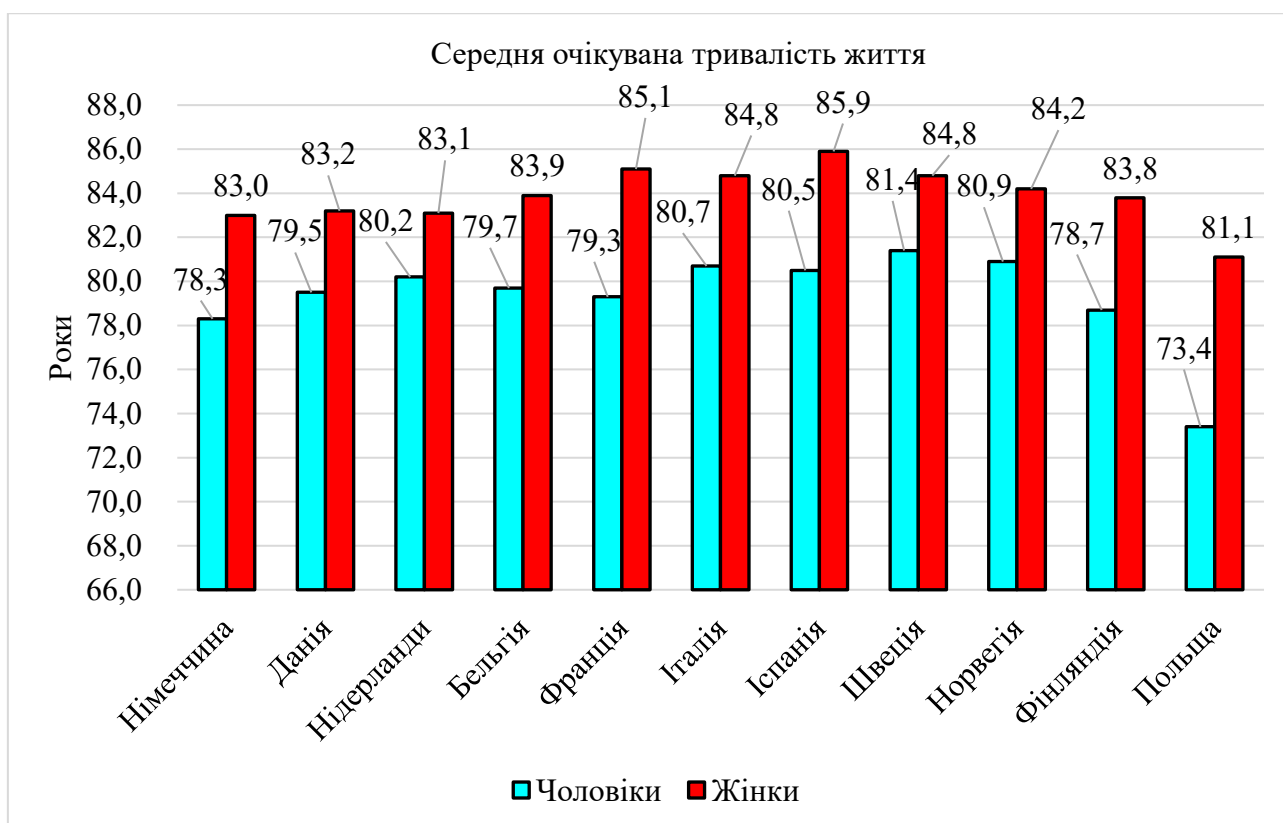

Рис. 2.10 Середня очікувана тривалість життя в Європі за 2012-2022 рр, років

Примітка. Складено автором на основі [68]

Протягом останнього десятиліття тривалість життя чоловіків поступово збільшувалася з 77,1 років у 2012 році до піку 78,5 років у 2019 році, однак у 2020 році спостерігалось деяке зниження тривалості життя до 77,2 років. У 2022 році тривалість життя дещо відновилася, досягнувши 77,9 років, але залишилася нижчою за рівень 2019 року. Середня очікувана тривалість життя жінок демонструвала стабільність на рівні близько 83,1-84,0 років до 2019 року. Аналогічно, у 2020 році відбулося значне зниження до 83,2 років.

Загалом, тривалість життя чоловіків і жінок в Європі мала позитивну динаміку до 2019 року, але значно знизилася в 2020 році через пандемію COVID-19. Хоча у 2022 році спостерігається певне відновлення, тривалість життя досі не досягла рівня до пандемії. Важливо також відзначити стабільний розрив між тривалістю життя чоловіків і жінок, де жінки традиційно живуть довше, але різниця залишається стабільною протягом аналізованого періоду.

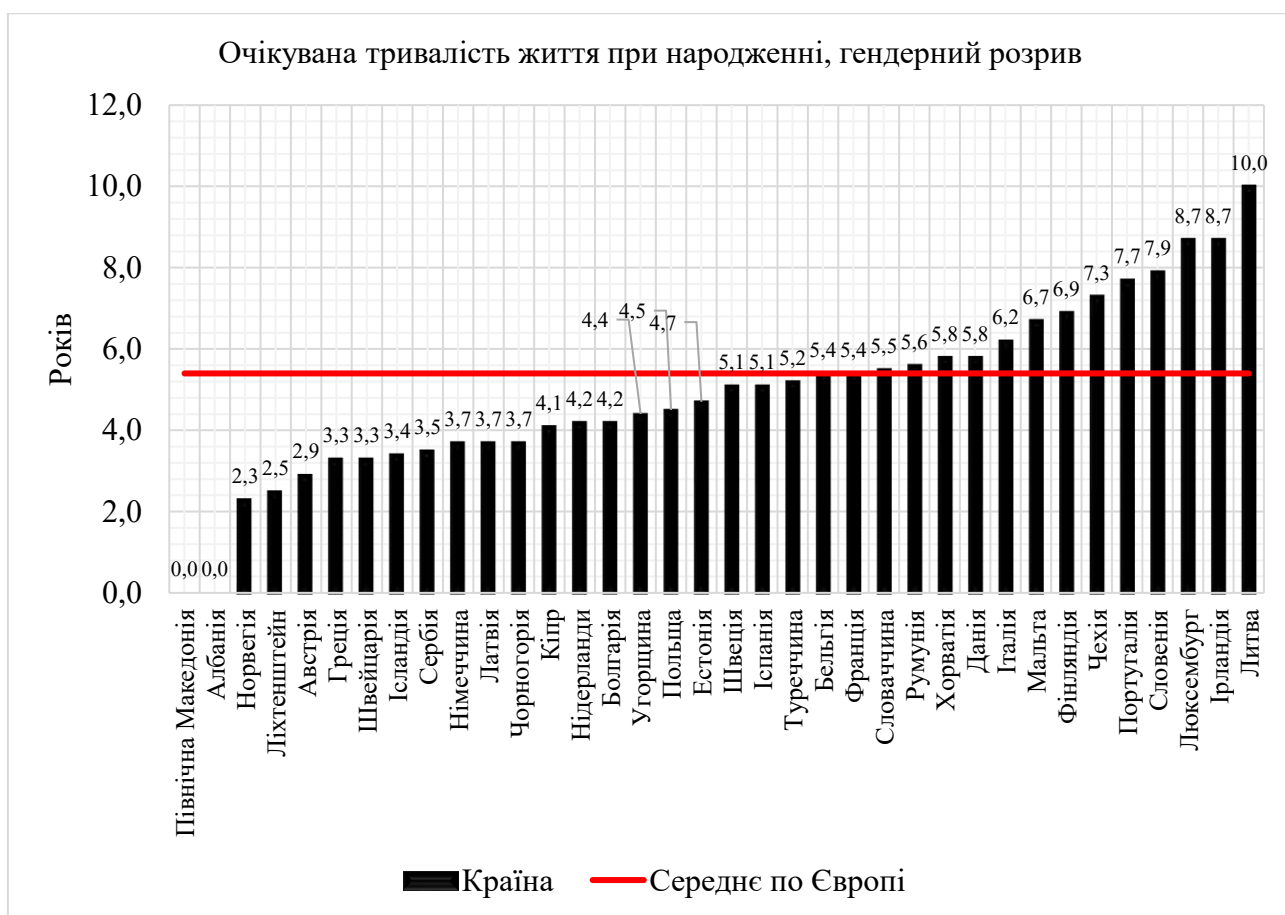

Рис. 2.11 Середня очікувана тривалість життя в країнах Європи за 2022 рік, років

Примітка. Складено автором на основі [68]

Рис 2.11. показує середню очікувану тривалість життя чоловіків і жінок у різних європейських країнах. Серед представлених країн найбільший розрив у тривалості життя між чоловіками та жінками спостерігається в Польщі, де він становить 7,7 років, тоді як найменший розрив відзначається в Нідерландах - 2,9 роки. Найвищий рівень очікуваної тривалості життя серед жінок зареєстрований в Іспанії (85,9 років), а серед чоловіків - у Швеції (81,4 роки). Франція та Іспанія також демонструють значний розрив у тривалості життя між статями, відповідно 5,8 і 5,4 роки, що вказує на значні гендерні відмінності в цих країнах. Дані відображають значні відмінності в тривалості життя між чоловіками та жінками у Європі, причому жінки живуть довше у всіх представлених країнах.

Проаналізуємо також наскільки великою є різниця в очікуваній тривалості життя при народженні між чоловіками і жінками (рис. 2.12)

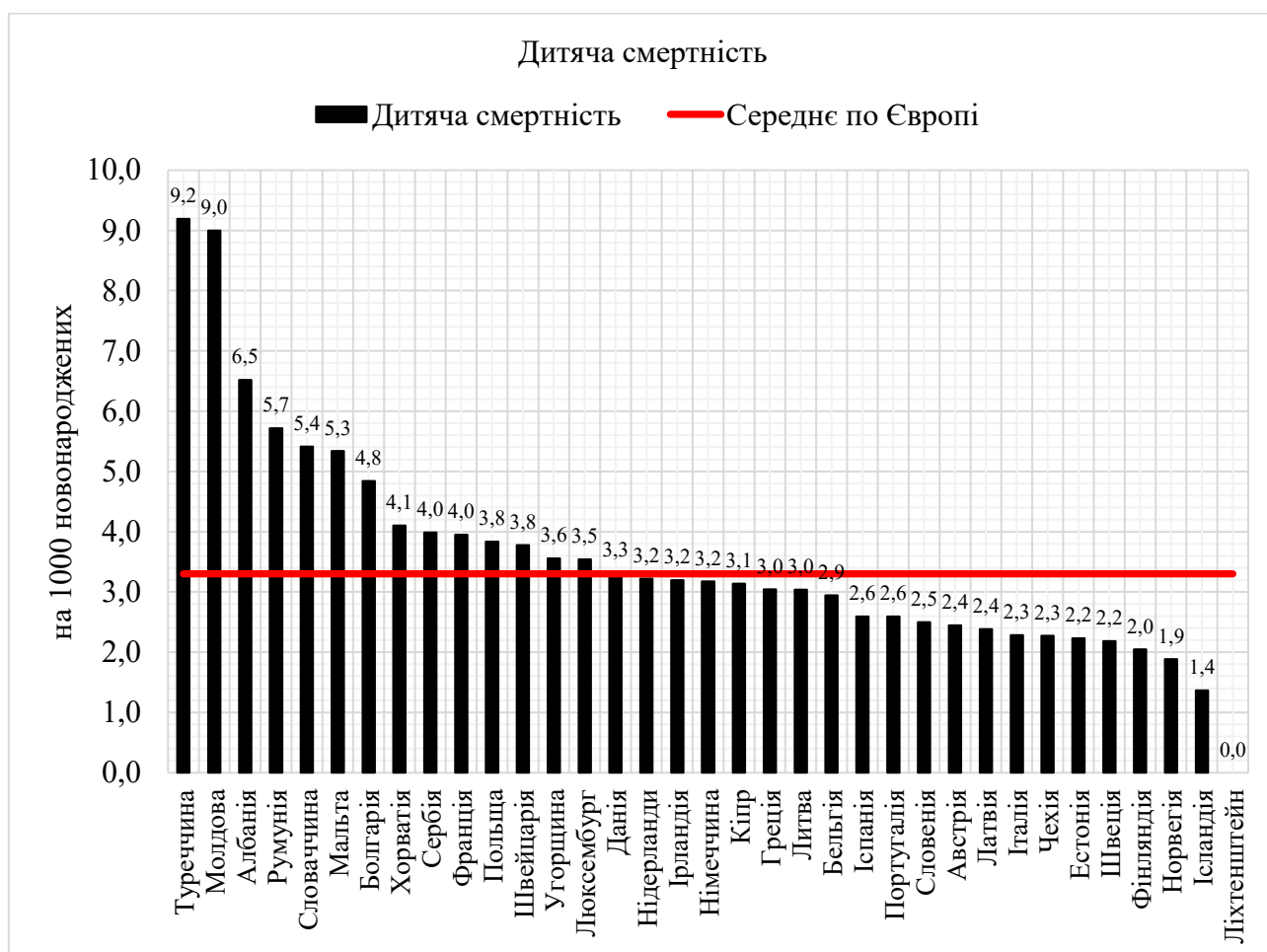
Рис. 2.12 Очікувана тривалість життя при народженні, гендерний розрив (2022 рік), років

Примітка. Складено автором на основі [68]

Серед представлених на рис. 2.12 країн найбільший розрив у тривалості життя між чоловіками та жінками спостерігається в Польщі, де він становить 7,7 років, тоді як найменший розрив відзначається в Нідерландах - 2,9 роки. Найвищий рівень очікуваної тривалості життя серед жінок зареєстрований в Іспанії (85,9 років), а серед чоловіків - у Швеції (81,4 роки). Франція та Іспанія також демонструють значний розрив у тривалості життя між статями, відповідно 5,8 і 5,4 роки, що вказує на значні гендерні відмінності в цих країнах

Дитяча смертність (рис. 2.13) є одним із ключових показників у демографії, який відображає стан здоров'я суспільства, ефективність медичної допомоги та соціально-економічні умови в країні. Даний показник демонструє кількість смертей дітей віком до одного року на тисячу народжених живими. Високий рівень дитячої смертності зазвичай свідчить про проблеми в системі охорони

здоров'я, погані умови життя та низький рівень добробуту населення. Низька дитяча смертність, навпаки, є індикатором розвитку суспільства, доступності медичних послуг, належного рівня санітарних умов і загального добробуту [17].

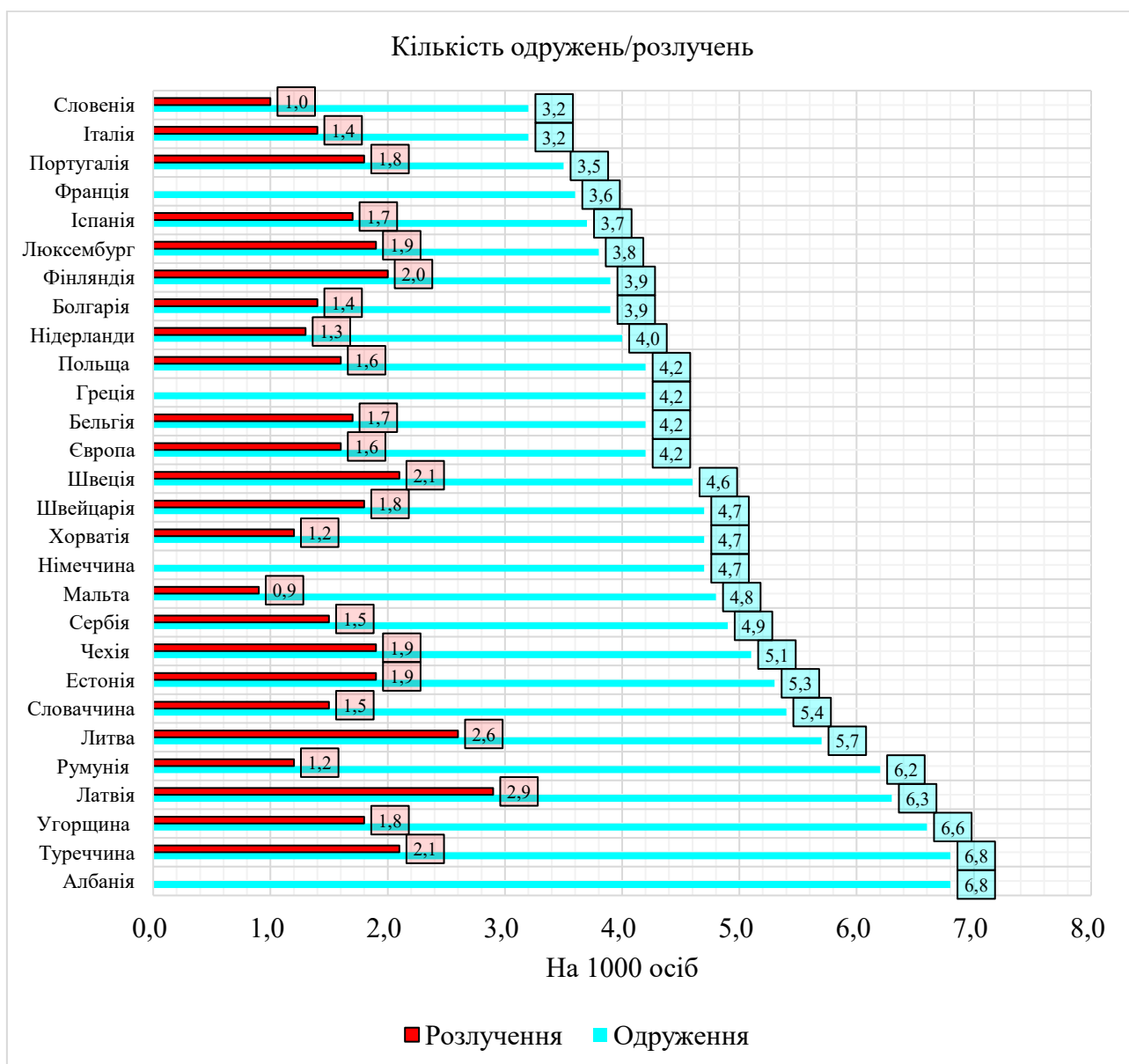
Рис. 2.13 Дитяча смертність в Європі станом на 2022 рік, смертей на 1000 новонароджених

Примітка. Складено автором на основі [68]

Найвищий рівень дитячої смертності спостерігається в Туреччині (9,2), Молдові (8,0), Албанії (6,5) та Румунії (5,7). З іншого боку, найнижчий рівень дитячої смертності зареєстровано в Ліхтенштейні (0,9), Ісландії (1,0), Норвегії (1,4) та Фінляндії (1,4), що свідчить про високий рівень розвитку охорони здоров'я, доступність медичних послуг, а також про загальний високий рівень добробуту.

Дослідження кількості одружень та розлучень (рис. 2.14) є індикаторами соціально-економічних та культурних тенденцій в суспільстві. Рівень одружень

відображає інтерес до інституції шлюбу та стабільність сімейних відносин, що впливає на народжуваність і структуру населення. Рівень розлучень дає уявлення про стабільність сімей та можливі соціальні проблеми, такі як економічна нестабільність, зміна цінностей чи відсутність соціальної підтримки для сімей. Високий рівень розлучень призводить до збільшення кількості неповних сімей, що впливає на добробут дітей та їх подальший розвиток.

Рис. 2.14 Кількість одружень та розлучень на 1000 осіб за 2012-2022 рр.

Примітка. Складено автором на основі [61]

Найнижчий рівень розлучень спостерігається у Словенії (1,0), Мальті (0,9), та Румунії (1,2), тоді як найвищі показники розлучень відзначаються в Латвії

(2,9), Литві (2,6) та Туреччині (2,1), що вказує на більш складні сімейні відносини або зміни в соціальних нормах щодо шлюбу.

Щодо кількості одружень, найнижчі показники спостерігаються в Словенії (3,2) та Італії (3,2). Найвищі показники одружень спостерігаються в Албанії (6,8), Туреччині (6,8) та Угорщині (6,6). Існує значна варіація у відносинах до шлюбу та розлучень між країнами. Країни з високими рівнями одружень не завжди мають високі рівні розлучень, що підкреслює різницю в культурних та соціальних підходах до шлюбних стосунків у різних частинах Європи.

Отже, проведене нами дослідження статево-вікового стану населення та основних демографічних показників Європи вказує на низку важливих тенденцій: старіння населення, що проявляється у збільшенні частки літніх людей, зменшення народжуваності, яке не компенсує природний спад населення, значний гендерний розрив у тривалості життя, де жінки живуть значно довше за чоловіків та варіативність показників дитячої смертності й очікуваної тривалості життя між країнами. Наявні тенденції мають глибокі соціально-економічні наслідки, зокрема збільшення навантаження на системи охорони здоров'я та соціального захисту, а також потребують адаптації політик у сфері праці, міграції та сімейної підтримки.

2.2. Аналіз основних процесів міграції в Європі: імміграція та еміграція

Міграція населення в Європі є одним із найдинамічніших і найскладніших демографічних процесів сучасності. Вона обумовлена цілим рядом факторів, таких як економічні умови, політична ситуація, соціальні зміни та природні катаклізми. Імміграція та еміграція, як два основних напрямки міграційних потоків, значно впливають на демографічну структуру європейських країн, їхню економіку та соціальну сферу. Аналіз даних процесів дозволяє виявити основні тенденції, причини та наслідки міграційних процесів в Європі.

Міграційна криза в Європі, яка стала особливо помітною з 2015 року, має глибоке історичне коріння, пов'язане з політичними, соціальними та

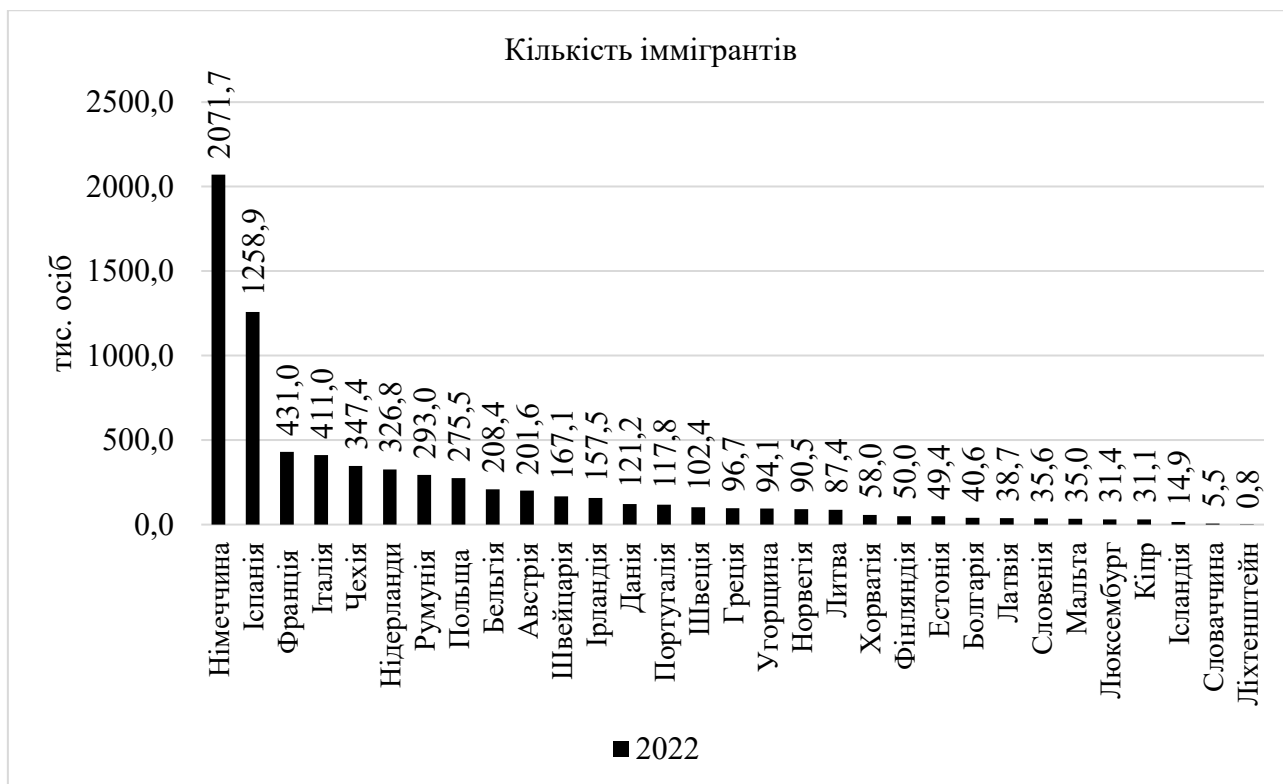
економічними процесами в інших регіонах світу. Після Другої світової війни Європа зазнала значних змін у сфері міграції, зокрема через відбудову та економічне відновлення, що приваблювало робітників з інших країн. В 1990-х роках розпад СРСР та конфлікти на Балканах також спричинили значні міграційні потоки до Європи [5].

Однак сучасна міграційна криза розпочалася на тлі "Арабської весни" та громадянської війни в Сирії, яка призвела до масового напливу біженців до Європи, які шукали притулку від війни та переслідувань. Крім того, економічні проблеми, зростання екстремізму та конфлікти в Африці та Азії посилили міграційні потоки. Пік кризи припав на 2015 рік, коли сотні тисяч мігрантів, здебільшого з Сирії, Афганістану та Іраку, прибули до Європи через Середземне море, часто ризикуючи життям [29].

Європейські країни зіткнулися з серйозними викликами у сфері управління міграцією, інтеграції новоприбулих та розподілу відповідальності між державами-членами ЄС. Ця криза стала однією з найважливіших політичних і соціальних тем сучасної Європи, викликавши дебати щодо політики притулку, безпеки та прав людини, а також підвищила увагу до проблеми нерівності у світовому масштабі. Для того, щоб детально дослідити дане питання, ми проаналізуємо наступні питання:

1. загальна кількість мігрантів у країнах Європи;
2. вікова та статева структура мігрантів;
3. основні канали прибуття мігрантів в Європу;
4. смертність серед мігрантів;
5. класифікація мігрантів;
6. сальдо міграції та інші показники.

Розпочнемо аналіз з дослідження загальної кількості іммігрантів у країнах Європи (рис. 2.15)

Рис. 2.15 Загальна кількість іммігрантів у країнах Європи станом на 2022 рік, тис. осіб

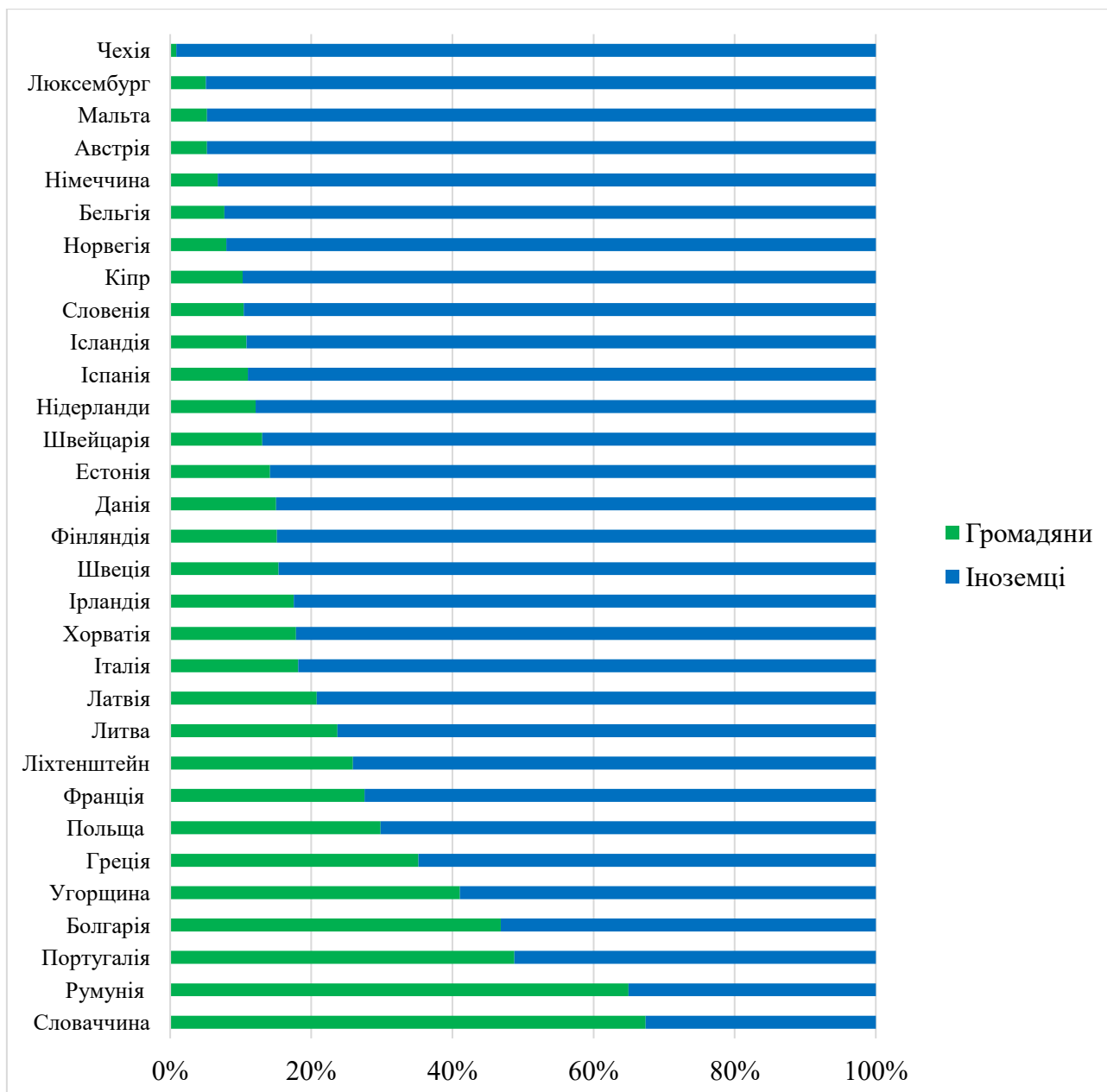
Примітка. Складено автором на основі [57]

Німеччина є беззаперечним лідером за кількістю іммігрантів, з понад 2 мільйонами осіб, що значно перевищує показники інших країн. Далі йде Іспанія з понад 1,2 мільйонами іммігрантів, що також суттєво відрізняється від інших країн. Франція, Італія та Нідерланди мають значно менші, але все ж вагомі показники, від 300 до 500 тисяч іммігрантів. Решта країн мають значно нижчі показники, що свідчить про суттєві відмінності в привабливості та можливостях для імміграції серед різних європейських країн. Серед країн з найменшою кількістю іммігрантів-Словенія, Ліхтенштейн і Люксембург, що свідчить про їхній невеликий розмір та, можливо, менш розвинену імміграційну політику чи менш привабливі умови для іммігрантів.

Умовно іммігрантів можна розділити на дві групи – Громадяни (Nationals) та іноземці (Non-nationals): [52]

Громадяни (Nationals) - особи, які мають громадянство певної країни, тобто жителі країн Європи, які народилися в цих країнах або отримали громадянство легальним шляхом.

Іноземці (Non-nationals) - особи, які не мають громадянства країни, в якій вони проживають. Це іноземні громадяни, які переїхали до країни ЄС на постійне або тимчасове проживання. Розглянемо розподіл іммігрантів за даними критеріями на рис. 2.16.

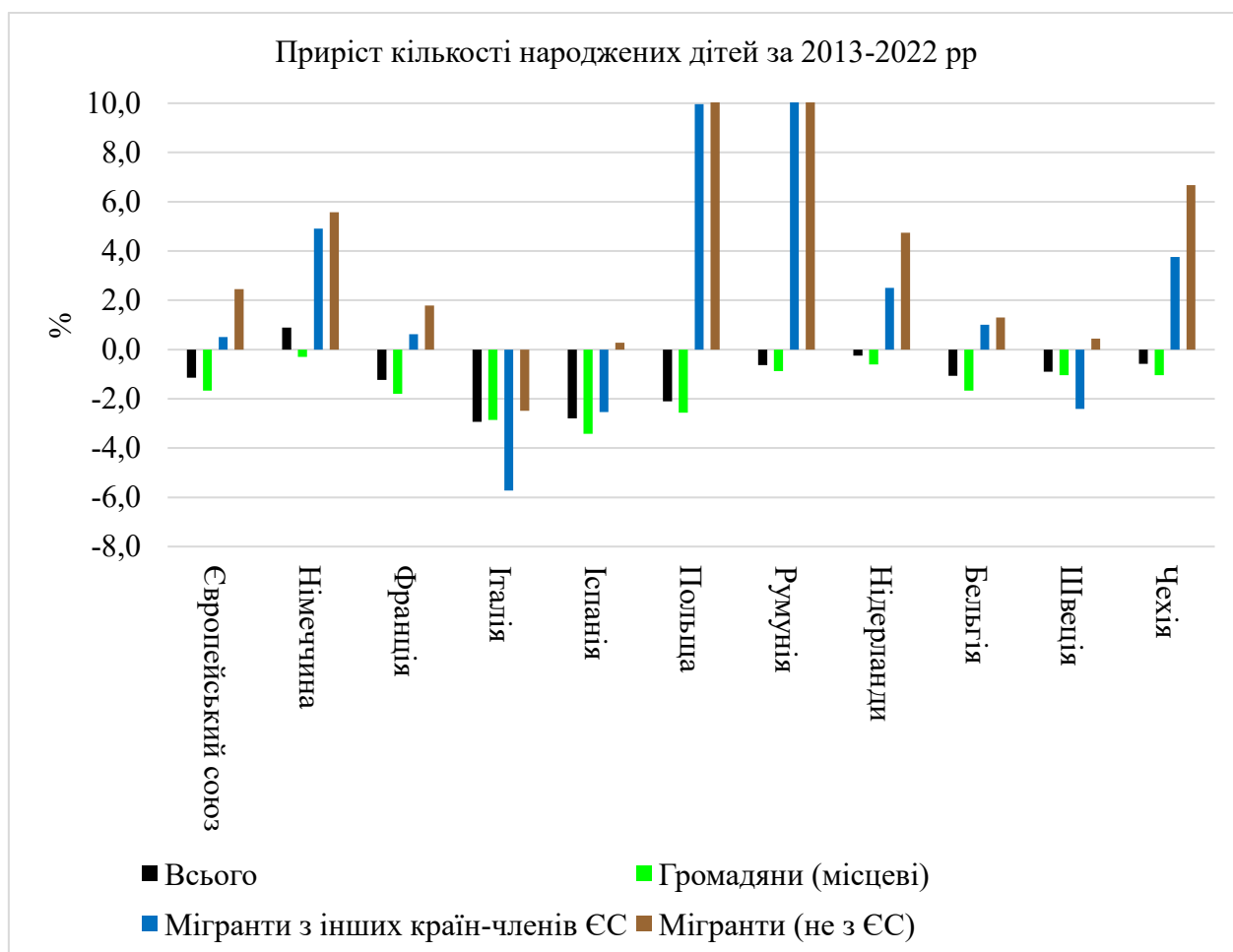

Рис. 2.16 Структура іммігрантів у країнах Європи станом на 2022 рік, %

Примітка. Складено автором на основі [57]

Чехія, Мальта, Німеччина та Норвегія мають найбільший відсоток іноземців серед населення. Найменший відсоток іноземців у Словаччині, Португалії та Угорщині, Загалом, рисунок демонструє значну варіативність у співвідношенні громадян та іноземців у різних країнах, що пов'язано з різними імміграційними політиками, економічними можливостями та соціальними умовами. Дослідимо також, вікову структуру іммігрантів на рис. 2.17.

Проаналізуємо приріст кількості народжених дітей за 2013-2022 рр. мігрантами на рис. 2.17

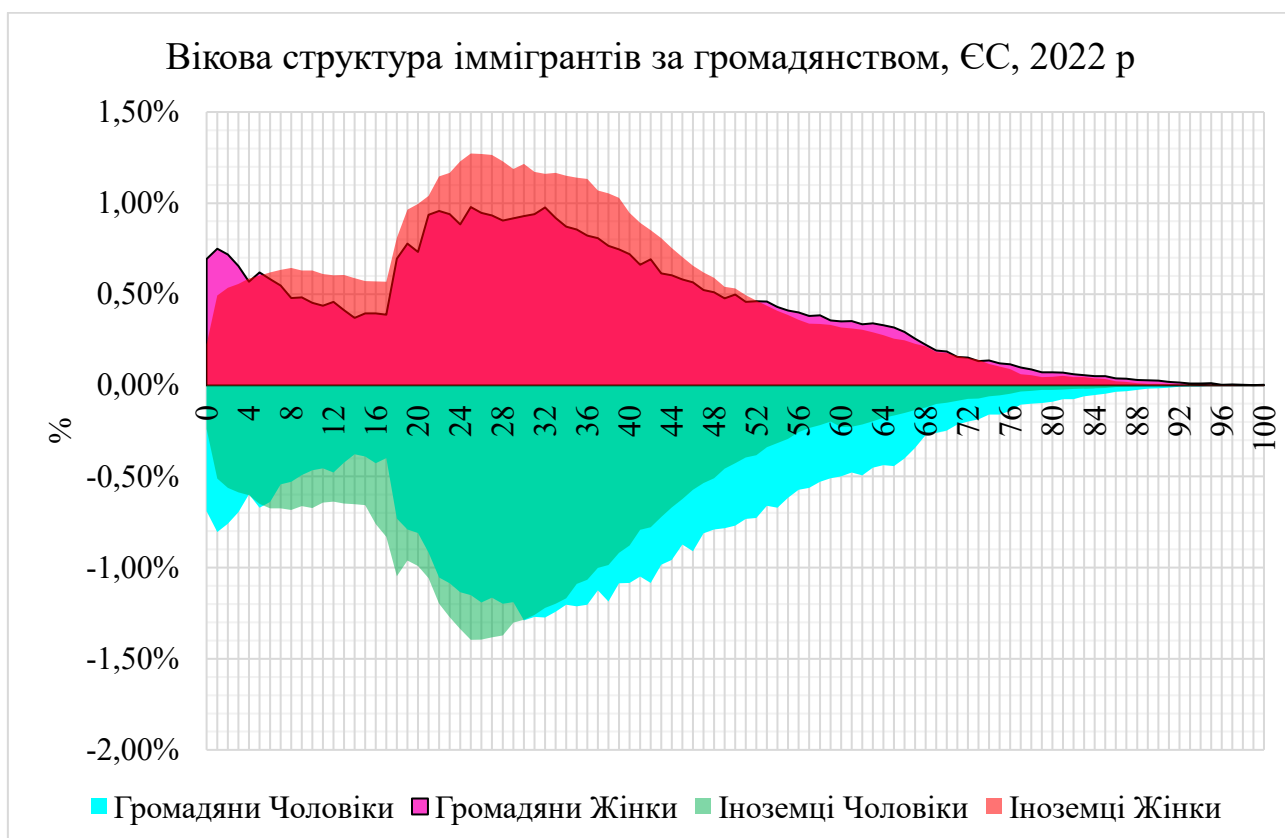

Рис. 2.17 Приріст кількості народжених дітей за 2013-2022 рр, %

Примітка. Складено автором на основі [57]

Порівнюючи народжуваність серед різних груп населення в Європейському Союзі, можна помітити, що мігранти з країн, які не входять до ЄС, народжують більше дітей, ніж громадяни ЄС. Середньорічний темп приросту народжуваності серед громадян ЄС за період 2013–2022 років

становить -1,66%, що свідчить про зниження кількості новонароджених серед місцевого населення. У той же час, серед мігрантів з країн, які не є членами ЄС, спостерігається середньорічний приріст народжуваності на рівні 2,45%. Цей розрив свідчить про те, що мігранти, які не є громадянами ЄС, відіграють значну роль у підтримці демографічного зростання в Європейському Союзі, компенсуючи спад народжуваності серед місцевих громадян.

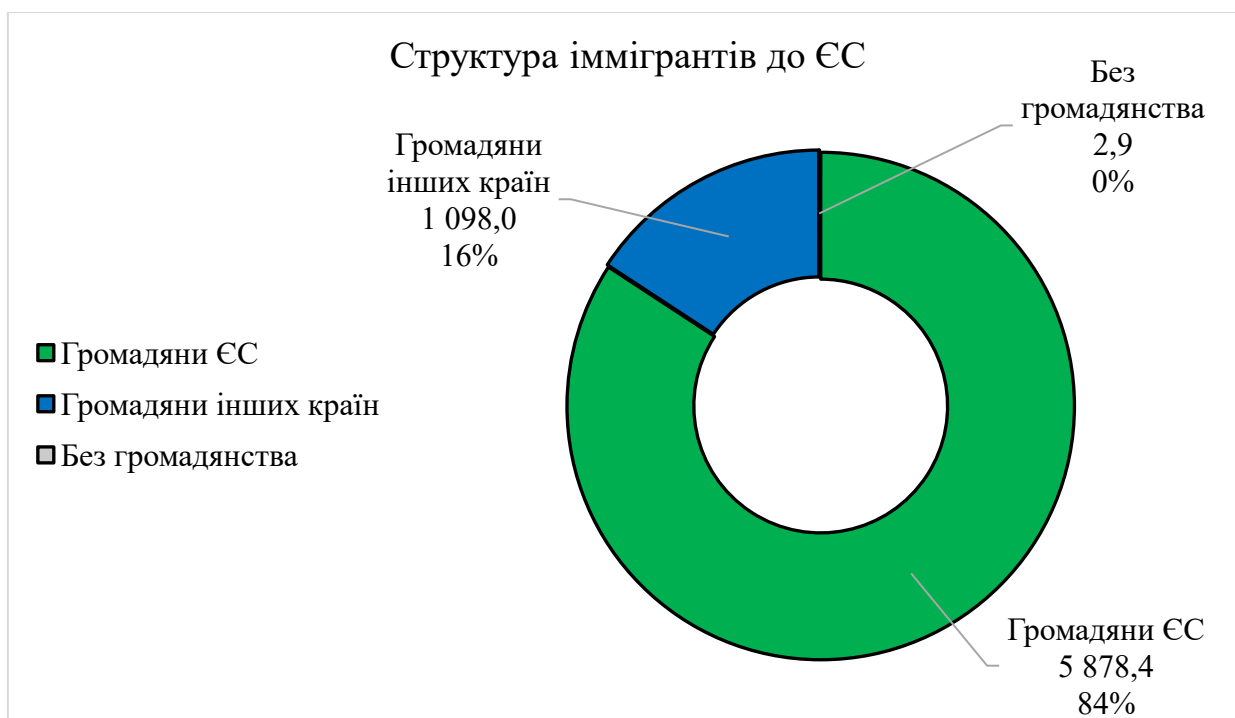

Рис. 2.18 Вікова структура іммігрантів за громадянством, ЄС, 2022 рік, %

Примітка. Складено автором на основі [57]

Серед жінок виділяються групи, що становлять значну частину населення середніх років, тобто працездатне населення у віці від 25 до 54 років. Серед чоловіків також переважають молодші та старші вікові групи, де зростає кількість іммігрантів серед молоді та знижується серед людей похилого віку. Варто відзначити, що серед мігрантів-іноземців частка похилих людей значно нижча ніж іммігрантів-громадян. Імміграція в ЄС здебільшого складається з молодих та працездатних людей, які можуть значно впливати на ринок праці та

демографічну структуру країн ЄС. Проаналізуємо розподіл категорій імігрантів-іноземців на рис. 2.19.

Рис. 2.19 Розподіл категорій імігрантів-іноземців, ЄС, 2022 рік, %

Примітка. Складено автором на основі [57]

З рис. 2.19 можна дійти висновку, що в основному в структурі іміграції до ЄС переважають особи з інших країн ЄС – 5 878,4 тис. осіб (84%), в той час громадяни інших країн, що не входять в ЄС, становлять 1 098 тис. осіб (16%). Особи без громадянства становлять мізерну частку в 2,9 тис. осіб.

Згідно до даних порталу Міжнародної організації з міграції (ІОМ) [45], топ 10 національностей, що прибули до Європи в 2024 році, склали:

1. Сирія - 13 375 осіб;
2. Малі - 9 276 осіб;
3. Афганістан - 6 469 осіб;
4. Бангладеш - 6 063 особи;
5. Сенегал - 4 286 осіб;
6. Марокко - 3 908 осіб;
7. Єгипет - 3 776 осіб;
8. Туніс - 3 304 особи;

9.Гвінея - 3 054 особи;

10.Алжир - 2 241 особа [45].

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну в лютому 2022 року призвело до одного з найбільших і найшвидших переміщень в Європі з часів Другої світової війни. Мільйони українців були переміщені до сусідніх країн і на кінець 2022 року Україна була джерелом майже 5,7 мільйонів біженців, що є другою за кількістю біженців у світі після Сирійської Арабської Республіки. Близько 2,6 мільйона українців були прийняті в сусідніх країнах, таких як Польща, Республіка Молдова та Чехія, і ще 3 мільйони в інших країнах Європи та за її межами. Німеччина приймає найбільшу кількість біженців у Європі (близько 2 мільйонів), 7 відсотків усіх біженців у світі [65]. Проаналізуємо основні шляхи прибуття мігрантів до Європи (рис 2.20).

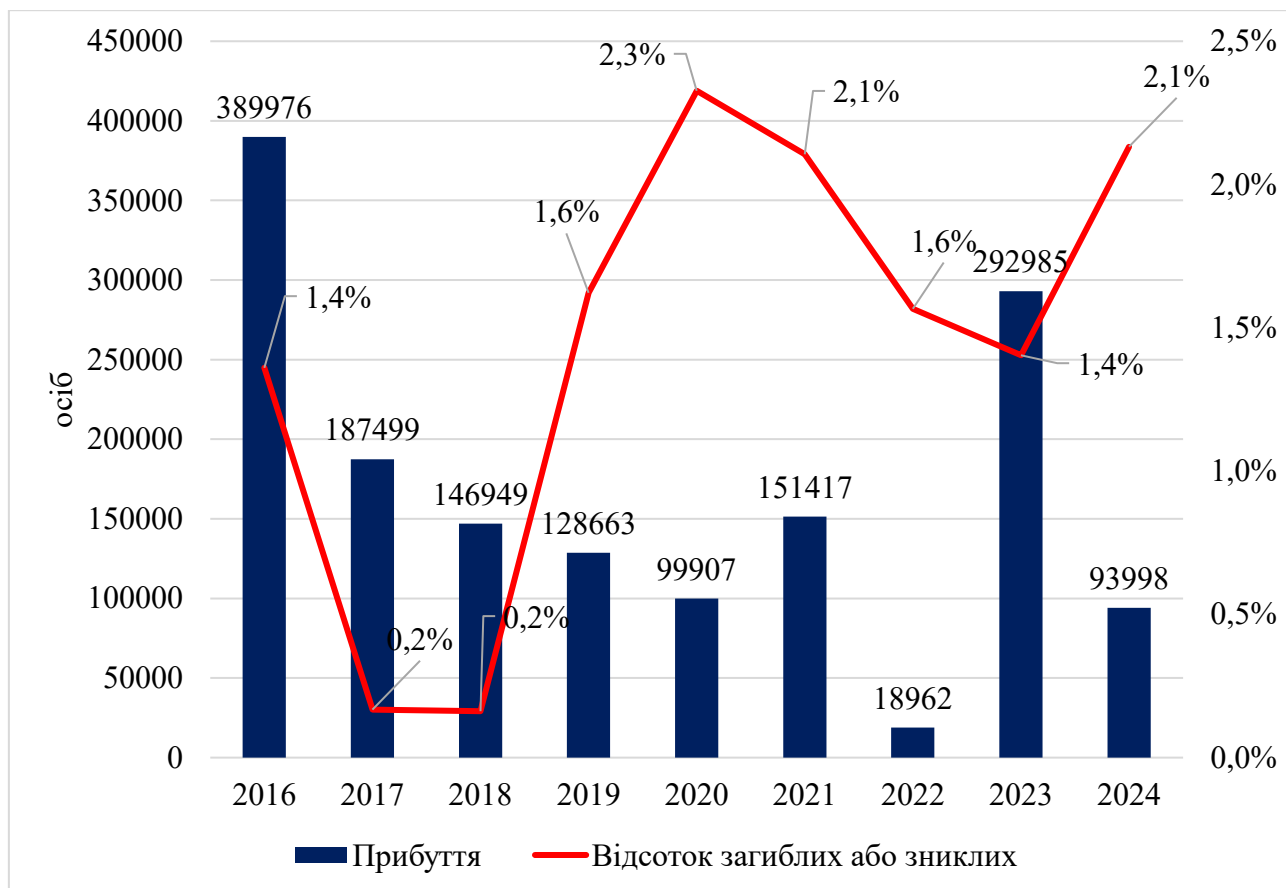
Рис. 2.20 Основні канали прибуття мігрантів у ЄС, 2024 рік, %

Примітка. Складено автором на основі [45]

Станом на 5 серпня 2024 року загальна кількість прибулих мігрантів становить 93 998 осіб, з яких переважна більшість - 87 721 особа дісталися Європи морським шляхом і лише 6 277 осіб прибули сухопутними маршрутами. Ця статистика свідчить про те, що Середземне море продовжує залишатися

головним шляхом для мігрантів, які намагаються потрапити до Європи, попри високі ризики, пов'язані з морськими подорожами [45].

Проблема загибелі та зникнення мігрантів (рис 2.21) під час прибуття до Європи є серйозним гуманітарним викликом, що відображає складну і небезпечну ситуацію, з якою стикаються люди, які намагаються втекти від конфліктів, переслідувань, економічної нестабільності та інших криз у своїх рідних країнах.

Рис. 2.21 Смертність серед мігрантів у ЄС, 2016-2024 рр,

Примітка. Складено автором на основі [45]

Небезпечні маршрути, зокрема через Середземне море та інші водні шляхи, часто використовуються мігрантами для досягнення європейських берегів, що призводить до численних смертей через затоплення, виснаження та інші небезпеки. Крім того, проблеми з організацією рятувальних операцій, політичні обмеження та складні умови утримання мігрантів у таборах також сприяють тому, що багато з них зникають безвісти або потрапляють у рабство та

інші форми експлуатації. Одним з прикладів є трагедія біля острова Лампедуза, що сталася 3 жовтня 2013 року, є однією з найгірших катастроф, пов'язаних з міграцією в сучасній історії Європи. Того дня біля італійського острова Лампедуза затонуло судно, на борту якого перебувало понад 500 мігрантів, переважно з Еритреї та Сомалі. Судно загорілося, а потім затонуло, в результаті чого загинуло щонайменше 366 людей. Трагедія привернула міжнародну увагу до проблеми нелегальної міграції через Середземне море, зокрема до небезпечних умов, в яких мігранти намагаються дістатися до Європи. [11].

Визначимо основні напрями імміграції до окремих країн Європи в табл. 2.1

Таблиця 2.1

Основні країни походження іммігрантів в Європейських країнах

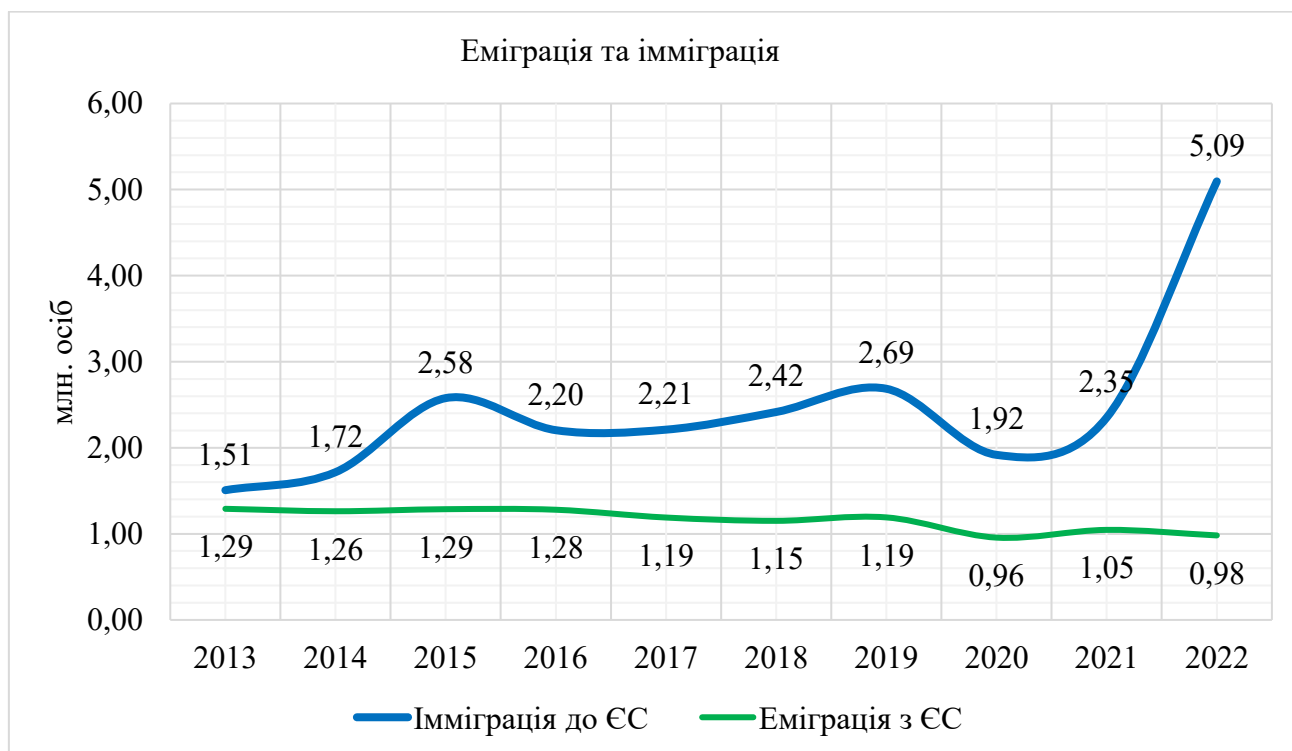
Країна	Основна країна походження іммігрантів	Кількість, тис. осіб	% в загальній кількості іммігрантів
Бельгія	Марокко	178,6	11,2%
Болгарія	росія	28,5	16,9%
Чехія	Україна	442,9	58,0%
Німеччина	Туреччина	1338,3	10,9%
Естонія	росія	109,5	46,8%
Ірландія	Польща	101,3	13,4%
Іспанія	Марокко	1026,4	12,5%
Італія	Румунія	902,3	14,1%
Латвія	росія	101,5	42,0%
Литва	росія	63,2	27,3%
Люксембург	Португалія	72,4	21,7%
Угорщина	Румунія	208,2	32,3%
Нідерланди	Туреччина	215,7	7,8%
Австрія	Німеччина	258,6	13,2%
Португалія	Бразилія	226,9	30,8%
Румунія	Україна	133,0	25,0%
Словенія	Боснія і Герцеговина	138,5	44,8%
Словаччина	Чехія	104,9	49,2%
Фінляндія	Колишні країни СРСР	63,9	13,9%
Швеція	Сирія	197,8	9,2%

Примітка. Систематизовано автором на основі [57]

З таблиці 2,1 видно, що основні країни походження іммігрантів у різних європейських країнах суттєво відрізняються залежно від історичних,

географічних і соціально-економічних факторів. Наприклад, найбільша кількість іммігрантів у Чехії (58%) та Румунії (25%) походить з України. У Німеччині та Нідерландах значну частку іммігрантів складають турки, а у таких країнах як Латвія, Литва, Естонія та Болгарія велика частка іммігрантів походить з росії, що свідчить про сильний вплив регіональної близькості та історичних зв'язків на міграційні потоки в Європі.

Порівняємо динаміку еміграції та імміграції в ЄС за 2013-2022 роки на рис. 2.22.

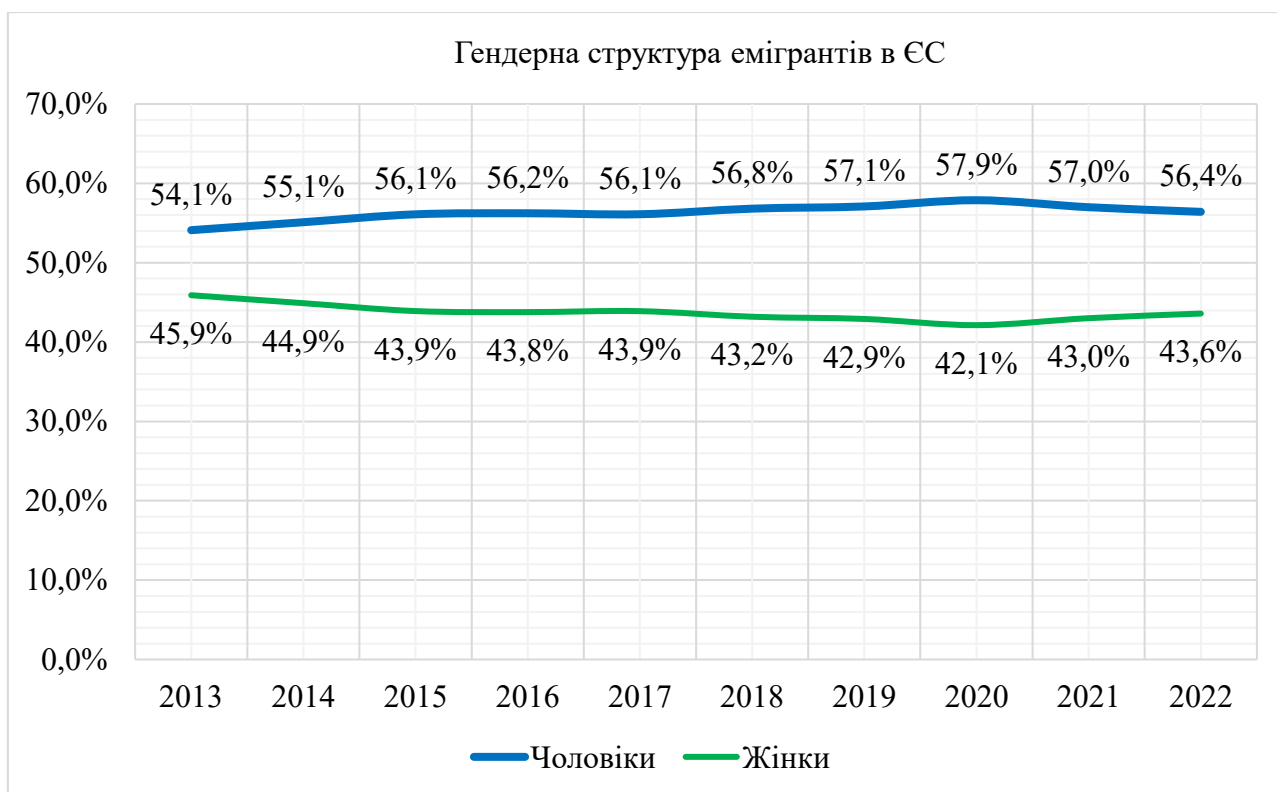

Рис. 2.22 Динаміка еміграції та імміграції в ЄС, 2013-2022 рр, млн осіб

Примітка. Складено автором на основі [57]

Протягом аналізованого часу, імміграція до ЄС значно зросла, особливо у 2022 році, коли кількість іммігрантів сягнула рекордних 5,09 мільйона осіб. Цей стрибок можна пов'язати з актуальними світовими подіями, зокрема війною в Україні, яка призвела до великої хвилі біженців. Натомість еміграція з ЄС залишалася стабільною протягом цього періоду, коливаючись близько 1 мільйона осіб щороку, що вказує на те, що більшість населення країн-членів ЄС залишається в межах Союзу. Така динаміка вказує про високий рівень

привабливості ЄС як місця для проживання та роботи, а також про стабільність умов життя в регіоні.

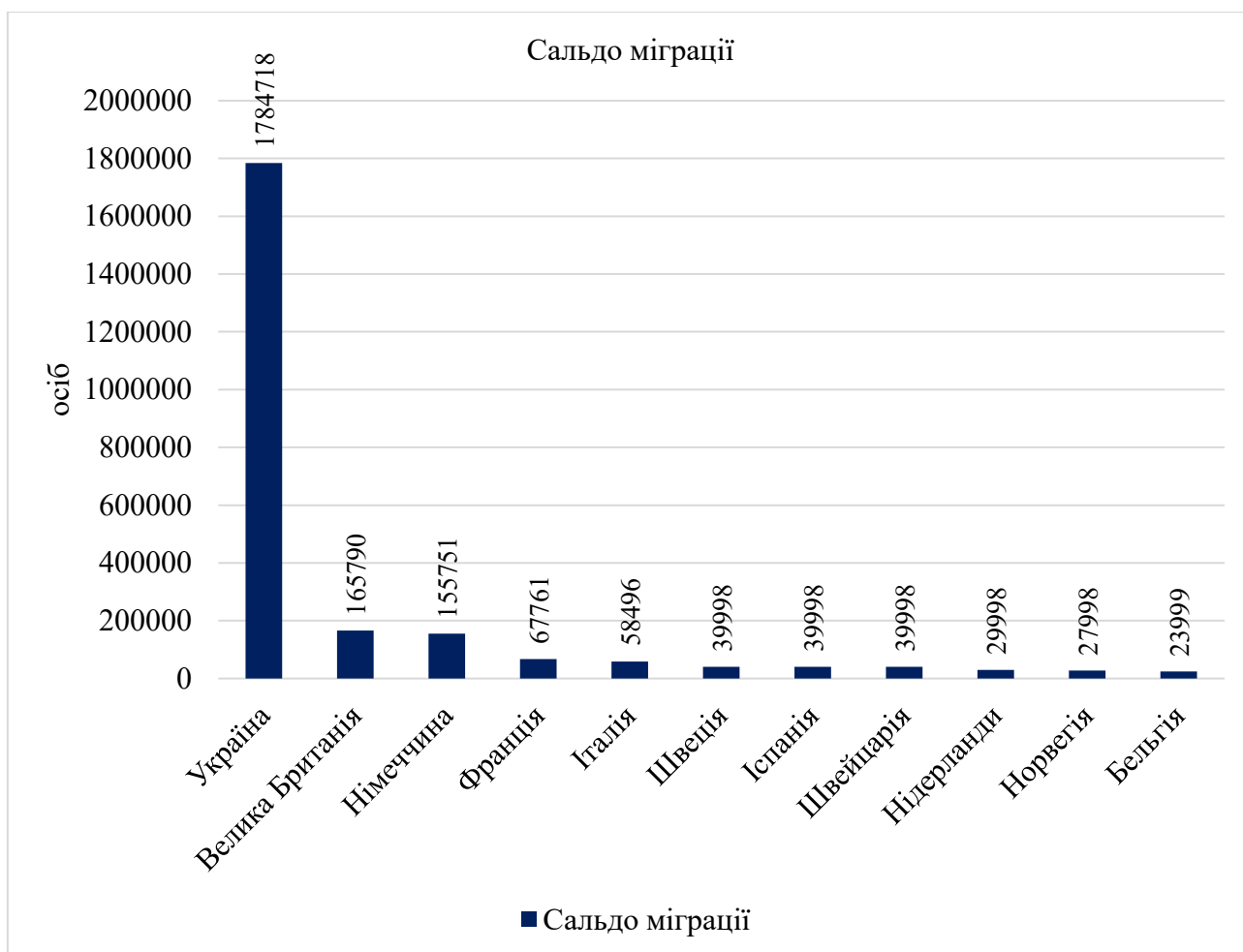
Рис. 2.23 Гендерна структура емігрантів в ЄС, 2013-2022 рр, %

Примітка. Складено автором на основі [43]

Рисунок 2.23 показує відносну стабільність гендерної структури емігрантів з ЄС протягом аналізованого періоду. Протягом усіх років спостерігається незначне, але стабільне переважання чоловіків серед емігрантів. З цього можна дійти висновку, що чоловіки частіше приймають рішення про еміграцію з ЄС. Хоча загальна тенденція є стабільною, спостерігаються незначні коливання відсоткового співвідношення чоловіків і жінок з року в рік.

Сальдо міграції - це різниця між кількістю іммігрантів, які прибули до країни, та кількістю емігрантів, які виїхали з неї, за певний період часу. Якщо кількість прибулих перевищує кількість тих, хто виїхав, сальдо міграції буде позитивним, що свідчить про збільшення населення внаслідок міграції. Якщо ж кількість тих, хто виїхав, перевищує кількість прибулих, сальдо буде негативним, що вказує на зменшення населення через еміграцію. Проаналізуємо

Топ 10 країн Європи за позитивним (рис. 2.24) та негативним (рис. 2.25) сальдо міграції [28].

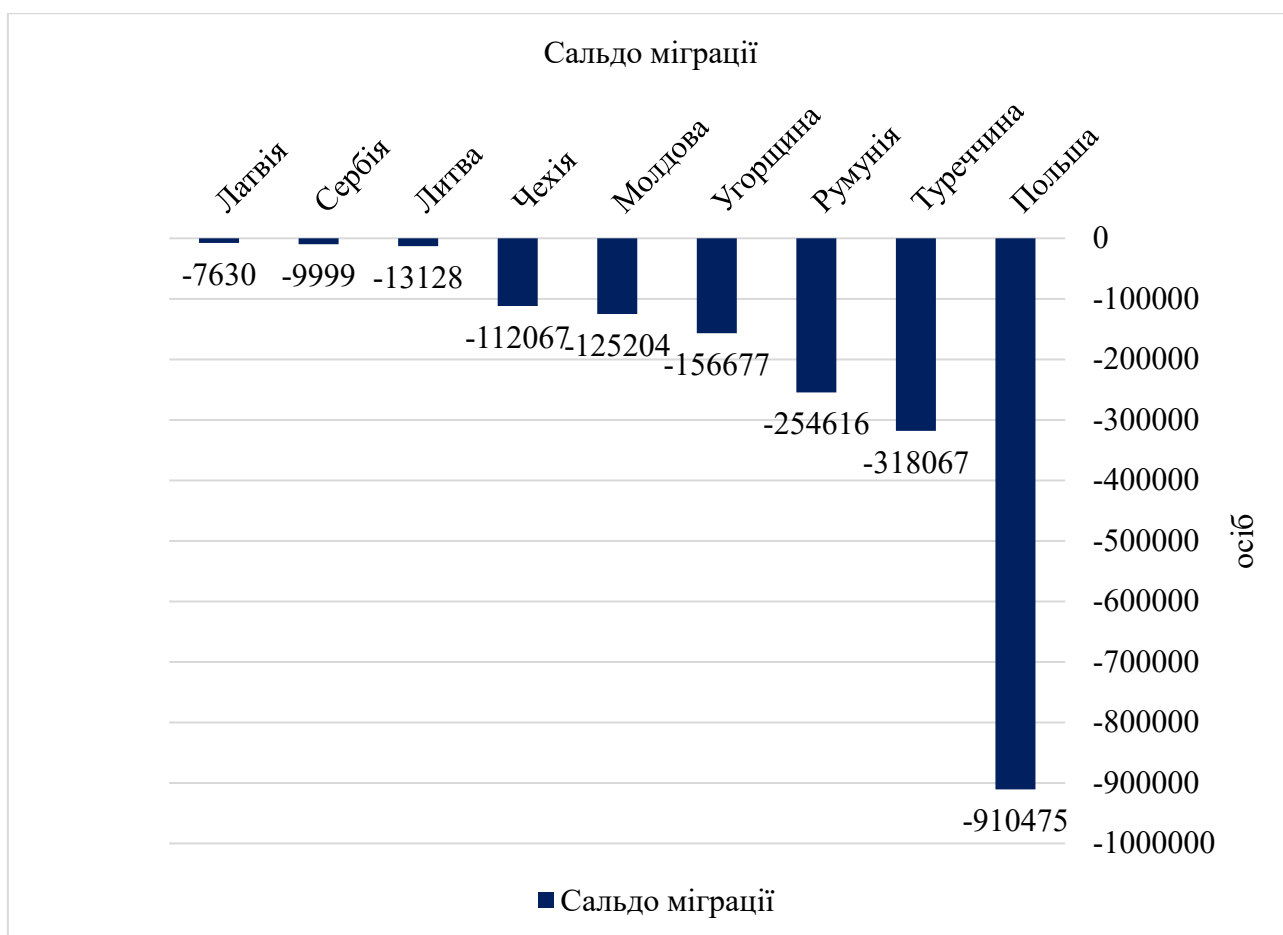

Рис. 2.24 Топ 10 країн Європи за позитивним сальдо міграції, 2023 рік

Примітка. Складено автором на основі [69]

Топ 10 країн з позитивним сальдо міграції склали: Україна (+1 784 718), Велика Британія (+165 790), Німеччина(+155 751), Франція(+67 761), Італія(+58 496), Швейцарія(+39 998), Іспанія(+39 998), Швеція(+39 998), Нідерланди(+29 998), Норвегія(+27 998).

З аналізу видно, що Україна є лідером за позитивним сальдо міграції, що свідчить про великий потік іммігрантів з країни внаслідок війни. Серед інших країн з позитивним сальдо - країни Західної Європи, що мають стабільні економіки та високий рівень життя, такі як Велика Британія, Німеччина, Франція, Італія.

Рис. 2.25 Топ 10 країн Європи за негативним сальдо міграції, 2023 рік

Примітка. Складено автором на основі [69]

В топ 10 країн з негативним сальдо міграції входять: Польща (-910 475), Туреччина (-318 067), Румунія (-254 616), Угорщина (-156 677), Молдова (-125 204), Чехія (-112 067), Литва (-13 128), Сербія (-9 999), Албанія (-8 000), Латвія (-7 630). Польща, Туреччина та Румунія мають найбільш негативне сальдо, що показує значне прибуття населення через економічні або соціальні фактори, що змушують людей емігрувати в пошуках кращих умов життя.

Отже, аналіз основних процесів міграції в Європі показує значний контраст між рівнями імміграції та еміграції. Протягом останніх років спостерігається стійке зростання імміграції до ЄС, що досягло піку в 2022 році з понад 5 мільйонів осіб, тоді як рівень еміграції залишається відносно стабільним і низьким. Європа стає дедалі привабливішим регіоном для мігрантів, що, в свою

чергу, викликає демографічні та соціальні зміни, особливо в країнах, які є основними пунктами прибуття.

2.3. Оцінка ефективності демографічної політики Європи

Демографічна політика Європи є багатограним та складним процесом, який формується під впливом історичних, культурних, соціальних, економічних та політичних факторів. Зміна демографічної ситуації в Європі, зокрема старіння населення та зниження народжуваності, ставить перед європейськими країнами серйозні виклики, тому оцінка ефективності та виявлення проблемних аспектів демографічної політики є запорукою для вирішення демографічних проблем.

Демографічна політика – це комплекс заходів, які держава вживає для впливу на такі демографічні процеси, як народжуваність, смертність та міграцію. Її мета – забезпечити оптимальний демографічний розвиток країни, який би сприяв економічному зростанню, соціальній стабільності та культурному розвитку [8]. Демографічна політика в Європі має давні історичні корені, які можна простежити ще з часів Давнього Риму, наприклад Закони Юлія Цезаря та Августа (I століття до н.е. - I століття н.е.). У часи Римської імперії держава активно втручалася в демографічні процеси, зокрема через запровадження законів, що стимулювали народжуваність серед римських громадян. Наприклад, *Lex Julia* та *Lex Papia Poppaеа*, прийняті під час правління імператора Августа, передбачали надання привілеїв багатодітним родинам, як-от звільнення від податків та можливість займати вищі посади. У середньовічній Європі деякі міські гільдії та корпоративні системи також мали певні демографічні функції, підтримуючи сімейний уклад та забезпечуючи соціальну допомогу своїм членам, що сприяло стабільному відтворенню населення. Католицька церква відіграла важливу роль у регулюванні народжуваності, пропагуючи шлюб і засуджуючи позашлюбні зв'язки. Церковна мораль і обряди значною мірою визначали соціальні норми щодо сім'ї та дітонародження. Французька Революція та подальші законодавчі реформи, зокрема наполеонівський кодекс, внесли зміни в

правове регулювання шлюбів, спадщини та сімейних відносин, що також вплинуло на демографічні процеси в країні [8].

Умовно демографічну політику можна розділити на наступні складові, наведені на рис. 2.25.

Рис. 2.25 Складові демографічної політики

Примітка. Складено автором

1. Політика народжуваності (наталістична політика) це заходи, спрямовані на стимулювання народжуваності (матеріальна допомога при народженні дитини, податкові пільги для сімей, підтримка молодих сімей тощо). Або, навпаки, обмежують народжуваність (наприклад, політика одного або двох дітей, як у деяких країнах).

2. До політики щодо смертності відносять заходи, спрямовані на зниження смертності, зокрема дитячої смертності, та підвищення тривалості життя (розвиток системи охорони здоров'я, профілактика захворювань, пропаганда здорового способу життя).

3. Міграційна політика - регулювання імміграції та еміграції (видача віз, надання громадянства, підтримка біженців, реінтеграція емігрантів), а також заходи щодо інтеграції мігрантів у суспільство.

4. Сімейна політика це в першу чергу підтримка та захист інституту сім'ї (сімейні допомоги, відпустки для догляду за дитиною, житлові програми для сімей), освіта та розвиток сімейної культури, тощо.

Сьогодні Європа стала першим регіоном світу, що перейшов до демографічного переходу, і тепер є на «постперехідному» етапі. Характерною особливістю цього регіону є низька смертність, що забезпечує високу очікувану

тривалість життя при народженні: в середньому 78 років для всього населення та 81 рік для країн ЄС. Водночас європейське населення стикається з низькими, а іноді навіть дуже низькими, показниками народжуваності, що призводить до значного старіння населення. Крім того, регіон відчуває вплив важливих міграційних процесів: хоча Європа продовжує відправляти своїх громадян за кордон, вона приймає більше міжнародних іммігрантів і біженців, головним чином з Близького Сходу, Азії та Африки. Примітно, що 43 відсотки міжнародних мігрантів до Європи за останні два десятиліття народилися в самій Європі. За умови подальшого покращення умов смертності, основними демографічними викликами для Європи залишаються зниження народжуваності, старіння населення та імміграція [62]. Розглянемо особливості демографічної політики країн Європи.

Демографічна політика Німеччини спрямована на вирішення складних проблем, пов'язаних із низьким рівнем народжуваності, старінням населення та необхідністю інтеграції мігрантів. Німеччина впровадила кілька важливих законів, спрямованих на підтримку сімей. Наприклад, закон про батьківську відпустку (Elternzeit) [39] та батьківську допомогу (Elterngeld) надає молодим батькам фінансову підтримку і можливість взяти відпустку для догляду за дитиною. Держава також забезпечує доступ до дитячих садків та шкіл, сприяє поєднанню роботи та сімейного життя. Основною метою цих заходів є збільшення рівня народжуваності, зменшення фінансового навантаження на молоді родини та створення сприятливих умов для народження та виховання дітей. Закон про інтеграцію (Integrationsgesetz) [58] спрямований на забезпечення успішної інтеграції мігрантів у німецьке суспільство. Програми підтримки включають мовні курси, доступ до освіти та ринку праці, а також заходи для заохочення соціальної інтеграції. В Німеччині також впроваджено низку реформ пенсійної системи для адаптації до старіння населення. Законодавство передбачає підвищення пенсійного віку та створення умов для тривалішої трудової діяльності. Держава підтримує програми з розвитку сільських територій та регіонів з негативними демографічними тенденціями, надає їм фінансову

підтримку та розвиває інфраструктуру. Таким чином, демографічна політика Німеччини є комплексною та багатовекторною, спрямованою на подолання поточних демографічних викликів і забезпечення стабільного розвитку країни.

Демографічна політика Нідерландів характеризується прагматичним підходом, спрямованим на підтримку сімей, управління міграційними потоками та забезпечення соціальної рівності. Нідерланди мають добре розвинену систему соціальної підтримки сімей. Основними елементами цієї підтримки є субсидії на дитячі садки, гнучка система відпусток для батьків і різноманітні сімейні допомоги. Закони щодо батьківської відпустки передбачають до 26 тижнів оплачуваної відпустки для одного з батьків, що сприяє поєднанню роботи та сімейного життя. Нідерланди ведуть активну міграційну політику, спрямовану на залучення кваліфікованих робітників та забезпечення успішної інтеграції мігрантів. Країна також активно реагує на гуманітарні кризи, приймаючи біженців. Закони щодо інтеграції (Integratiewet) зобов'язують нових іммігрантів проходити мовні та культурні курси для успішної інтеграції в нідерландське суспільство. Уряд Нідерландів активно працює над забезпеченням рівних можливостей для всіх громадян, включаючи меншини та вразливі групи населення. Особлива увага приділяється рівності статей, правам меншин та боротьбі з дискримінацією. На відміну від деяких європейських країн, де спостерігається або надто низький, або надто високий рівень народжуваності, у Нідерландах досягнуто відносно стабільного рівня народжуваності, близького до показників природного відтворення населення. Таким чином, демографічна політика Нідерландів базується на прагненні до соціальної рівності, підтримки сімей та ефективного управління міграційними потоками, що сприяє стабільному розвитку країни [70].

Демографічна політика Франції теж спрямована на стимулювання народжуваності та підтримку сімей. Основні заходи включають щедрі сімейні виплати, пільги на житло, доступ до високоякісної дитячої освіти та гнучку систему батьківських відпусток. Франція має один із найвищих показників народжуваності в Європі. Політика Великої Британії зосереджена на підтримці

робочих сімей та управлінні міграційними потоками. Уряд впроваджує програми підтримки працевлаштування для матерів, стимулює вихід на роботу після народження дитини, а також активно регулює імміграцію з метою забезпечення соціальної інтеграції та економічного розвитку. Демографічна політика Італії також спрямована на боротьбу з низькою народжуваністю та старінням населення. Основні заходи включають фінансові стимули для народження дітей, податкові пільги для сімей з дітьми, а також програми з підтримки літніх людей. Незважаючи на це, Італія стикається з демографічними викликами, включаючи низький рівень народжуваності та високу еміграцію молоді. Іспанія проводить активні заходи, що включають фінансові допомоги при народженні дитини, програми підтримки працюючих батьків та пільги на житло. Іспанія також активно реагує на міграційні виклики, зокрема на потоки мігрантів з Північної Африки. Швеція відома своєю прогресивною демографічною політикою, яка включає високі соціальні стандарти, підтримку рівності статей, розвинену систему догляду за дітьми та щедрі батьківські відпустки. Польща активно проводить політику підтримки народжуваності та сімей. Основні заходи включають програму "500+", яка передбачає виплати на кожну дитину, підтримку молодих сімей через податкові пільги та доступ до житла. Польща також стикається з викликами через еміграцію молоді до інших країн ЄС. Фінляндія зосереджує свою демографічну політику на підтримці сімей та забезпеченні рівності. Основні заходи включають щедрю систему соціальних виплат, безкоштовну освіту та медичне обслуговування для дітей, а також гнучкі робочі умови для батьків та активні заходи щодо інтеграції іммігрантів у суспільство [84].

Основні принципи демографічної політики ЄС вперше були окреслені в Повідомленні Комісії «Демографічне майбутнє Європи» від 2006 року. У цьому документі зазначається, що демографічна ситуація в Європі залежить від трьох ключових факторів: народжуваності, середньої тривалості життя та питань, пов'язаних із припливом іммігрантів. Автори наголошують, що низький сумарний коефіцієнт народжуваності (TFR) може мати серйозні наслідки для

європейської економіки, особливо в поєднанні з підвищенням середньої тривалості життя. Збільшення середнього віку населення, відкладене материнство та зростання кількості пенсіонерів можуть призвести до краху соціального забезпечення, зниження рівня зайнятості та виробництва [79]. З метою покращення демографічної ситуації та пом'якшення економічних наслідків демографічної кризи, Європейська Комісія у 2006 році запропонувала заходи у п'яти напрямках політики ЄС, спрямованих на підвищення народжуваності, рівня зайнятості, ефективності виробництва, прийом іммігрантів та їх інтеграцію, а також стабілізацію державних фінансів. Найважливішими з них є підвищення народжуваності та активізація жінок на ринку праці через створення інституціоналізованих дитячих закладів. Починаючи з 2006 року, кожні два роки в рамках структур ЄС організуються демографічні форуми, де обговорюється стан демографії та заходи для подолання кризи. Підсумки кожного форуму публікуються в звітах Комісії.

Усі документи ЄС про рівні права жінок показують, що основним джерелом нерівності між жінками та чоловіками є те, що жінки приділяють більше часу, ніж чоловіки, догляду за дітьми. Крім того, діяльність батьків по догляду за дітьми не розглядається інституціями ЄС як робота. Так, на думку авторів документів ЄС, жінки, які витрачають час на догляд за дітьми, позбавлені професійної реалізації, а це означає, що вони не мають можливості самореалізації. Материнство розглядається в цих документах у досить негативному ключі, а стратегії, прийняті Європейським Союзом, спрямовані на мінімізацію його «негативних наслідків» шляхом перекладання тягаря догляду за дитиною на державні установи [42].

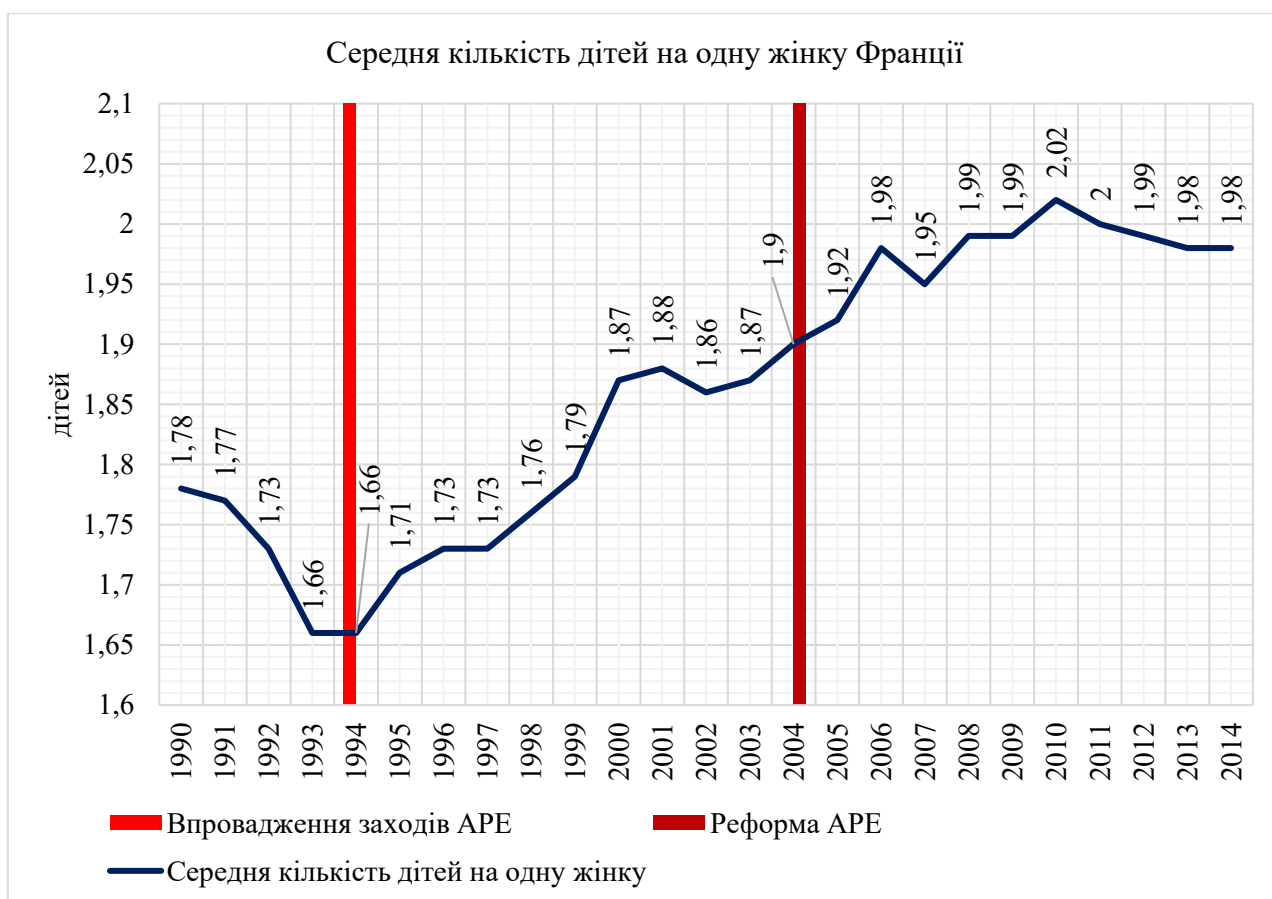
Материнство розглядається як перешкода для професійної активізації жінок, а догляд за дітьми вдома розглядається як фактори, що перешкоджають працевлаштуванню, що призводить до гендерної нерівності. Щоб покращити становище жінок, Європейська комісія закликає вжити заходів для сприяння «балансу між роботою та особистим життям» шляхом впровадження політики, яка базується на доступності високоякісного догляду за доступною ціною.

Політика Європейського Союзу базується на діях, спрямованих на збільшення кількості жінок, які працюють повний робочий день. Тому Європейський Союз закликає створити якомога більше дитячих закладів для маленьких дітей. [42].

Дані, представлені в численних звітах, підготовлених інституціями ЄС [44], показують, що незважаючи на політику гендерної рівності, яка домінує в ЄС та деяких європейських державах і яка сприяє широкій професійній активізації жінок, більшість матерів хочуть витратити більше часу зі своїми маленькими дітьми. Дослідження, проведене в дев'ятнадцяти країнах Європи, показує, що жінки, які є матерями маленьких дітей дошкільного віку, зазвичай віддають перевагу неповній зайнятості або повністю присвячують себе догляду та вихованню дітей. Це підтверджує інше дослідження, проведене в 2011 році організацією *Mouvement Mondial des Mères-Europe*, яке показує, що лише 11% матерів у Європі хочуть працювати повний робочий день. Більшість жінок (63%) хочуть мати можливість мати гнучкий робочий час, щоб адаптуватися до сімейних обов'язків, які впливають з необхідності піклуватися про дітей [44].

Порівняння заходів сімейної політики в різних європейських країнах показує, що сімейна політика, заснована на свободі вибору батьків, корелює з вищими показниками народжуваності, ніж політика, заснована виключно на колективному інституційному опікуванні над дітьми.

Прикладом системи, заснованої на свободі вибору, може служити сімейна політика Франції. Французька система державної підтримки догляду за дітьми (APE та PAJE) залишає рішення щодо форми догляду за дітьми за батьками. Батьки можуть вирішувати, чи використовуватимуть державну підтримку для догляду за дитиною державні дитячі ясла, акредитовані няні та догляд за дитиною безпосередньо батьками, бабусями, дідусями чи іншими членами сім'ї. Статистичні дані показують, що переважна більшість французьких батьків або вибирають догляд за дітьми безпосередньо, здійснюють це за допомогою бабусь і дідусів чи інших членів сім'ї, або користуються послугами нянь чи інших членів сім'ї. Лише 13% батьків вирішують використовувати державні ясла як основну форму догляду за дітьми в робочі дні [82].

Рис. 2.26 Середня кількість дітей на одну жінку Франції до і після заходів АРЕ та РАЖЕ (червоні лінії)

Примітка. Складено автором

АРЕ (Allocation Parentale d'Éducation) це допомога, що надавалася батькам у Франції, які вирішували тимчасово припинити роботу або перейти на неповний робочий день, щоб доглядати за дитиною. Програма була призначена для стимулювання народжуваності та підтримки молодих сімей, дозволяючи одному з батьків залишатися вдома з дитиною до трьох років. АРЕ забезпечувала фінансову підтримку, компенсуючи втрачену заробітну плату, що дозволяло батькам більше часу приділяти дітям без значних фінансових труднощів.

РАЖЕ (Prestation d'Accueil du Jeune Enfant) –допомога, що включає декілька компонентів, серед яких фінансова допомога при народженні дитини, щомісячна виплата на догляд за дитиною та інші субсидії, які надаються до досягнення дитиною трирічного віку. РАЖЕ була введена для заміни кількох попередніх соціальних допомог, створюючи більш комплексну та зручну систему підтримки

для батьків. Основна мета РАЖЕ – зменшити фінансове навантаження на сім'ї з дітьми, полегшити процес виховання дитини та стимулювати народжуваність. Наведені заходи допомогли підвищити народжуваність у Франції, яка традиційно є однією з найвищих у Європі. АРЕ і РАЖЕ надали сім'ям можливість краще поєднувати роботу та сімейне життя, зменшили фінансовий тиск на молоді сім'ї та стимулювали народжуваність. Крім того, вони сприяли гендерній рівності, дозволяючи як матерям, так і батькам брати на себе відповідальність за виховання дітей, без значного впливу на фінансове становище родини.

Аналіз сімейної політики Естонії також показує, що запровадження простих прямих заходів, які залишають найважливіші рішення щодо виховання дітей батькам, корелювало зі збільшенням загального рівня народжуваності. Подібні висновки можна зробити після аналізу сімейної політики, реалізованої в Чехії та Фінляндії, яка повністю базується на свободі батьків у виборі форми догляду за дітьми віком до 3 років. З іншого боку, проаналізовані країни, які значно збільшили фінансування закладів колективного догляду після 2000 року, наприклад Португалія та Польща не зазнали значного зростання СКР [44].

Європейський парламент виділяє наступні демографічні проблеми в ЄС:

1. Особливо різке скорочення населення спостерігається в Східній та Південній Європі через поєднання внутрішньої міграції в межах ЄС та низького рівня народжуваності.

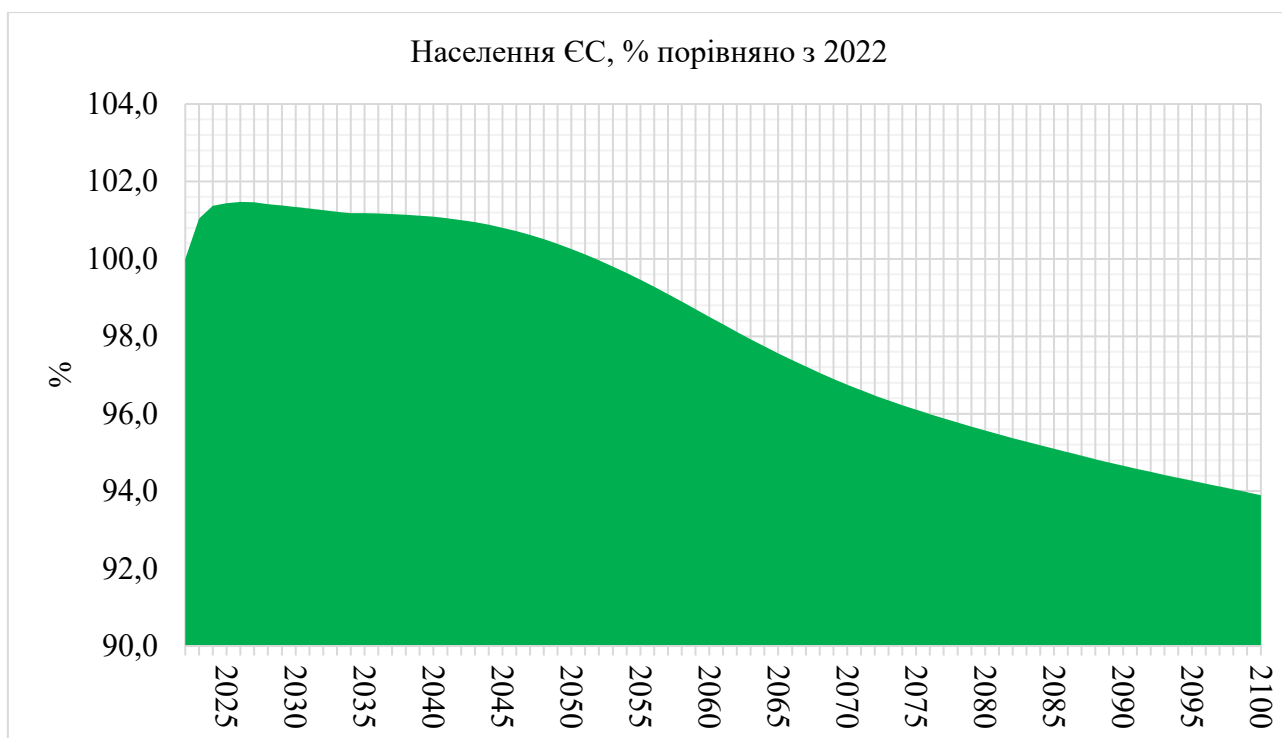
2. Регіони, що "відправляють" мігрантів, втрачають висококваліфіковані кадри та компетенції на користь "приймаючих" регіонів через постійну еміграцію.

3. Хоча сільські території займають до 44% площі ЄС, 78% населення Європи проживає в міських або функціональних міських районах.

4. У зв'язку зі збільшенням тривалості життя до 2070 року прогнозується, що 30,3% населення буде віком 65 років і більше (порівняно з 20,3% у 2019 році).

5. У 2015 році ЄС вперше зіткнувся з природним скороченням населення (зафіксовано більше смертей, ніж народжень); у довгостроковій перспективі очікується значне зменшення чисельності населення [56].

Для того, щоб оцінити ефективність демографічної політики Європи, розглянемо прогноз динаміки населення Європи до 2100 року на рис. 2.27.

Рис. 2.27 Прогноз динаміки населення Європи до 2100 року, %

Примітка. Складено автором на основі [74]

Починаючи приблизно з 2030 року, чисельність населення ЄС поступово зменшується і до 2100 року складе менше 92% від рівня 2022 року, що свідчить про загальне скорочення населення в довгостроковій перспективі. У період до 2025 року прогнозується незначне зростання населення, яке підіймається вище рівня 2022 року, досягаючи піку близько 2025 року. Після цього починається стабільне зниження чисельності населення, яке продовжується до кінця століття. Цей графік підкреслює, що ЄС у майбутньому зіткнеться з серйозною демографічною проблемою - скороченням населення. Даний прогноз доводить, що рекомендації щодо сімейної політики, видані Європейською комісією та Європейською радою, потребують ретельного перегляду, який має ґрунтуватися на комплексній оцінці ефективності політики, запровадженої державами-членами, а також на аналізі переваг батьків.

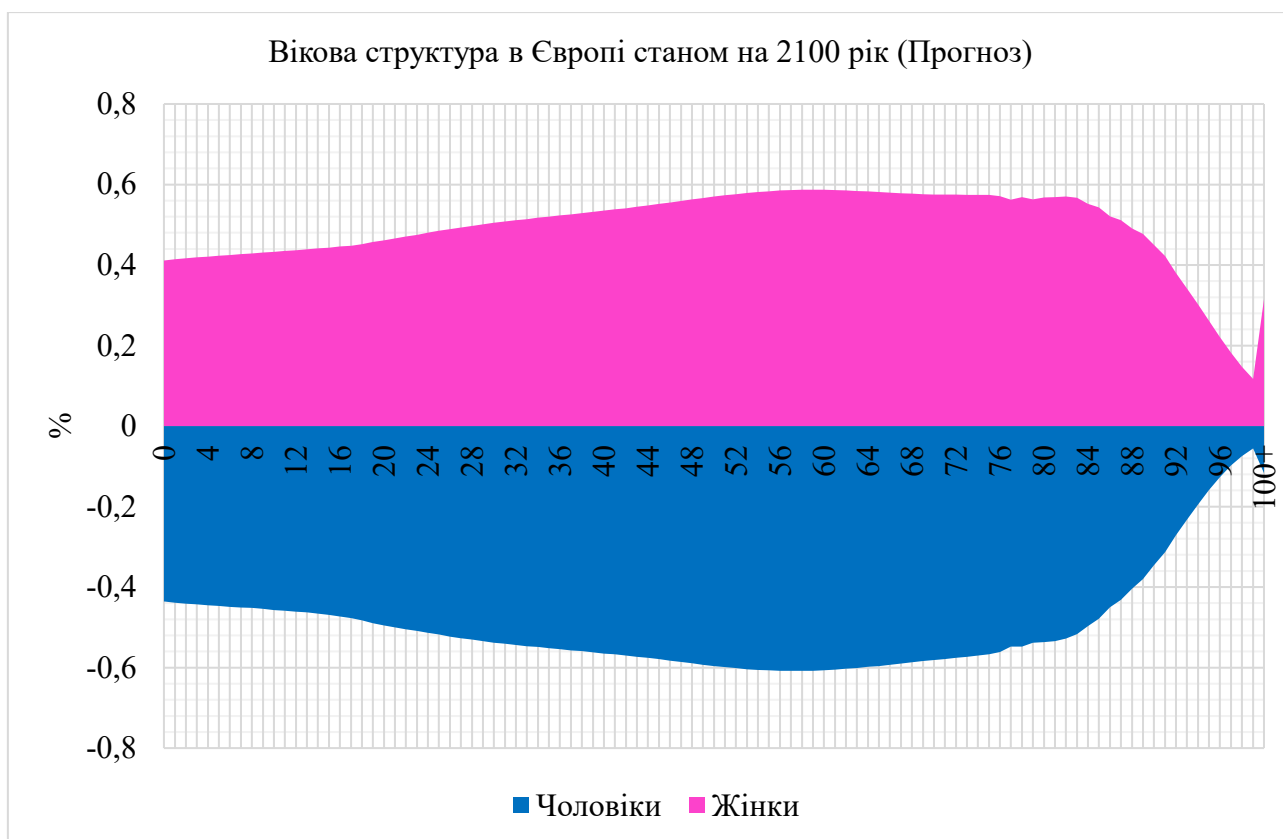
Рис. 2.28 Прогноз динаміки населення країн Європи до 2100 року, %

Примітка. Складено автором на основі [74]

Найзначніше скорочення населення очікується в країнах Балтії (Латвія та Литва), а також у Греції та Хорватії. Для Латвії прогнозується зниження на 37,8%, для Литви – на 36,7%. Такі країни, як Болгарія, Румунія, Польща, Словаччина, Італія та Фінляндія, також прогнозують суттєве скорочення населення, але в меншому масштабі, з показниками від -30,4% до -3,2%. Франція, Німеччина, Чехія, Нідерланди демонструють відносно стабільні прогнози з незначним приростом населення або збереженням його рівня. Найбільший приріст населення очікується в Люксембурзі (+54,5%), Швеції (+45,7%), Ірландії (+27%) та на Мальті (+16%).

Хоча більшість документів ЄС, що стосуються питань сімейної політики, рекомендують односторонню підтримку закладів колективного догляду, проведений аналіз доводить, що запровадження політики, яка базується на свободі вибору

щодо догляду за дітьми, може краще відображати переваги батьків. Дослідимо також прогноз вікової структури в Європі станом на 2100 рік на рис. 2.29.

Рис. 2.29 Вікова структура в Європі станом на 2100 рік (Прогноз), %

Примітка. Складено автором на основі [74]

Станом на 2100 рік, спостерігається значне збільшення частки людей у вікових групах 60 років і старше, що вказує на старіння населення, що стає одним із основних викликів для Європи у майбутньому. У молодих вікових групах (0-20 років) частка населення значно менша порівняно з групами старшого віку. Така структура вказує на низький рівень народжуваності, який не компенсує старіння населення. Жінки переважають у старших вікових групах, що відображає більшу очікувану тривалість життя жінок у порівнянні з чоловіками. Прогноз підкреслює, що Європа буде стикатися з серйозними демографічними викликами до 2100 року, зокрема зі старінням населення, низькою народжуваністю та необхідністю адаптувати соціальну інфраструктуру до нових демографічних реалій [60].

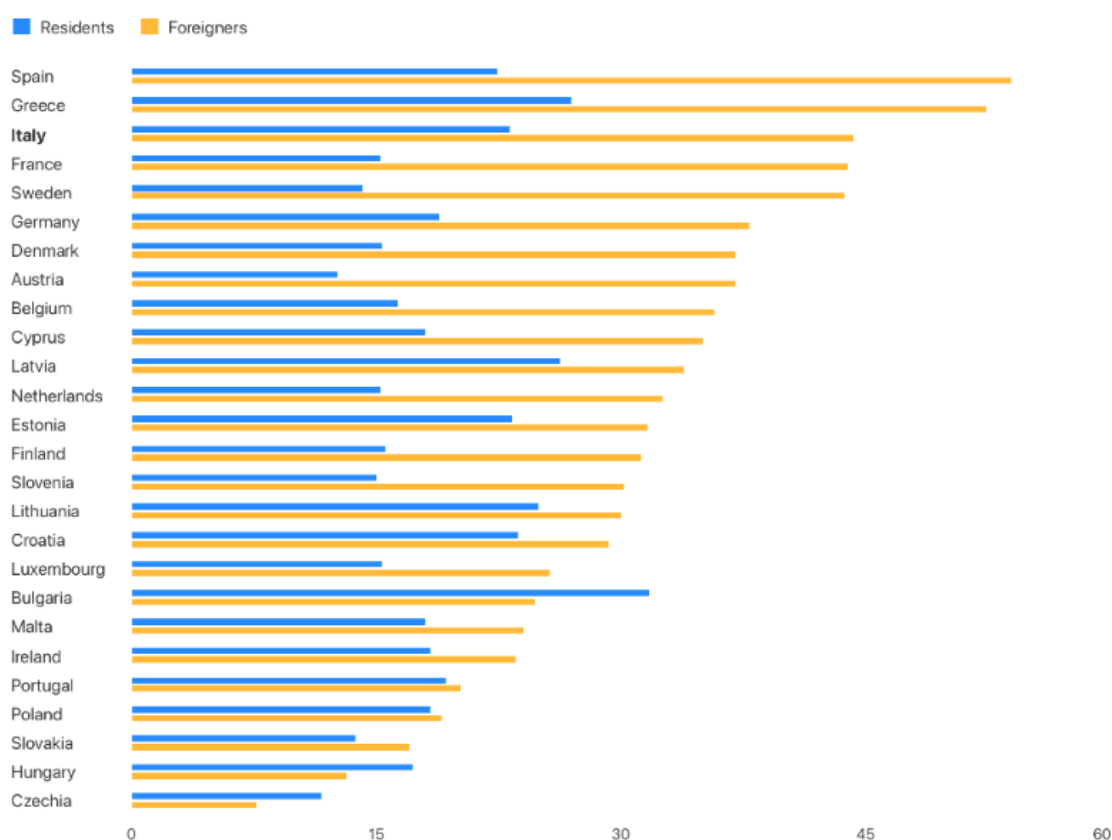
Міграційна політика Європи стикається з численними викликами, які підривають її ефективність. Низька ефективність цієї політики відображається в неспроможності держав повністю інтегрувати мігрантів у суспільство, що призводить до соціальної напруги, нерівності та зростання радикальних настроїв. Відсутність узгодженого підходу між країнами-членами ЄС у питаннях прийому та розподілу мігрантів створює хаос і нерівномірний тиск на окремі держави. Недоліки в управлінні потоками мігрантів та їх інтеграцією ставлять під загрозу стабільність європейських суспільств і їхню здатність реагувати на глобальні міграційні виклики.

Перше у своєму роді опитування Euronews, проведене Ipsos серед майже 26 000 респондентів у 18 країнах-членах напередодні виборів до Європейського парламенту, показує, що 51% європейців «негативно» оцінюють вплив блоку на міграційну політику, тоді як лише 16% мають «позитивну» точку зору. Водночас 32% кажуть, що вплив не був «ні позитивним, ні негативним» [55]. Ця тенденція поширюється на гендерні, вікові групи та професії та є постійною в більшості країн, де негативна сторона явно переважає два інших сегменти. Франція (62%), Австрія (60%) та Угорщина (58%) є найбільш критичними країнами, тоді як Данія (26%), Румунія (27%) та Фінляндія (32%) – найменше.

Невдоволення міграційною політикою ЄС перетворюється на загальну вимогу посилити прикордонний контроль для боротьби з нелегальною міграцією: 71% респондентів у опитуванні погоджуються, що це має бути основним напрямком у найближчі роки. Найбільший рівень підтримки цього курсу мають Польща (86%), Болгарія (83%) та Фінляндія (83%), що є думкою більшості в усіх опитаних країнах. Навпаки, 28% європейців вважають, що блок замість цього має віддати пріоритет «політиці прийому іммігрантів в ім'я гуманістичних цінностей». Примітно, що дві прифронтові країни Південної Європи, Іспанія (41%) та Італія (39%), найбільш сприйнятливі до такого підходу. У Данії, де уряд проводить політику «нульового притулку», третина респондентів (34%) обирають підтримку, приймаючи іммігрантів [55].

Основною причиною негативного ставлення є, в першу чергу, те що в середньому рівень злочинності серед іноземців-мігрантів вищий, ніж серед корінних громадян, однак, це твердження має супроводжуватися рядом уточнень. Перш за все, ключовим аспектом злочинності є те, що вона часто виникає через соціально-економічні труднощі. Це те, що потрібно враховувати, оскільки на сьогодні в Європі мігранти є значно більш вразливими порівняно з місцевими [77].

Під «ризиком бідності або соціальної ізоляції» Євростат має на увазі людей із нижчими доходами понад 60% середнього доходу (під загрозою бідності), в умовах серйозної матеріальної чи соціальної депривації (комплексний показник, який вимірює здатність людини дозволити собі ряд речей, які не вважаються необхідними для виживання, але насправді є необхідними для ведення гідного життя) і які є частиною сім'ї з дуже низькою інтенсивністю праці. Цифри (рис. 2.30) стосуються лише постійно проживаючого населення (тобто за винятком людей без посвідчення на проживання).

Рис. 2.30 Відсоток мігрантів за межею бідності, %

Примітка. Складено автором на основі [77]

За винятком 3 країн, які мають досить низький відсоток іноземних мешканців (Болгарія, Угорщина та Чехія), в Європі іноземці більше зазнають бідності або соціальної ізоляції, ніж громадяни. Найбільші частки зафіксовані в країнах Середземномор'я (Іспанія, Греція та Італія), а найнижчі – у деяких країнах Східної Європи. Крім Іспанії, найбільший розрив з корінними жителями зафіксований у Франції та Швеції. у Швеції, зокрема, майже 44% іноземців знаходяться в групі ризику, порівняно з 14% шведів. Аналогічна ситуація у Франції: 44% і 15% відповідно [77].

Нелегальні мігранти – це люди, які проживають у країні, але не мають дійсного дозволу на проживання. Міністерство внутрішніх справ Італії підрахувало, що 67,5% усіх правопорушень за участю іноземців скоєно нелегальними резидентами – понад дві третини. Стосовно цієї цифри важливо підкреслити, що нелегальні мігранти набагато більше піддаються злочинності, оскільки вони живуть нелегально, і тому їм не вдається знайти постійну роботу чи отримати доступ до заходів соціального забезпечення. Однак загалом варто зазначити, що іноземці, як громадяни, так і нелегальні, схильні вчиняти різні види правопорушень. В основному вони скоюють злочини, які вважаються менш тяжкими, і це відображається на тривалості їх покарань [77].

Остання статистика злочинності німецької поліції (PKS) за 2022 рік показує, що загальна кількість підозрюваних у злочинах зросла на 10,7% порівняно з 2021 роком. З 2 093 782 підозрюваних у злочинах 1 309 906 мали німецьке громадянство, а 783 876 були підозрюваними без німецького громадянства. До цієї категорії, зазначає поліція, також входять туристи та люди, які в'їжджають в країну спеціально для вчинення злочину [50]. Також відомо, що кількість підозрюваних у злочинах мігрантів зросла на 35% порівняно з попереднім роком. Це включає в себе порушення імміграційного законодавства, які, очевидно, не можуть бути скоєні німцями. Якщо не враховувати ці порушення, кількість підозрюваних у злочинах мігрантів зросла на 11,9%. Такі статистичні дані цілком вписуються в політичну риторику та заголовки ЗМІ, які підкреслюють зв'язок між міграцією та рівнем злочинності. Міграційна медіа-

служба Німеччини, яка є інформаційною платформою для журналістів і медіа-професіоналів про міграцію, інтеграцію та притулок у Німеччині, зазначає, що стереотип мігранта як «молодого чоловіка-правопорушника» широко поширений і часто політизований [50].

Отже, ефективність демографічної політики Європи демонструє як позитивні, так і негативні аспекти. З одного боку, завдяки впровадженню комплексних заходів, таких як стимулювання народжуваності, підтримки сімей і інтеграція мігрантів, вдалося частково уповільнити негативні демографічні тенденції, зокрема старіння населення та зниження народжуваності. Позитивний вплив мали заходи, спрямовані на забезпечення гендерної рівності та підвищення зайнятості серед жінок, що сприяло економічній стабільності та покращенню соціального забезпечення. Однак демографічна політика стикається з суттєвими викликами, такими як невирішена проблема низького рівня народжуваності, недостатня інтеграція мігрантів та нерівномірний розподіл населення між урбанізованими та сільськими регіонами. Крім того, відсутність скоординованого підходу між країнами-членами ЄС у вирішенні цих проблем часто призводить до неефективності та дисбалансу в демографічному розвитку окремих регіонів. Загалом, незважаючи на деякі успіхи, демографічна політика Європи потребує подальших удосконалень, щоб адекватно відповідати на виклики сучасності та забезпечувати стійкий розвиток регіону в майбутньому.

Висновки до розділу 2

За даними дослідження, проведеного нами у даному розділі, ми можемо виокремити наступні тенденції;

- з 1980 по 2024 рік населення Європи зросло з 445,4 мільйона до 690,43 мільйона, однак темпи зростання Європи є найнижчими у світі - лише 1,1% у період 2000-2024 років та 64,8% у період 1980-2024 років;

- найбільш населеними країнами Європи є Німеччина (84 мільйони), Туреччина (91 мільйон), Франція (67 мільйонів), Велика Британія (69 мільйонів) та Італія (58 мільйонів). Густонаселені райони зосереджені в західній і центральній Європі, включаючи Німеччину, Нідерланди, Бельгію, північну Італію, південну Англію та західну Францію;

- у 2022 році населення Європи характеризується значною часткою працездатного населення (вікова група 25-54 роки), але також демонструє процес старіння, з високою часткою населення віком 55-84 роки. В ЄС спостерігається незначне, але стабільне переважання жінок над чоловіками;

- середня кількість дітей на одну жінку в ЄС знижується, досягнувши найнижчого рівня у 2022 році - 1,46 дітей на одну жінку. Кількість смертей зросла з 4,4 мільйонів у 2012 році до 5,2 мільйонів у 2022 році;

- найбільший розрив у тривалості життя між чоловіками та жінками спостерігається в Польщі (7,7 років), найменший - у Нідерландах (2,9 років);

- найвищий рівень дитячої смертності відзначається в Туреччині (9,2), Молдові (8,0), Албанії (6,5) та Румунії (5,7), найнижчий - у Ліхтенштейні (0,9), Ісландії (1,0), Норвегії (1,4) та Фінляндії (1,4);

- найнижчий рівень розлучень спостерігається в Словенії (1,0), Мальті (0,9) та Румунії (1,2), а найвищий - у Латвії (2,9), Литві (2,6) та Туреччині (2,1). Найнижчі показники одружень зареєстровані в Словенії (3,2) та Італії (3,2), найвищі - в Албанії (6,8), Туреччині (6,8) та Угорщині (6,6).

Міграція в Європі є одним із найдинамічніших і найскладніших демографічних процесів, що суттєво впливає на структуру населення та

соціально-економічну ситуацію в регіоні. Німеччина є беззаперечним лідером за кількістю іммігрантів, маючи понад 2 мільйони осіб, що значно перевищує показники інших європейських країн. Іспанія займає друге місце з понад 1,2 мільйонами іммігрантів, також суттєво виділяючись на тлі інших країн. Франція, Італія та Нідерланди мають значно менші показники імміграції, від 300 до 500 тисяч осіб, але ці цифри залишаються важливими. У структурі імміграції до ЄС переважають громадяни інших країн ЄС, що становлять 84% від загальної кількості іммігрантів, тоді як громадяни третіх країн становлять лише 16%. Особи без громадянства складають дуже незначну частку серед іммігрантів - лише 2,9 тисяч осіб. Топ 10 національностей, що прибули до Європи в 2024 році, очолюють Сирія, Малі, Афганістан та інші країни, здебільшого з Африки та Азії. На 5 серпня 2024 року загальна кількість прибулих мігрантів становить 93 998 осіб, з яких більшість - 87 721 особа - прибули морським шляхом, що свідчить про небезпеку міграційних маршрутів через Середземне море. Небезпечні маршрути міграції через Середземне море часто використовуються мігрантами, що призводить до численних смертей через затоплення, виснаження та інші небезпеки. Основні країни походження іммігрантів до європейських країн суттєво різняться залежно від історичних, географічних і соціально-економічних факторів. Топ 10 країн з позитивним сальдо міграції очолює Україна (+1 784 718), далі йдуть Велика Британія, Німеччина, Франція та інші розвинені країни Західної Європи. Топ 10 країн з негативним сальдо міграції включають Польщу (-910 475), Туреччину, Румунію та інші країни.

Ефективність демографічної політики Європи має як позитивні, так і негативні сторони. З одного боку, завдяки впровадженню комплексних заходів, таких як стимулювання народжуваності, підтримка сімей і інтеграція мігрантів, вдалося частково уповільнити негативні демографічні тенденції, зокрема старіння населення та зниження народжуваності. Значний позитивний вплив мали ініціативи, спрямовані на забезпечення гендерної рівності та підвищення зайнятості серед жінок, що сприяло економічній стабільності та покращенню соціального забезпечення. Водночас демографічна політика стикається з

серйозними викликами, такими як невирішена проблема низького рівня народжуваності, недостатня інтеграція мігрантів та нерівномірний розподіл населення між міськими та сільськими регіонами. Крім того, відсутність скоординованого підходу між країнами-членами ЄС у вирішенні цих проблем часто призводить до неефективності та дисбалансу в демографічному розвитку окремих регіонів. Загалом, незважаючи на певні успіхи, демографічна політика Європи потребує подальших удосконалень для адекватної відповіді на сучасні виклики та забезпечення стійкого розвитку регіону в майбутньому.

РОЗДІЛ 3. НАСЛІДКИ ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ДЕМОГРАФІЧНИХ ТА МІГРАЦІЙНИХ ПРОБЛЕМ ЄВРОПИ

3.1. Соціальні, політичні, економічні та культурні наслідки демографічних та міграційних проблем Європи

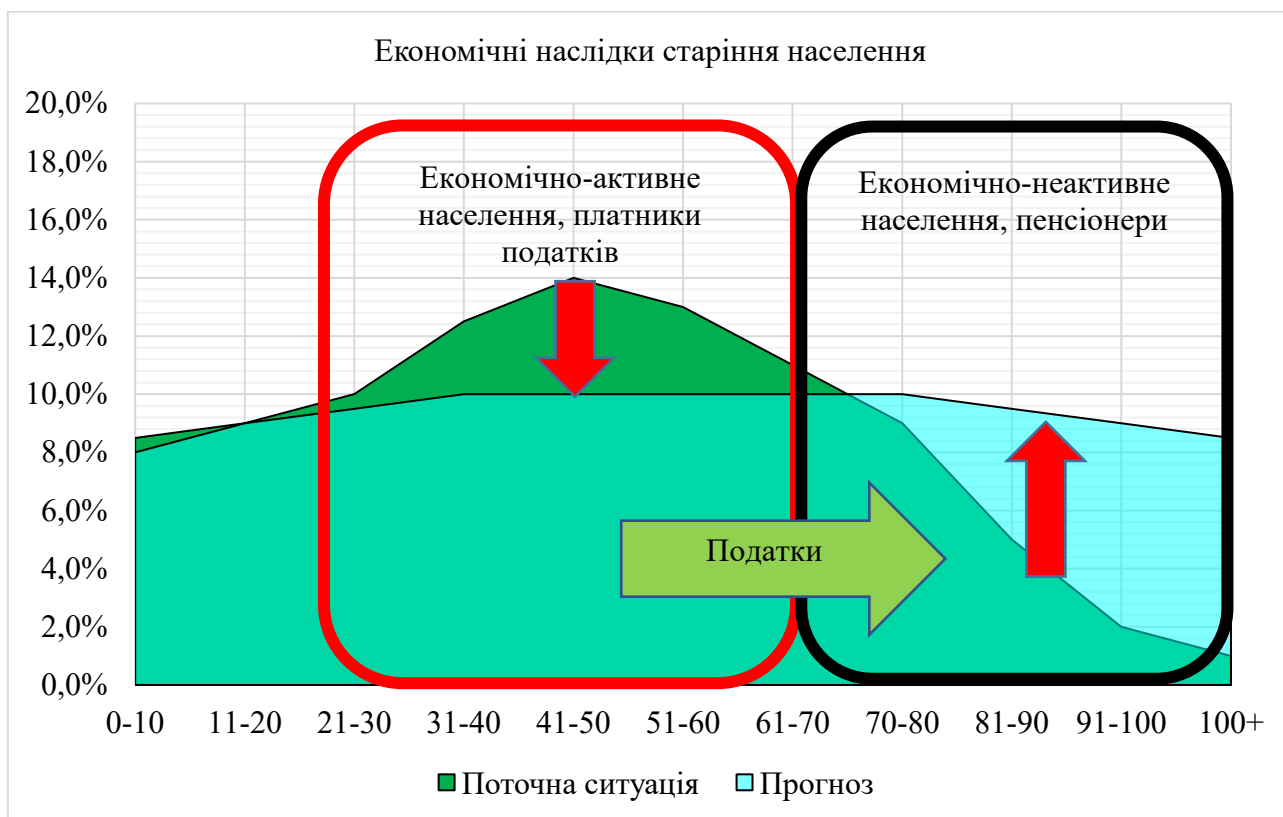
Виявлені в попередньому розділі демографічні проблеми Європи мають значні соціальні, політичні, економічні та культурні наслідки та стримують розвиток регіону. Старіння населення та зниження народжуваності підривають стабільність соціальних систем і створюють загрозу для економічного зростання через скорочення працездатного населення. Міграційні потоки, з одного боку, є відповіддю на ці виклики, сприяючи заповненню дефіциту робочої сили, але водночас породжують проблеми інтеграції, соціальної напруги та політичних суперечок. Культурне розмаїття, зумовлене міграцією, змінює ідентичність окремих суспільств, формуючи нові культурні взаємодії та водночас викликаючи дискусії щодо збереження національних традицій і цінностей.

Хоча багато критики на адресу управління поточною демографічною та міграційною кризою не є обґрунтованою, країни-члени стикаються з рядом реальних викликів – як у політиці, так і на практиці – у впровадженні більш ефективних рішень. По-перше, не слід недооцінювати практичні труднощі, які виникають через масштаби цієї кризи. Велика кількість людей, різноманітність їхніх профілів, країн походження, рівнів вразливості, а також динамічний характер маршрутів і нелегальні методи, які вони часто використовують, створюють надзвичайно складну і вимогливу ситуацію. Для таких країн, як Італія, Греція, Хорватія та Угорщина, які знаходяться на першій лінії по прийому біженців в ЄС, обсяг і швидкість припливу мігрантів просто перевантажили їхні системи надання притулку в умовах економічної слабкості цих країн [63].

По-друге, визначити тих, хто потребує міжнародного захисту, і тих, хто його не потребує, складно. У той час як статус біженця для людей, які рятуються з Сирії чи інших конфліктів, є більш чітким, інші особи, які потребують

міжнародного захисту, можуть не підпадати під юридичне визначення біженця. Як було підкреслено в попередніх дослідженнях, для багатьох із цих людей межа між «вимушеною» та «добровільною» міжнародною міграцією стає дедалі розмитішою: їх міграція зумовлена низкою пересічних факторів, пов'язаних із хронічною бідністю, нерівністю, погіршенням навколишнього середовища та наслідками зміни клімату, а також «притягувальні» фактори, включаючи реальні та передбачувані економічні та освітні можливості в Європі [63].

Прогнозується, що середній вік населення ЄС зросте з 44,4 років у 2022 році до 50,2 років у 2100 році. Для чоловіків середній вік підвищиться з 42,8 до 49,0 років (+6,2 роки), а для жінок - з 45,9 до 51,5 років (+5,6 років). Спочатку гендерний розрив збільшиться до 4,0 років до середини століття, а потім зменшиться до 2,5 років у 2100 році. Частка дітей (0-14 років) зменшиться з 15,0 % (69,9 млн) у 2022 році до 13,2 % (55,2 млн) у 2100 році. Частка працездатного населення (15-64 років) впаде з 63,9 % (285,5 млн) до 54,4 % (228,1 млн), втративши 57,4 млн осіб.

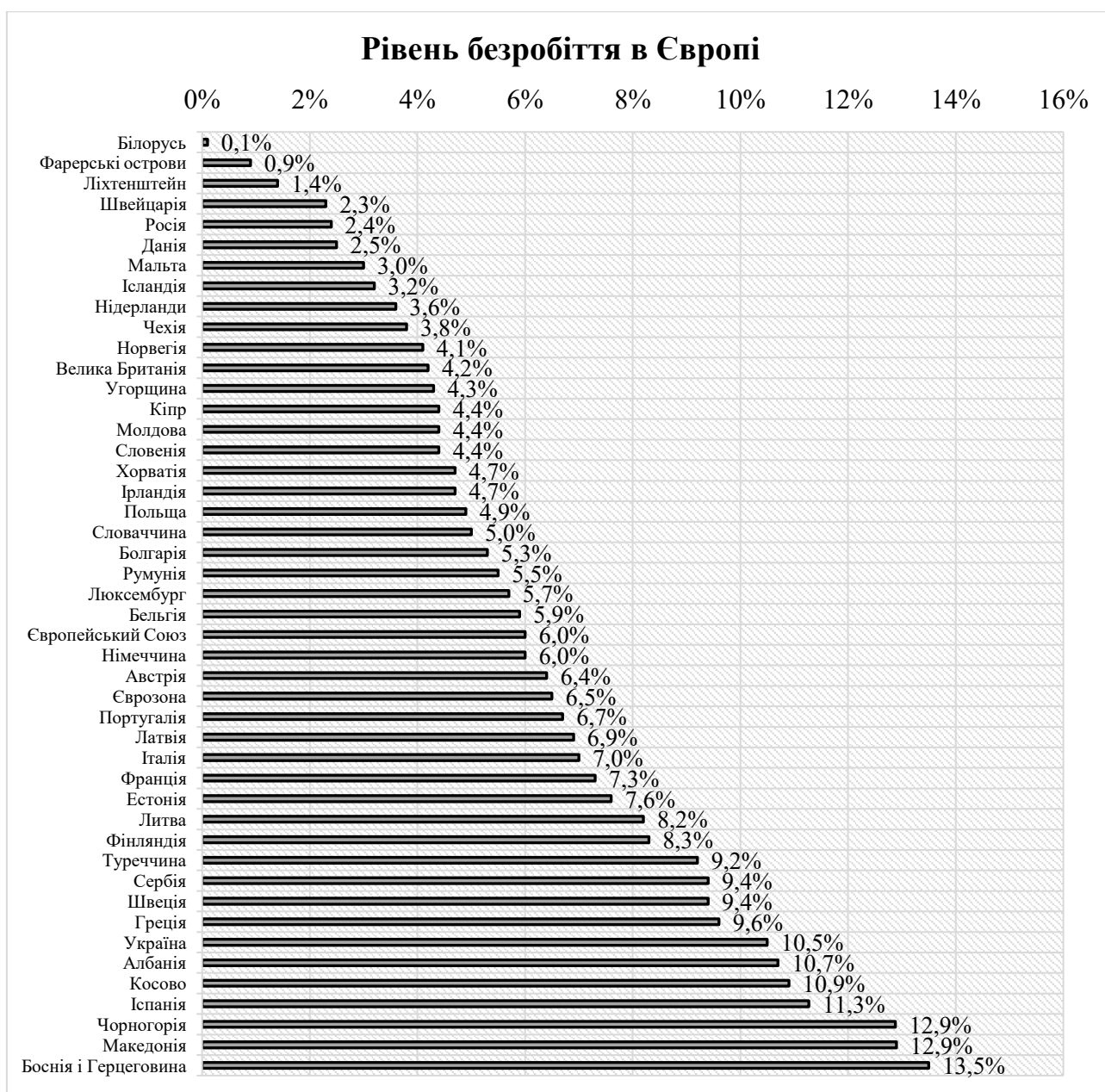

Рис. 3.1 Наслідки старіння населення

Примітка. Складено автором

Водночас частка людей віком 65 років і старше зростає з 21,1 % (94,3 млн) до 32,5 % (136,1 млн), збільшившись на 11,4 % (41,8 млн осіб). Таким чином, старіння населення продовжиться, що проявиться як у відносному, так і в абсолютному зростанні частки літніх людей [74]. Збільшення частки пенсіонерів та зменшення частки працездатного населення призводить до низки економічних викликів, які потребують уваги урядів. Збільшення кількості пенсіонерів та продовження тривалості життя призводять до зростання витрат на пенсійні виплати, що створює значний тиск на державні бюджети, в той час як зменшення частки працездатного населення веде до зниження загального рівня зайнятості та, як наслідок, до зменшення надходжень від податків на доходи фізичних осіб та податків на прибуток підприємств. Літні люди, як правило, потребують більшої кількості медичних послуг, що призводить до зростання витрат на охорону здоров'я.

Демографічні проблеми, з якими наразі стикається Європа, становлять загрозу для її економічної стабільності та глобального лідерства. Низька народжуваність і старіння населення призводять до послаблення конкурентоспроможності європейських економік. На цьому тлі швидкий економічний ріст країн Азії, таких як Китай та Індія, посилює конкуренцію на світовій арені. Високе населення і зростаючі внутрішні ринки цих країн сприяють розвитку технологій, промисловості та інновацій, що може змістити баланс економічної сили в їхній бік. Китай вже є другою найбільшою економікою світу, а Індія демонструє стійке зростання і стає ключовим гравцем у глобальній економіці. Втрата лідируючих позицій на світовій арені стане цілком реальним сценарієм на тлі підйому країн Азії. Для заповнення демографічних прогалин (рис. 3.1) і підтримки економічного зростання, багато країн шукають способи залучення мігрантів. Легальна міграція стає важливим інструментом, оскільки дозволяє контролювати процеси інтеграції нових жителів, забезпечувати їм права та обов'язки, а також сприяти економічному розвитку через поповнення робочої сили і податкових надходжень.

Рис. 3.1 Рівень безробіття в Європі

Примітка. Складено автором на основі [81]

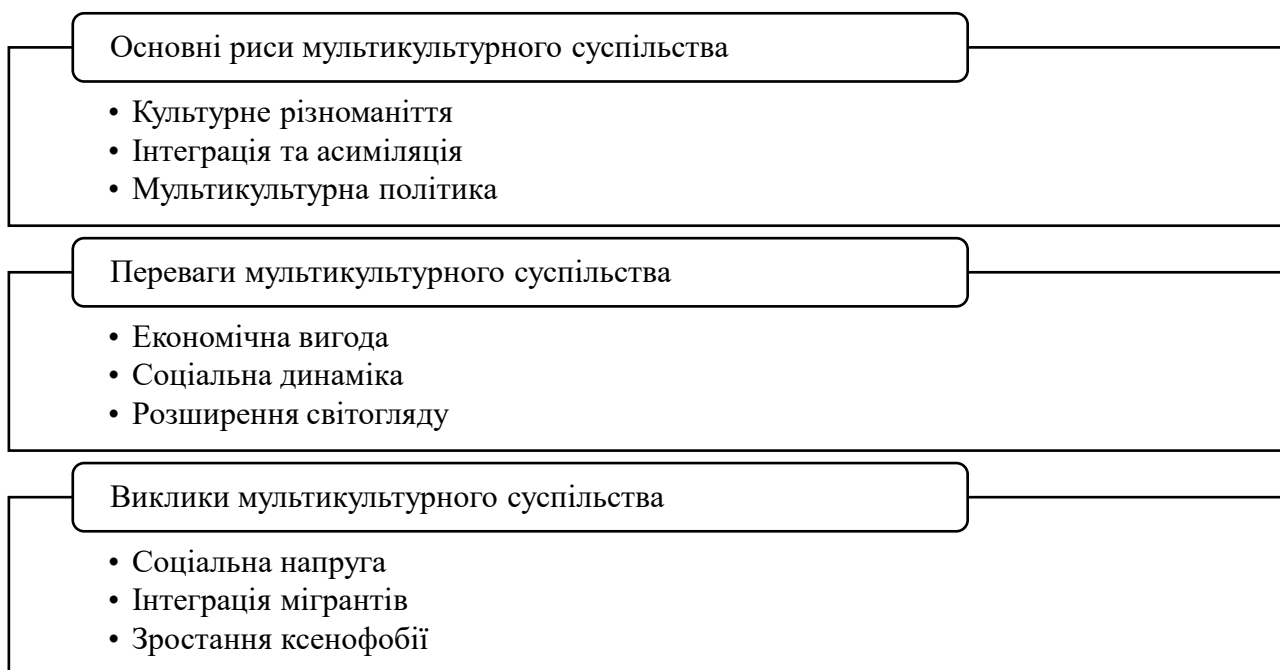
Європа стикається з безпрецедентною нестачею кваліфікації та високим рівнем незаповнених вакансій. Понад 3 відсотки робочих місць у єврозоні були незаповненими в четвертому кварталі 2022 року, при цьому кількість вакансій зросла до 4,6 відсотка робочих місць в Австрії, 4,5 відсотка в Бельгії та Нідерландах і 4,4 відсотка в Німеччині, де не вистачає 400 000 кваліфікованих і некваліфікованих працівників. COVID-19 порушив європейські ринки праці та

тимчасово перервав потік внутрішніх і зовнішніх мігрантів до країн, у яких зараз високий рівень вакансій.

Уряди країн Європи реалізують різні програми для залучення кваліфікованих працівників, студентів, а також людей, які вносять свій вклад у розвиток науки та технологій. Вони також працюють над удосконаленням міграційних систем, щоб зробити їх більш ефективними та зручними для тих, хто хоче переїхати.

Мультикультуралізм - це суспільна концепція або політика, що визнає і підтримує культурне розмаїття в межах однієї країни або регіону. Він передбачає співіснування різних культур, релігій, мов і традицій у єдиному соціальному просторі з рівним визнанням і правами. Мультикультуралізм заохочує інтеграцію, але не асиміляцію, дозволяє зберігати етнічну ідентичність, водночас сприяє гармонійному співжиттю та взаємній повазі між різними спільнотами [25].

Нелегальна та легальна міграція сприяє мультикультуралізму різними шляхами. По-перше, коли люди перетинають національні кордони, вони приносять свою культуру та взаємодіють з іншими, створюючи мультикультурне суспільство, де різні етнічні групи співіснують на одній території. По-друге, імміграційні потоки та політика громадянства формують як більшість, так і меншини в приймаючих країнах, що впливає на розвиток наративів та ідентичностей, пов'язаних з інтеграцією або відчуженням. Досвід соціальної мобільності, часто пов'язаний з міграцією, сприяє більш позитивному ставленню до мультикультуралізму, оскільки дає ширший погляд на життя в багатокультурному місті. Крім того, зростання культурного розмаїття через міжнародну міграцію впливає на урядову політику, формує різні підходи до інтеграції етнічних груп. Отже, міграція стимулює розвиток мультикультуралізму, об'єднує різні культури, створює нові форми взаємодії між громадами та визначає підходи до управління культурним розмаїттям.

Рис. 3.3 Основні риси мультикультурного суспільства

Примітка. Складено автором на основі [25]

Збільшення кількості людей з різними культурними традиціями сприяє розвитку мультикультурних районів, де представлені різні кухні, мистецтво, музика та релігії. У мультикультурному суспільстві стикаються два підходи – інтеграція, коли новоприбулі зберігають свою ідентичність, одночасно адаптуючись до місцевих правил, і асиміляція, коли мігранти поступово переймають культуру приймаючої країни. Європейські країни впроваджують політику мультикультуралізму, спрямовану на підтримку етнічного різноманіття.

З одного боку, міграція сприяє економічному зростанню, заповнюючи вакансії, особливо в галузях, де є нестача робочої сили, стимулює новаторство в мистецтві, бізнесі та науці, створюючи креативні спільноти, а також сприяє толерантності та розумінню інших культур. Однак, з іншого боку виникає соціальна напруга, конфлікти між різними групами через різницю в цінностях, релігійних переконаннях та культурних нормах. Таким чином, мультикультурне суспільство є природним наслідком міграційних процесів, яке приносить як значні вигоди, так і певні виклики для Європи. Це складний соціальний феномен,

що вимагає продуманої політики інтеграції та взаєморозуміння між різними культурними групами.

З притоком мігрантів, відповідно, виникли такі дуже негативні явища, як расизм, ксенофобія, ісламофобія та агресивні рухи.

Расизм - це дискримінація або ворожість на основі расової або етнічної приналежності. Зростання кількості мігрантів призводить до посилення расистських настроїв, особливо серед частини місцевого населення, яке вбачає загрозу в культурному та економічному плані [32].

Ксенофобія - це страх або ненависть до людей з інших країн або культур. Зростання міграційних потоків, особливо з країн Африки, Близького Сходу та Азії, викликає занепокоєння в європейських країнах, що часто призводить до дискримінації та упередженого ставлення до іммігрантів [37].

Ісламофобія - негативне ставлення та упередження до мусульман або ісламу як релігії. Через терористичні акти, що відбувалися в Європі, та поширення ісламських радикальних груп багато людей асоціюють мусульман з екстремізмом, що спричиняє упереджене ставлення та ворожість до цієї групи.

Скінхеди - це субкультура, представники якої асоціюються з неонацистськими та ультраправими ідеями. У Європі зростання кількості мігрантів стало поштовхом для радикалізації деяких молодіжних груп, які використовують насильство проти мігрантів як форму протистояння. Такі групи часто проводять демонстрації, організують напади та поширюють ідеї расової чистоти [37].

Політичний аспект міграції в Європі є одним із найобговорюваніших та найконтroversійніших питань, яке впливає на вибори, формування урядів та політичну стабільність у багатьох країнах. Міграційні кризи та питання інтеграції іммігрантів часто використовуються політиками для мобілізації виборців, підсилення націоналістичних і антиімміграційних настроїв, а також для формування політичних альянсів.

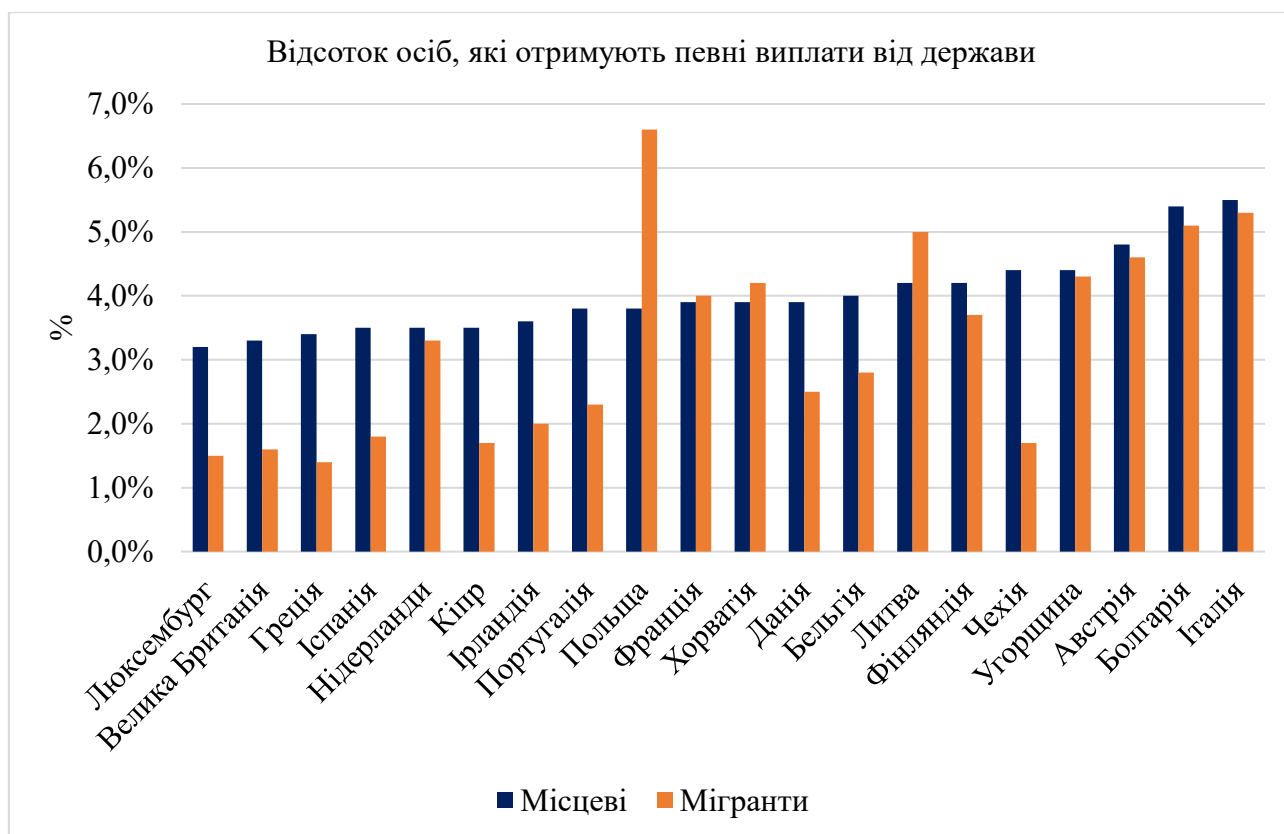
Міграція суттєво впливає на виборчі процеси в Європі. Політики, які виступають за жорсткі обмеження або закриття кордонів, отримують підтримку

серед виборців, стурбованих питаннями безпеки, соціального забезпечення та ідентичності, що призводить до посилення позицій правопопулістських і націоналістичних партій у багатьох країнах Європи. Відомі численні випадки популізму та маніпуляцій з боку політичних діячів та партій, наприклад Віктор Орбан і його партія "Фідес" відомі жорсткою антиімміграційною політикою. Під час міграційної кризи 2015 року Угорщина побудувала паркан на кордоні з Сербією, щоб зупинити потік мігрантів. Орбан використовує тему міграції для просування ідеї "захисту християнської Європи" і національної ідентичності. Лідер правопопулістської партії "Ліга", Сальвіні активно, будучи міністром внутрішніх справ, закриття італійські порти для суден з мігрантами і проводив жорстку антиімміграційну кампанію, яка принесла йому значну підтримку серед виборців. Партія "Альтернатива для Німеччини" (AfD) здобула популярність на тлі міграційної кризи 2015 року, коли канцлерка Ангела Меркель відкрила кордони для біженців. AfD критикує політику прийому мігрантів і зосереджується на захисті національних інтересів та безпеки. Тема міграції широко висвітлюється в європейських медіа і є однією з головних в політичному дискурсі. Вона отримує значну увагу у зв'язку з терактами та злочинністю, міграційними кризами, електоральними кампаніями тощо.

Існує кілька поширених стереотипів про мігрантів, які часто ґрунтуються на упередженнях і неправильному розумінні реальної ситуації. Наприклад, часто поширюється наратив, що "мігранти не хочуть працювати та живуть за рахунок соціальних виплат".

Гіпотеза "магніту виплат" (рис. 3.4) застосовується для аналізу залежності іммігрантів від систем соціального забезпечення, тобто оцінки того, наскільки іммігранти користуються соціальною підтримкою більше, ніж місцеві жителі. Дослідження, що використовують цей підхід, демонструють різні результати залежно від країни, що вивчається, підкреслюючи різницю між системами соціального захисту. Дослідники виділяють дві групи країн: Німеччина, Греція, Португалія, Іспанія та Великобританія, де відмінності в рівнях соціальної допомоги між іммігрантами та місцевими є незначними; та Австрія, Бельгія,

Франція, Нідерланди і скандинавські країни, де соціальні виплати для іммігрантів є вищими, ніж для місцевих жителів [41].

Рис. 3.4 Відсоток осіб, які отримують певні виплати від держави, %

Примітка. Складено автором на основі [41]

У більшості країн відсоток мігрантів, які отримують соціальні виплати, нижчий, ніж серед місцевих жителів, що спостерігається в таких країнах, як Люксембург, Велика Британія, Німеччина, Іспанія та інші. Однак є країни, де рівень отримання виплат мігрантами значно перевищує рівень серед місцевих жителів. Наприклад, у Польщі та Хорватії відсоток мігрантів, які отримують виплати, помітно вищий. У деяких країнах, таких як Австрія, Італія та Франція, відсоток отримання виплат мігрантами наближається до рівня серед місцевих жителів. Попри існування деяких винятків, загальна тенденція вказує на те, що мігранти меншою мірою користуються соціальними виплатами в більшості країн Європи. Такі результати свідчать про значну неоднорідність безумовної залежності іммігрантів від добробуту між країнами. Аналіз безумовної

залежності показує, що іммігранти мають значно меншу залежність від соціального забезпечення.

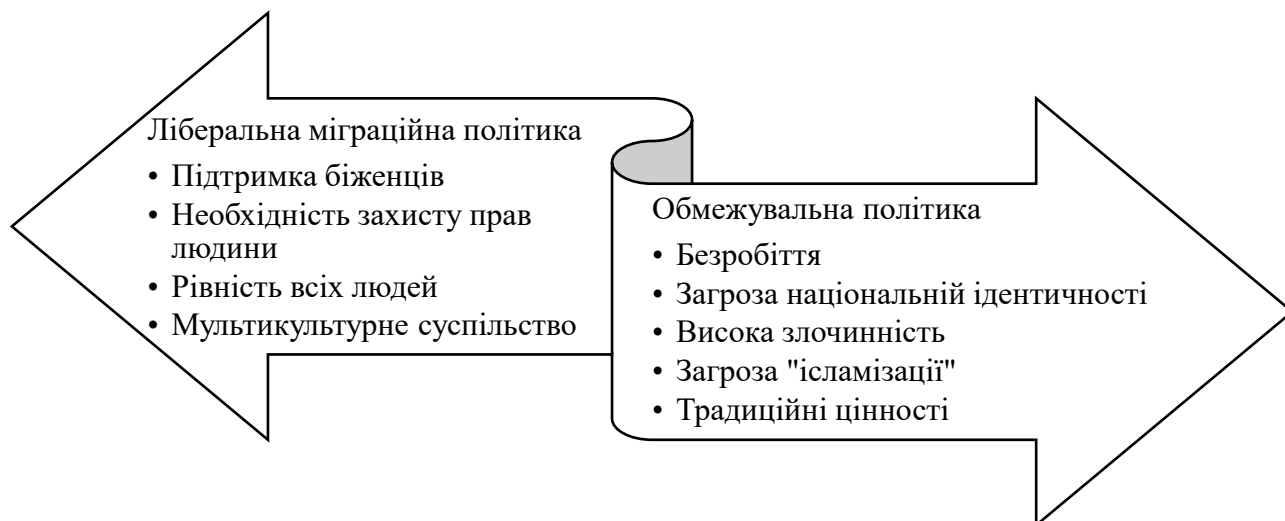
“Мігранти підвищують рівень злочинності” - цей стереотип часто використовується в політичних дискурсах і медіа. Хоча в попередньому розділі ці питання були детально висвітлені і доведено, що зв'язок справді існує, слід зазначити, що ні в якому разі не можна генералізувати всю категорію осіб через певний відсоток злочинців. Варто додати, що злочини в більшості випадків вчиняються мігрантами-нелегалами і часто є пов'язаними з самим процесом міграції, наприклад незаконний перетин кордону тощо.

“Мігранти знижують рівень заробітної плати та позбавляють місцевих жителів роботи” - часто стверджують, що мігранти створюють конкуренцію на ринку праці, зменшуючи рівень заробітної плати. Однак дослідження показують, що мігранти, як правило, займають робочі місця в галузях, де місцеві жителі не бажають працювати і їх праця часто сприяє економічному зростанню.

“Мігранти не хочуть інтегруватися в суспільство” - цей стереотип базується на припущенні, що мігранти зберігають свої культурні традиції та не бажають адаптуватися до нової країни. Однак багато мігрантів активно інтегруються в суспільство, вивчають мову, працюють, отримують освіту та стають частиною місцевої громади.

Існує думка, що мігранти змінюють культурний і релігійний ландшафт Європи, що викликає страх перед "втратою національної ідентичності". Цей стереотип базується на страхах і націоналістичних настроях, які часто не враховують позитивний вплив міграції на економіку та демографію. Ці стереотипи підживлюються упередженнями, недостовірною інформацією, економічними кризами та політичною риторикою, яка намагається використовувати страхи та розбіжності у суспільстві. Політики і ЗМІ часто підкреслюють випадки зловживання соціальними програмами, що створює перебільшене уявлення про масштаби цієї проблеми серед мігрантів. Радикальні політичні рухи використовують такі твердження для мобілізації підтримки, наголошуючи на тому, що мігранти обтяжують соціальну систему.

Полярність суспільства щодо міграційної політики в Європі виникає через різні погляди. Суспільство умовно можна поділити на дві основні групи (рис. 3.5): тих, хто підтримує відкриту міграційну політику і тих, хто виступає за її жорстке обмеження.

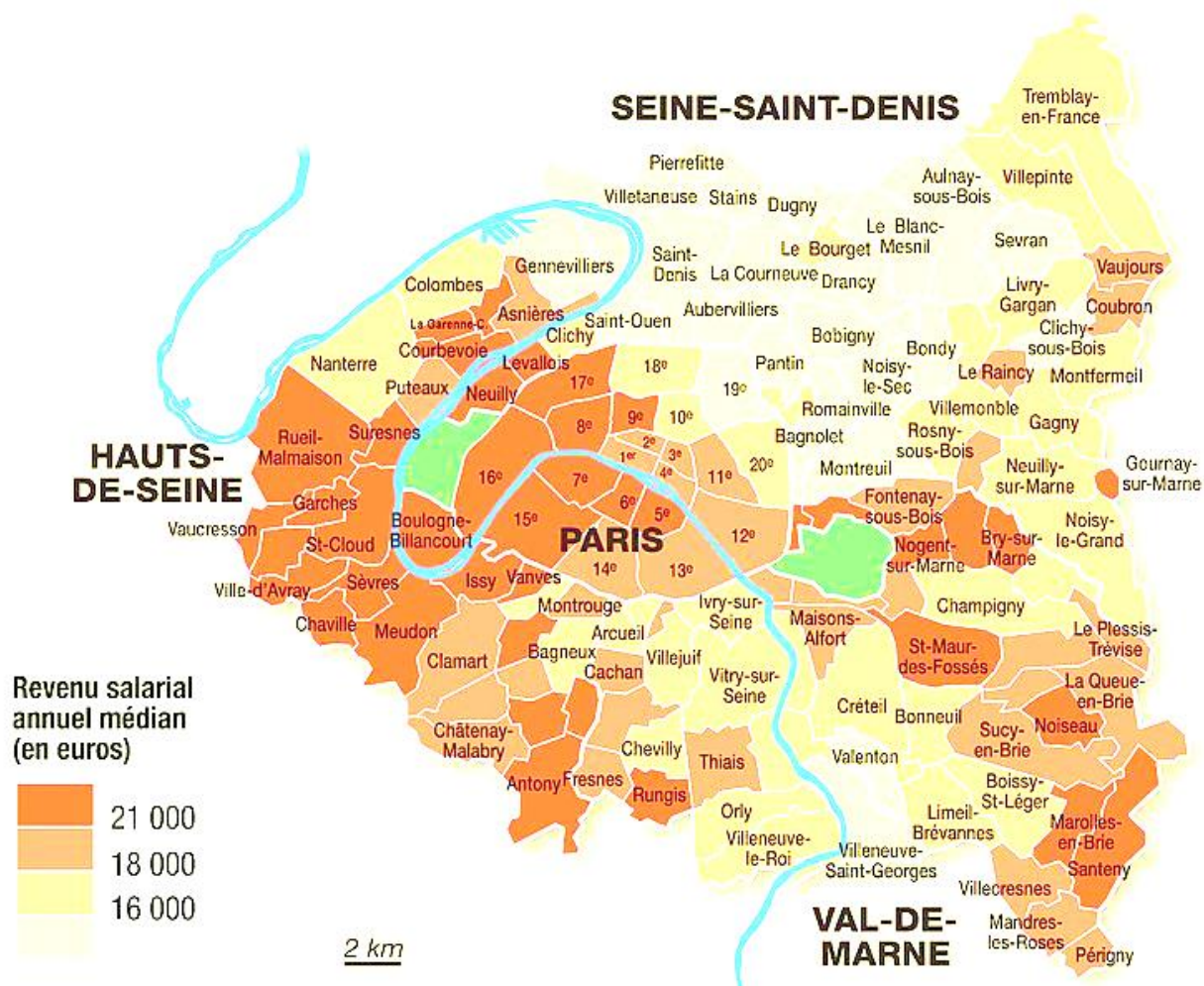
Рис. 3.5 Полярна думка про міграцію - основні аргументи

Примітка. Складено автором на основі [19]

Прихильники ліберальної міграційної політики наголошують на гуманітарних аспектах, підтримці біженців та необхідності захисту прав людини. Вони також бачать у міграції шлях до збагачення культурного середовища та розвитку мультикультурного суспільства. Прихильники обмежувальної політики наголошують на економічних та соціальних ризиках, пов'язаних із великим впливом мігрантів, таких як зростання безробіття, тиск на соціальні служби та загроза національній ідентичності та часто висловлюють побоювання щодо можливого підвищення рівня злочинності та труднощів з інтеграцією новоприбулих. Значна частина цієї групи відчуває загрозу "ісламізації" або "розмивання" традиційних цінностей, що спричиняє підтримку жорсткіших прикордонних заходів [19].

Іншим аспектом є соціальна нерівність, яка значна внаслідок міграції та урбанізації. Прибулі мігранти, не маючи можливості та засобів для виживання, часто селяться в окремих районах, утворюючи етнічні анклав, що значно обмежує можливості для соціальної інтеграції та посилює відчуження. Через упередженість та популізм мігранти часто стикаються з дискримінацією на ринку праці, в освіті, в житті громади, що обмежує їхні можливості для соціального та економічного розвитку, особливо ті, хто має низький рівень освіти або професійних навичок. Нелегальні мігранти нерідко не мають ніяких документів та переховуються, побоюючись покарання.

Урбанізація, тобто процес зростання міст і міської популяції, також посилює соціальну нерівність (приклад наведено на рис. 3.6).

Рис. 3.6 Різниця між доходами в різних районах Парижу як приклад негативних наслідків урбанізації (Євро в рік)

Примітка. Складено автором на основі [49]

Наприклад, соціальна нерівність у Парижі наочно проявляється у розподілі доходів між різними районами міста та його передмістями. На карті на рис. 3.6 чітко видно, що центральні райони Парижа та деякі прилеглі території, такі як Нейї-сюр-Сен, характеризуються вищими річними доходами (21 000 євро і більше). Водночас окремі передмістя, особливо у таких районах, як Сена-Сен-Дені (Seine-Saint-Denis) та південні частини Валь-де-Марн (Val-de-Marne), мають значно нижчий середній дохід (приблизно 16 000 євро), що свідчить про економічний дисбаланс. Передмістя на північ від Парижа, особливо в Сена-Сен-Дені, відомі високим рівнем безробіття, поганими умовами життя та значною часткою іммігрантського населення. Ці території часто розглядають як гетто через високий рівень соціальної ізоляції, кримінальності та недостатнє фінансування з боку держави. Низький рівень доходів у таких районах також сприяє створенню замкнених спільнот з обмеженим доступом до якісної освіти та медичних послуг.

Отже, демографічні та міграційні процеси в Європі мають широкі соціальні, політичні, економічні та культурні наслідки, що впливають на всі сфери життя суспільства. Зростання міграційних потоків призводить до значної соціальної нерівності, утворення гетто та посилення напруги між місцевим населенням і мігрантами. Політично, ці виклики підсилюють поляризацію суспільства, що знаходить своє відображення у зростанні популярності крайніх правих партій та антимігрантських рухів. Економічно, хоча мігранти сприяють поповненню робочої сили, вони також створюють додаткове навантаження на соціальні системи та бюджети країн. У культурному плані міграція збагачує суспільство новими традиціями, але водночас викликає зіткнення цінностей, породжуючи ксенофобію, расизм і ісламофобію. В сукупності, ці аспекти формують складну і нестабільну ситуацію, що потребує продуманих рішень для забезпечення сталого розвитку Європи в умовах зростаючого мультикультуралізму та глобалізації.

3.2. Основні напрями вирішення демографічних і міграційних проблем Європи.

Вирішення демографічних і міграційних проблем спрямоване на пошук балансу між соціально-економічною стабільністю та забезпеченням рівних можливостей для всіх жителів. В умовах старіння населення та зростаючої міграції країни намагаються впроваджувати стратегії, що підтримують інтеграцію, зберігають соціальну згуртованість і водночас адаптують економічні моделі до нових реалій, що викликає постійні дискусії та коригування політик, які формують майбутнє демографічного ландшафту Європи. В основі демографічних проблем лежить людське життя, тому їх вирішення не може бути зведене до простих технічних рішень чи математичних розрахунків. Збільшити народжуваність або зменшити частку літніх людей у суспільстві неможливо без урахування моральних і психологічних аспектів. Людське життя цінне саме по собі, тому політика не може ставитися до людей як до чисел у статистиці. Примус чи надмірне втручання у приватні рішення громадян, наприклад щодо створення сім'ї або міграції, можуть викликати сильний опір і навіть спричинити негативні соціальні наслідки. До того ж, літні люди є важливою частиною суспільства з точки зору їхнього досвіду, знань і ролі в сім'ях. Будь-яке вирішення демографічних питань вимагає ретельного підходу, в якому враховуються потреби, гідність і права кожної людини.

Одним з історичних прикладів невдачі суворої демографічної політики у Європі є політика румунського лідера Ніколае Чаушеску в 1960-1980-х роках. У 1966 році Чаушеску запровадив жорсткі заходи для збільшення народжуваності, включаючи заборону абортів і контрацепції, податкові пільги для багатодітних сімей та штрафи для бездітних пар. Мета цієї політики полягала в збільшенні чисельності населення для стимулювання економічного зростання і збільшення робочої сили. Проте ця політика мала серйозні соціальні наслідки. Відсутність доступу до безпечних методів контролю народжуваності призвела до зростання кількості небезпечних нелегальних абортів, що підвищило рівень смертності

серед жінок. Багато дітей, народжених у сім'ях, які не могли їх забезпечити, потрапляли в переповнені дитячі будинки з поганими умовами. В результаті, замість очікуваного економічного зростання, країна стикнулася з соціальними проблемами та зростанням рівня бідності. Після повалення Чаушеску у 1989 році демографічна політика Румунії була переглянута. Суворі обмеження на репродуктивні права, які він запровадив, стали одним з прикладів того, як примусова демографічна політика може призвести до негативних соціальних наслідків і невдачі в досягненні поставлених цілей.

Демографічна політика має бути комплексною (рис. 3.7), оскільки демографічні проблеми взаємопов'язані та впливають одна на одну.

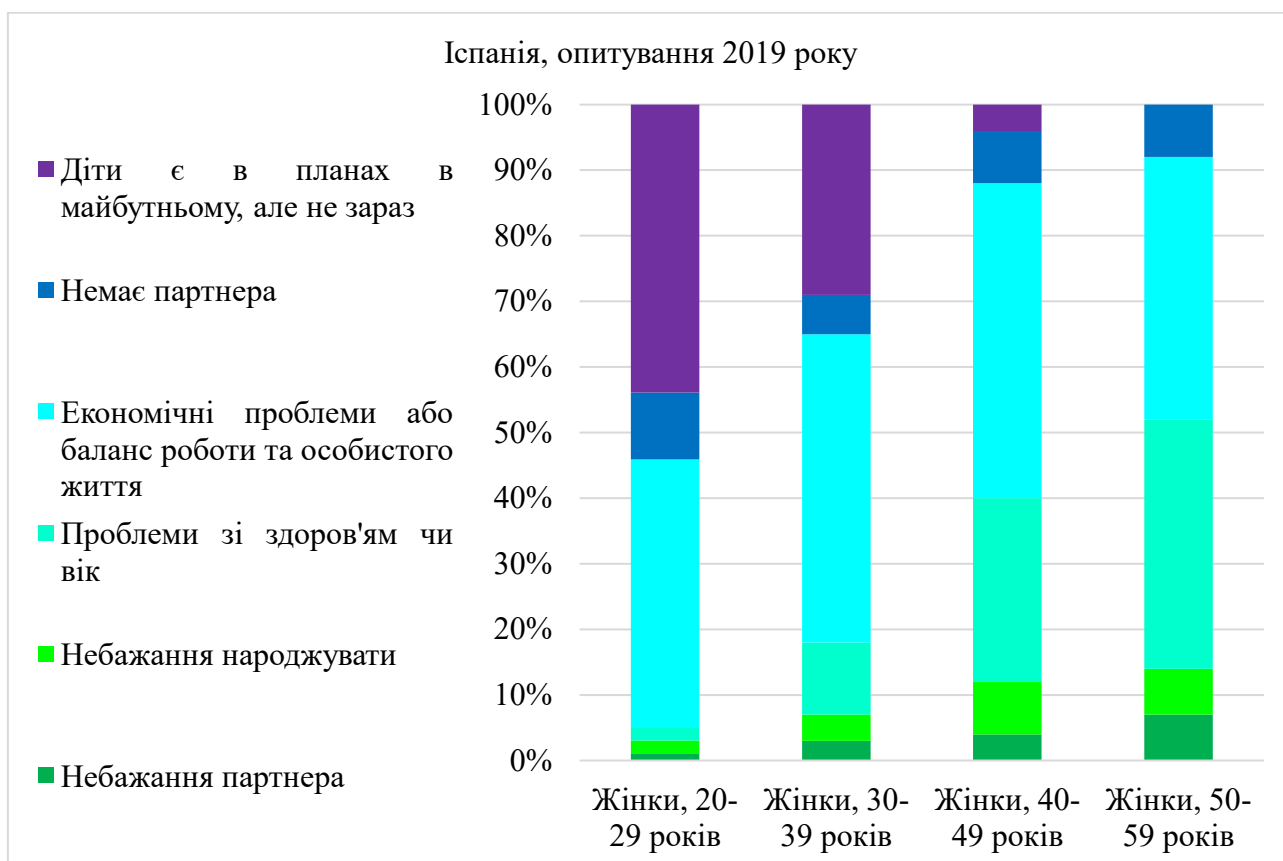

Рис. 3.7 Причини, проблеми та наслідки демографічних та міграційних проблем Європи

Примітка. Складено автором

Доцільно розробляти демографічну політику в комплексі як усунення причин проблеми, так і пом'якшення негативних ефектів від неї.

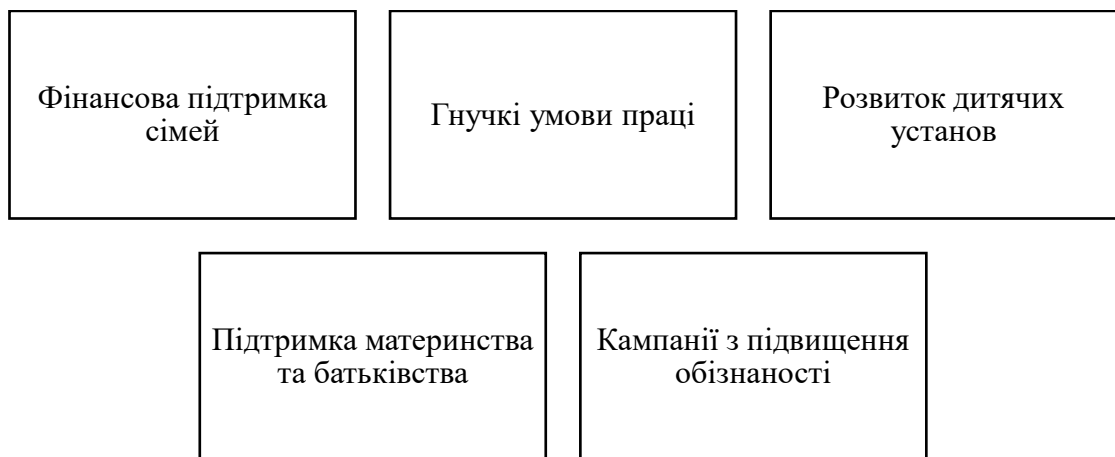
В останні десятиліття рівень народжуваності в Європі впав нижче рівня відтворення (2,1 дитини на жінку). У більшості європейських країн поточний коефіцієнт народжуваності становить від 1,4 до 1,9 дитини на жінку. Однак кількість дітей, яких жінки хотіли б мати, залишається приблизно двома дітьми в більшості країн, і вона є незмінною протягом тривалого часу. Причини цього розриву між бажаною та фактичною народжуваністю різноманітні, але недостатня політика, яка сприяла б сім'ї, підвищена невизначеність на ринку праці та більша нестабільність подружніх пар є одними з основних факторів, які пояснюють, чому багато жінок вирішують відкласти материнство. В Іспанії, наприклад, економічне та інституційне середовище підштовхує до ще більшого відтермінування цього рішення, після 30 років (рис. 3.8). Іспанія, разом з Італією, має найнижчий рівень народжуваності в Європі та найвищий середній вік народження перших жінок серед жінок.[85].

Рис. 3.8 Причини розриву між бажаною та фактичною народжуваністю в Іспанії, опитування за 2019 рік, %

Примітка. Складено автором на основі [85]

На рис. 3.8 відображені основні причини відсутності дітей серед жінок різних вікових груп в Іспанії за даними опитування 2019 року. У молодших вікових групах (20-29 років) домінують плани мати дітей у майбутньому, що вказує на відкладення народження. З віком ці плани зменшуються, а роль економічних проблем, проблем із здоров'ям та віком зростає. Для жінок віком 30-39 років основними перешкодами стають відсутність партнера та економічні труднощі. У старших вікових групах (40-49 і 50-59 років) основні причини зміщуються до небажання народжувати та відсутності партнера. Звідси можна дійти висновку, що проблема низької народжуваності полягає не в небажанні народжувати, а в відкладанні цього процесу через низку факторів. Для покращення рівня народжуваності в Європі ефективними можуть бути заходи, наведені на рис 3.9.

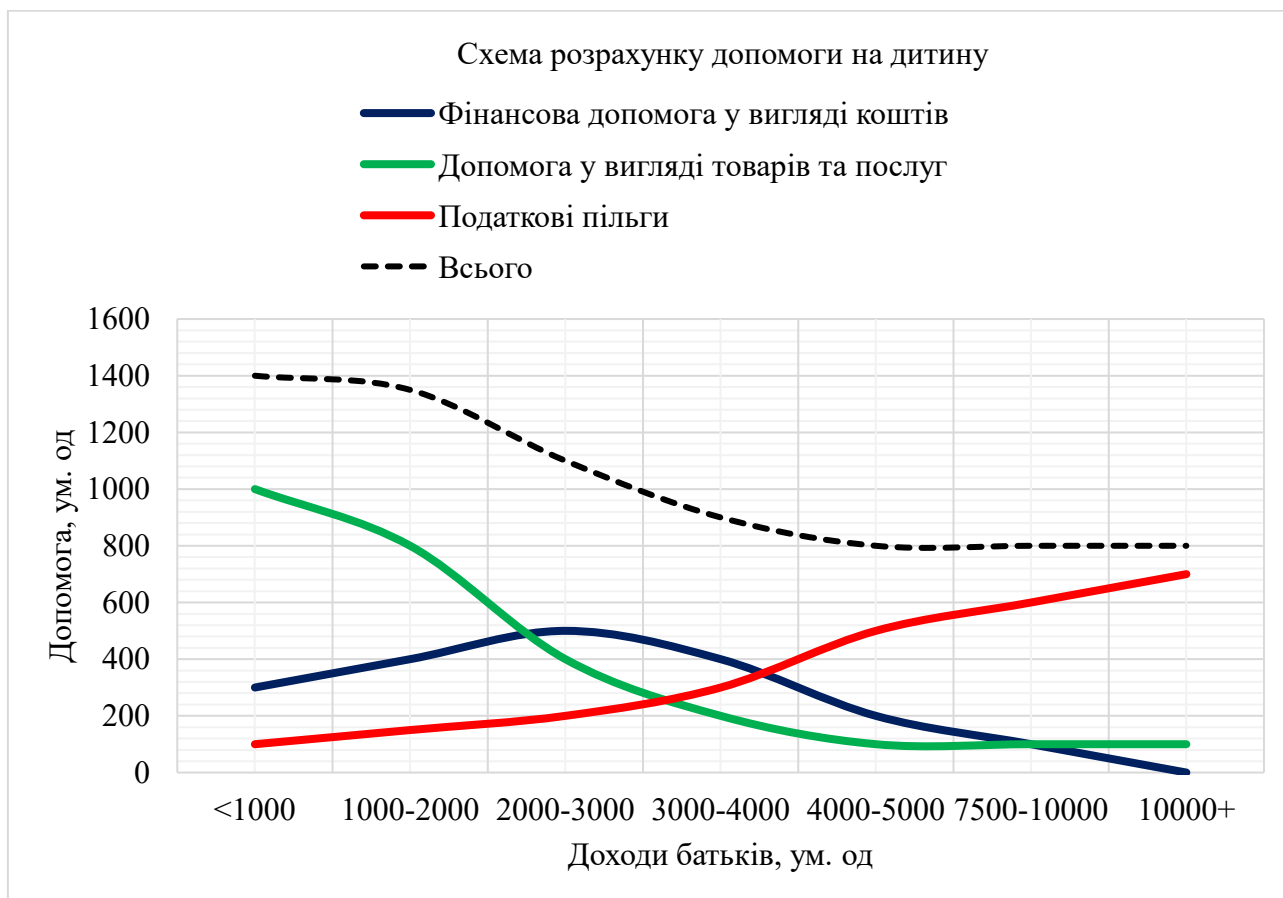
Рис. 3.9 Заходи щодо покращення народжуваності

Примітка. Складено автором

Фінансова підтримка сімей не є чимось новим та вже існує в багатьох країнах Європи. Наприклад, Франція надає сім'ям щомісячні грошові виплати на кожну дитину, а сума виплат збільшується з кількістю дітей. У Німеччині існує програма "Kindergeld", яка передбачає регулярні виплати на кожну дитину до її 18 років. Крім того, сім'ї отримують додаткові виплати при народженні дитини та одноразову допомогу. Однак дані заходи часто виявляються неефективними на практиці, оскільки часто сума виплат є просто недостатньою. Бувають також

і випадки зловживання і нецільового витрачання коштів, оскільки система контролю за витрачанням коштів не є досконалою.

Індивідуальний підхід дозволить надати саме ту допомогу, якої потребують конкретні сім'ї. Це знижує фінансовий і психологічний тягар на батьків і створює сприятливі умови для рішення мати більше дітей. Поєднання виплат коштів з виплатами в вигляді товарів та послуг для дітей дозволить сім'ям мати певну фінансову гнучкість, водночас забезпечуючи дітей основними необхідними речами, такими як харчування, одяг, підгузки та дитячі товари, що може бути особливо корисно для соціально незахищених сімей або в тих випадках, коли є ризик нецільового використання допомоги. Для сімей з високим доходом, навпаки кращою мотивацією будуть податкові пільги. Приблизну схему розрахунку допомоги на дитину ми розробили у вигляді рис. 3. 10 (цифри умовні).

Рис. 3.10 Умовна схема індивідуального розрахунку допомоги на дитину

Примітка. Складено автором

Додатково до фінансової допомоги, заходи щодо підвищення народжуваності включають:

1. гнучкі програми зайнятості для батьків, які дозволяють краще поєднувати кар'єру з сімейним життям, знижувати стрес і робити рішення про народження дитини більш привабливим;

2. житлові проблеми є одним із найважливіших факторів, що впливають на рішення про кількість дітей у сім'ї. Наявність доступного пільгового житла забезпечує сім'ям стабільні умови для проживання, що дозволяє їм відчувати себе впевненіше у своїй здатності підтримувати більшу родину;

3. освіта дітей є значним фінансовим викликом для багатодітних родин. Надаючи освітні гранти, уряд зменшує цей тягар, робить багатодітні сім'ї менш залежними від обмежених ресурсів і більш відкритими до рішення народжувати більше дітей [34];

4. єдині центри, що об'єднують всі необхідні послуги, роблять процес отримання допомоги простішим і ефективнішим, що знижує бюрократичні бар'єри і спрощує життя сімей, що стимулює прийняття рішення про народження дітей у сприятливих умовах;

5. роботодавці, що підтримують батьків, стають важливим фактором підвищення народжуваності, оскільки вони допомагають усунути перешкоди на шляху до балансу між роботою та сімейним життям;

6. суспільне сприйняття відіграє важливу роль у формуванні рішень. Кампанії, що підтримують багатодітні сім'ї, можуть змінювати суспільні установки, створюючи позитивні моделі й наративи, які стимулюють людей розглядати багатодітність як престижний і бажаний соціальний стандарт [34].

В той час як світ стикається з проблемами перенаселення та швидкого зростання населення, в Європі ситуація кардинально відрізняється. Тут спостерігається демографічна криза, що характеризується низькою народжуваністю, старінням населення та від'ємним приростом. Тому постає логічне питання - чи можна закрити дефіцит робочої сили, який безперечно наступить в майбутньому, за допомогою "імпорту" спеціалістів? Трудова

міграція є ефективним інструментом для заповнення вакансій у різних секторах економіки, особливо в тих, де спостерігається дефіцит кадрів. Мігранти часто приносять з собою нові знання, навички та ідеї, що може сприяти розвитку інновацій та економічного зростання.

Рішення про переїзд в іншу країну є складним через цілу низку факторів. Людина стикається з необхідністю адаптації до нової культури, мови, соціального середовища та законодавства, що може викликати психологічний стрес. Крім того, виникають питання щодо професійної реалізації, якості життя, можливостей для сім'ї та соціальної підтримки. Висококваліфіковані спеціалісти, які часто мають стабільну кар'єру у своїй країні, оцінюють ризики втрати професійного статусу, соціальних зв'язків і комфорту. Мотивація від країни-отримувача має включати привабливі умови праці та проживання, які значно перевищують можливості, доступні в рідній країні, наприклад високий рівень зарплати, перспективи кар'єрного зростання, доступ до нових технологій та інновацій, якісна система охорони здоров'я, освіта для дітей та забезпечення соціальних гарантій. Додатковою мотивацією може бути підтримка в адаптації, яка включає мовні курси, допомогу в легалізації та інтеграції в професійні спільноти. Для комфортного переїзду висококваліфікованих спеціалістів необхідно забезпечити ряд умов. Це включає надання візових пільг та спрощення бюрократичних процедур, допомогу в пошуку житла, доступ до інформації про локальні ринки праці та соціальні послуги. Важливими є програми адаптації, які допомагають в інтеграції до нової культури та суспільства.

Щодо нелегальної міграції, варто розуміти, що злочинні мережі використовують відчай і вразливість мігрантів, які намагаються втекти від збройного конфлікту, переслідувань і позбавлень. Вони пропонують широкий спектр фасилітаційних послуг, таких як транспорт, проживання та фальшиві документи за надто високими цінами. У багатьох випадках мігранти змушені оплачувати ці послуги за допомогою нелегальної праці. Організовані злочинні мережі, а також окремі кримінальні підприємці отримують прибуток від масової міграції. Злочинні мережі, задіяні в незаконному перевезенні мігрантів, за

оцінками, мають оборот від 3 до 6 мільярдів євро в рік. Оборот від цього дуже привабливого бізнесу може подвоїтися або потроїтися, якщо масштаби поточної міграційної кризи збережуться. Побічним ефектом є також посилення експлуатації праці, коли мігранти змушені працювати, щоб розплатитися за своїми великими боргами перед контрабандистами [46].

Як було виявлено в попередньому розділі, більшість нелегальних мігрантів прибувають в Європу морськими шляхами. Моніторинг Середземного моря за допомогою дронів та легкомоторних катерів є дешевим але водночас ефективним рішенням нелегальної міграції через морські кордони. Використання дронів дозволяє виявляти човни з мігрантами ще на ранніх етапах їхнього маршруту, що дає змогу оперативно реагувати та зменшити ризики нелегального перетину. Дрони можуть працювати на великих відстанях та в умовах обмеженої видимості, забезпечуючи детальну картину руху в морі. Легкомоторні катери, оснащені сучасним обладнанням, здатні швидко реагувати на сигнали від дронів, проводити перевірки та, за потреби, перехоплювати човни з мігрантами. Така система моніторингу сприятиме підвищенню безпеки, ефективності прикордонного контролю та запобіганню нелегальному трафіку, а також зменшує кількість випадків загибелі мігрантів під час небезпечних морських подорожей [38].

Старіння населення найбільше вдарить по кваліфікованих, виробничих і високотехнологічних роботах. До 2050 року Сполучене Королівство відчуватиме дефіцит 36 800 кваліфікованих інженерів. У той час як Німеччина вже відчуває дефіцит навичок у всій економіці через демографічні фактори. Їй потрібно буде залучити щонайменше 400 000 кваліфікованих іммігрантів на рік, щоб підтримувати нинішнє економічне зростання [78].

Дослідження під назвою «Демографія та автоматизація» виявило, що старіння робочої сили призводить до більшого використання робототехніки та промислової автоматизації. Яскравим прикладом є використання роботизованих технологій у Японії та Південній Кореї. Як видно з ролі робототехніки в демографічному контексті Японії, вона не тільки заповнює демографічний

розрив у старіючих країнах, але й є економічно вигідною. Конкурентна перевага японських компаній, що стимулюється широким використанням роботів, утримує високий ВВП Японії, незважаючи на тривожну демографічну ситуацію [36].

Наслідуючи японську модель автоматизації, інші країни, які борються з нестачею працівників середнього віку для кваліфікованих ручних робіт, також повинні задуматись над використанням роботів для автоматизації ручних завдань. Одним із таких ручних завдань, яке автономні роботи вже революціонізують, є промисловий контроль. Роботи все частіше застосовуються для виконання завдань у капіталомістких галузях, таких як нафтогазова, хімічна, енергетика та комунальні послуги. Вони не лише доповнюють скорочену робочу силу, але й дають людям змогу виконувати більш безпечні та повноцінні функції замість роботи у небезпечних середовищах. Роботи ідеально підходять для рутинних завдань, які потрібно виконувати часто. Оснащені потужними датчиками, роботи надійно збирають високоякісні дані та постійно надають практичну інформацію. Крім того, широкий спектр доступних сьогодні роботів надає галузям можливість розгорнути «спеціалізованих» роботів у морських умовах, поза приміщеннями, у багатоповерхових і потенційно небезпечних середовищах, таким чином зменшуючи вплив на людей і підвищуючи безпеку працівників [78].

Старіння населення робить необхідним розробку та впровадження нових технологічних рішень. Зіткнувшись із перспективою скорочення робочої сили, компанії збільшують автоматизацію завдяки постійним інноваціям, які, у свою чергу, підтримують технологічний прогрес. Останні дані, опубліковані Міжнародною федерацією робототехніки, свідчать про те, що продажі роботів у всьому світі зросли в 2022 році на 15 відсотків, що є найвищим рівнем, який коли-небудь реєструвався за один рік. Тому роботизація є відповіддю на соціальні та економічні умови [40].

Для того, щоб прискорити процес інтеграції мігрантів в європейське суспільство, необхідно розробити національні стратегічні рамки інтеграції - це

комплексні плани дій, розроблені урядами країн, які приймають мігрантів. Ці плани визначають пріоритети, цілі та конкретні заходи, спрямовані на успішну інтеграцію мігрантів у суспільство. Пріоритет має ставитись на такі основні фактори, зображені на рис. 3.11.

Рис. 3.11 Основні пріоритети інтеграції мігрантів

Примітка. Складено автором на основі [83]

Вивчення мови країни проживання є ключовим фактором успішної інтеграції. Володіння мовою дозволяє мігрантам спілкуватися з місцевими жителями, знаходити роботу, отримувати освіту та брати активну участь у житті громади. Забезпечення мігрантам доступу до ринку праці є одним з найважливіших аспектів їхньої інтеграції. Доступ до освіти для мігрантів та їх дітей є важливим для їхньої соціалізації та майбутньої інтеграції в суспільство. Забезпечення доступу до медичної допомоги для мігрантів є важливим для їхнього здоров'я та добробуту. Наявність власного житла є одним з основних потреб людини. Боротьба з дискримінацією це захист прав мігрантів від будь-яких форм дискримінації.

Майже всі країни Європи мають одну або кілька стратегій інтеграції. Більше половини національних стратегій визначають відповідальність за інтеграцію між зацікавленими сторонами, такими як місцева та регіональна влада, громадянське суспільство та соціальні партнери. З наголосом на тому факті, що інтеграція відбувається на місцевому рівні, виявляється, що багато національних стратегій є неефективними. Оцінка стратегій інтеграції не є

регулярною практикою в більшості країн. Менше половини країн мають регулярний механізм моніторингу результатів інтеграції, і ще менше запровадили дослідження для спостереження за результатами з часом. Більшість країн не консультуються із зацікавленими сторонами, такими як громадянське суспільство, дослідники, місцева влада тощо, у розробці стратегій інтеграції.

Відображаючи важливість мови в процесі інтеграції, більшість країн надають безкоштовні або дуже субсидовані мовні курси для початкового рівня. Однак доступність курсів явно зменшується, коли рівень володіння підвищується, і часто немає підтримки для вивчення мови після початкового періоду інтеграції. Це вказує на те, що увага все ще зосереджена на ранніх етапах інтеграції. Враховуючи постійну неповну зайнятість мігрантів, політики повинні приділяти більше уваги обмеженій доступності курсів на вищих рівнях кваліфікації, а також зменшенню підтримки мігрантів, які прожили в країні кілька років або довше. Крім того, менше половини країн хоча б частково регулярно пропонують субсидовані курси, орієнтовані на професійне використання та кваліфікацію. Доцільно впровадити курси в спеціалізованих форматах, наприклад, вечірні заняття для адаптації до робочого графіка або заняття з догляду за дітьми [83].

Одним з найуспішніших прикладів є мовна програма Португалії. На додаток до мовних курсів у класі, доступних на національному рівні через програму «Португальська для всіх», Португалія розробила онлайн-платформу для вивчення мови, яка включає 24 тематичних навчальних модулів із супровідними аудіо, відео та текстами. Хоча онлайн-курси та матеріали не можуть замінити особисте мовне навчання, онлайн-платформи служать корисним доповненням до навчання в класі та охоплюють людей, які живуть у віддалених районах, мають труднощі з розкладом або хочуть швидше розвиватися [83].

Майже всі країни Європи надають мігрантам частковий або повний доступ до основних служб зайнятості та/або їхні державні служби зайнятості відіграють центральну роль у підтримці інтеграції. Однак цільове навчання, засноване на

оцінці та підтвердженні навичок або кваліфікацій не є широко доступним у країнах ЄС. Незважаючи на те, що все більше досліджень зосереджено на підприємницькій діяльності мігрантів, небагато країн активно займаються підприємницькою діяльністю мігрантів як засобом досягнення економічної та соціальної інтеграції. Країни повинні докладати систематичних зусиль, спрямованих на роботодавців приватного сектору, щоб інформувати їх про права та переваги іноземних резидентів [83].

Оскільки освітня політика часто визначається на регіональному чи місцевому рівні, а дії можуть залежати від ініціативи окремих шкіл, важко оцінити наявність інтеграційних заходів у системі освіти. Країни Європи надають підтримку у вивченні мови дітям-мігрантам або дітям мігрантів, хоча майже в половині країн школи надають мовну підтримку лише протягом обмеженого періоду. Інші форми підтримки, такі як допомога з домашніми завданнями чи поради батькам щодо того, як працює система освіти, також важливі для довгострокових освітніх результатів. Але загалом ці інші форми підтримки дітей-мігрантів у школах не є систематичними. Одним із підходів до вирішення проблеми дистанції між школами та батьками-мігрантами є організація волонтерів або платних “наставників” у школах. Наприклад, район Гайльбронн, Німеччина, знаходить людей, які розмовляють німецькою та принаймні однією іншою мовою, щоб інформувати батьків-мігрантів про шкільну систему. Округ направляє наставників до шкіл і дитсадків, які запитують їхні послуги, і наставникам компенсуються їхні витрати.

Підтримка доступу мігрантів до вищої освіти обмежена. Зусилля сприяти зарахуванню біженців та шукачів притулку до вищої освіти зазвичай залежать від ініціативи окремих вищих навчальних закладів. Наприклад, кілька бельгійських університетів організували приймальні столи, створили путівники або впровадили інші заходи, щоб допомогти біженцям зарахуватися [83].

Охорона здоров'я потребує більшої уваги як важлива сфера інтеграції. Міжкультурна компетентність стає ключовим фактором надання якісних медичних послуг. Хоча більшість країн надають послуги перекладу чи

культурного посередництва, лише деякі роблять їх широко доступними. Стандарти культурно-компетентних послуг існують у менш ніж половині державних систем охорони здоров'я, особливо це стосується психічного здоров'я та догляду за людьми похилого віку. Це вказує на прогалини в підході до старіючого населення, де увага зосереджується здебільшого на працездатних мігрантах. Навіть у країнах, де визнають важливість психіатричної допомоги для біженців, доступ до таких послуг залишається обмеженою [83].

Житло також потребує уваги як критичний елемент інтеграції мігрантів. Через децентралізованість житлової політики доступність житлових субсидій значно варіюється в різних регіонах. Незважаючи на доступ до житлових пілг, ринкові умови ускладнюють отримання належного житла. В деяких країнах, таких як Нідерланди, Люксембург і Іспанія, нестача житла створює додаткові перешкоди. Дискримінація часто посилює житлові труднощі, навіть коли субсидії доступні. У країнах з дефіцитом житла це може призводити до постійного ризику бездомності, що суттєво впливає на процес інтеграції.

У сфері антидискримінації всі країни ЄС мають закони, що захищають від дискримінації у сфері зайнятості. Однак правовий захист у сферах освіти, доступу до медичних послуг, соціального захисту та житла часто є менш доступним. Органи з питань рівності існують у всіх країнах, але їхні можливості обмежені через нестачу ресурсів. Люди часто не знають про свої права або бояться звертатися за допомогою, що перешкоджає ефективній боротьбі з дискримінацією. Недостатня обізнаність та невиконання антидискримінаційних норм негативно впливають на довгострокові перспективи інтеграції мігрантів [83].

Країни ЄС загалом мають стратегічну базу для інтеграції, а також законодавчу базу для боротьби з дискримінацією, але посилення оцінки цих структур і ресурсів для виконання антидискримінаційних законів, а також посилення уваги до довгострокових результатів має бути пріоритетом на найближчі роки. Загалом заходи, пов'язані з вивченням мови, працевлаштуванням та освітою, все ще спрямовані на безпосередні потреби після

прибуття, тоді як систематичних заходів, пов'язаних зі здоров'ям та житлом, порівняно мало.

Отже, основні напрями вирішення демографічних і міграційних проблем Європи включають комплексний підхід до стимулювання народжуваності, залучення мігрантів як компенсаційного ресурсу для зменшення дефіциту робочої сили, інтеграцію мігрантів у соціальні структури та створення умов для ефективного поєднання культур. Всі заходи повинні враховувати як економічні, так і соціальні аспекти, забезпечуючи довготривале зростання, збереження балансу на ринку праці та гармонійне співіснування різних груп населення.

Висновки до розділу 3

Отже з проведеного нами дослідження, можна дійти до наступних висновків: Частка людей віком 65 років і старше зростає з 21,1 % (94,3 млн) до 32,5 % (136,1 млн), збільшившись на 11,4 п.п. (41,8 млн осіб). Демографічні виклики, з якими зіштовхується Європа, серйозно загрожують її економічній стабільності та глобальному впливу. Низька народжуваність і старіння населення послаблюють конкурентоспроможність європейських економік, що призводить до нестачі кваліфікованих кадрів і високого рівня незаповнених вакансій - понад 3% робочих місць у єврозоні залишалися вакантними в четвертому кварталі 2022 року. Хоча міграція може стимулювати економічне зростання, заповнюючи дефіцит робочої сили, розвивати інновації та формувати толерантне суспільство, вона також загострює соціальну напругу через культурні відмінності, що спричиняють конфлікти та поширення таких явищ, як расизм, ксенофобія й агресивні рухи. Політики часто експлуатують міграційні питання для мобілізації електорату, посилення націоналістичних настроїв і зміцнення політичних альянсів.

Вирішення демографічних і міграційних викликів має базуватися на пошуку балансу між забезпеченням соціально-економічної стабільності та наданням рівних можливостей для всіх жителів. Комплексний підхід до демографічної політики враховує взаємозв'язок між різними проблемами, такими як підтримка сімей, гнучкі умови праці, розвиток дитячих установ та просування батьківства. Трудова міграція допомагає заповнити вакансії, а використання дронів і катерів для моніторингу морських кордонів є ефективним способом боротьби з нелегальною міграцією. В умовах старіння населення автоматизація та інноваційні технології стають ключовими факторами підтримки економіки. Крім того, для успішної інтеграції мігрантів необхідні національні стратегії, що охоплюють мову, зайнятість, освіту, здоров'я, житло та боротьбу з дискримінацією.

ВИСНОВКИ

В ході дослідження було виконано поставлену мету і завдання. На основі проведеного нами аналізу можна дійти до наступних висновків.

1. Визначено, що демографічна проблема – це складний соціально-економічний феномен, що виникає внаслідок порушення природного відтворення населення, зміни вікової та статевий структури, міграційних процесів та інших демографічних факторів, що негативно впливають на розвиток суспільства. До основних демографічних проблем належать старіння населення, низька народжуваність, висока смертність, нерівномірний розподіл населення, зміна сімейних моделей та урбанізація. Міграція – це добровільне або вимушене переміщення осіб або груп людей, що супроводжується зміною соціального оточення, економічних умов і часто культурного середовища. Міграційна криза – це складне соціально-політичне явище, яке виникає внаслідок масового і часто неконтрольованого переміщення великої кількості людей через кордони держав або всередині однієї країни.

2. Виявлено, що демографічні та міграційні процеси в Європі підлягають впливу численних чинників. Соціо-економічні аспекти, такі як високий рівень життя, зростання рівня освіти жінок, соціальна підтримка сімей і урбанізація, суттєво впливають на народжуваність і тривалість життя. Культурні фактори, зокрема релігійні переконання і зміни в сімейних цінностях, також мають значення. Політичні чинники, включаючи міграційну політику, соціальну підтримку та геополітичні кризи, можуть спричиняти масові міграції. Екологічні фактори, такі як зміна клімату і стихійні лиха, впливають на переміщення населення, а демографічні характеристики, зокрема вікова структура і смертність, впливають на економіку та соціальні системи. Міжнародні чинники, включаючи глобалізацію і міжнародні угоди, формують сучасні міграційні процеси та співпрацю в цій сфері.

3. Визначено сутність, роль та принципи дослідження демографічного та міграційного стану регіону. Демографічне дослідження – це систематичний

науковий аналіз населення, що охоплює вивчення його структури, динаміки та просторового розподілу. Це дослідження використовує як кількісні, так і якісні методи для збору, аналізу та інтерпретації даних, враховуючи економічні, соціальні, політичні, екологічні та інші фактори, що впливають на демографічні зміни. Процес демографічного дослідження включає формулювання проблеми і визначення мети, вибір методів, збір, обробку та аналіз даних, інтерпретацію результатів, а також використання різних методів, таких як статистичний, картографічний, аналіз соціально-економічних показників, прогнозування, кейсові дослідження, демографічний та порівняльний аналіз. Принципи дослідження включають наукову об'єктивність, системність, динамічність, просторову конкретність, репрезентативність даних, адаптивність методів і етичність.

4. Проведено дослідження статево-вікового стану населення та основних демографічних показників Європи. З 1980 по 2024 рік населення Європи зросло з 445,4 мільйона до 690,43 мільйона, проте темпи росту залишаються одними з найнижчих у світі, з приростом лише 1,1% у період 2000-2024 років і 64,8% з 1980 по 2024 рік. Найбільш населеними країнами Європи є Німеччина, Туреччина, Франція, Велика Британія та Італія, а найбільша густина населення спостерігається в західній та центральній Європі. У 2022 році вікова піраміда Європи відзначалася широкою базою у вікових групах 25-54 роки, що свідчить про значну частку працездатного населення, хоча також помітний процес старіння. За останні роки в ЄС спостерігається стабільне перевищення кількості жінок над чоловіками, а кількість дітей на одну жінку знизилася до найнижчого рівня за останнє десятиліття - 1,46 дітей. Кількість смертей зросла з 4,4 мільйонів у 2012 році до 5,2 мільйонів у 2022 році. Тривалість життя чоловіків зросла з 77,1 років у 2012 році до піку 78,5 років у 2019 році, проте у 2020 році відзначалося зниження до 77,2 років. Найбільший розрив у тривалості життя між чоловіками та жінками спостерігається в Польщі (7,7 років), а найменший - в Нідерландах (2,9 роки). Найвищий рівень дитячої смертності зафіксовано в Туреччині, Молдові, Албанії та Румунії, а найнижчий - у Ліхтенштейні, Ісландії, Норвегії та

Фінляндії. Рівень розлучень найнижчий у Словенії, Мальті та Румунії, тоді як найвищий у Латвії, Литві та Туреччині. Найнижчі показники одружень спостерігаються в Словенії та Італії, а найвищі - в Албанії, Туреччині та Угорщині.

5. Проаналізовано основні процеси міграції в Європі. Німеччина є лідером за кількістю іммігрантів з понад 2 мільйонами осіб, суттєво випереджаючи інші країни, за нею слідує Іспанія з більше ніж 1,2 мільйона іммігрантів. Франція, Італія та Нідерланди мають менші, але значні показники - від 300 до 500 тисяч осіб. Іммігрантів можна умовно поділити на громадян (84% з інших країн ЄС) і іноземців (16% з країн, що не входять в ЄС), а особи без громадянства становлять лише 2,9 тисяч осіб. За даними Міжнародної організації з міграції, в 2024 році до Європи прибули 93 998 мігрантів, з яких 87 721 особа дісталася морським шляхом, а 6 277 - сухопутними маршрутами. Небезпечні маршрути через Середземне море та інші водні шляхи часто призводять до численних смертей через затоплення та інші небезпеки. Основні країни походження іммігрантів варіюються залежно від історичних і соціально-економічних факторів. Топ-10 країн з позитивним сальдо міграції включають Україну, Великобританію та Німеччину, тоді як Польща, Туреччина і Румунія мають найбільші негативні сальдо міграції.

6. Виявлено, що ефективність демографічної політики Європи має як позитивні, так і негативні аспекти. Завдяки комплексним заходам, таким як стимулювання народжуваності, підтримка сімей і інтеграція мігрантів, вдалося частково уповільнити негативні тенденції, зокрема старіння населення і зниження народжуваності. Позитивний вплив також мали заходи, спрямовані на забезпечення гендерної рівності та підвищення зайнятості жінок, що сприяло економічній стабільності та покращенню соціального забезпечення. Однак демографічна політика стикається з великими викликами, такими як низький рівень народжуваності, недостатня інтеграція мігрантів і нерівномірний розподіл населення між урбанізованими і сільськими районами. Відсутність скоординованого підходу між країнами-членами ЄС також часто призводить до

неефективності та дисбалансу в демографічному розвитку. Загалом, хоча є певні успіхи, демографічна політика Європи потребує подальших удосконалень для адекватного реагування на сучасні виклики і забезпечення стійкого розвитку в майбутньому.

7. Досліджено соціальні, політичні, економічні та культурні наслідки демографічних та міграційних проблем Європи. Частка людей віком 65 років і старше в Європі зростає з 21,1% (94,3 млн) до 32,5% (136,1 млн), що є збільшенням на 11,4 п.п. (41,8 млн осіб). Ці демографічні зміни становлять загрозу для економічної стабільності та глобального лідерства Європи, оскільки низька народжуваність і старіння населення ослаблюють конкурентоспроможність європейських економік, що проявляється у великій кількості незаповнених вакансій - понад 3% робочих місць у євросоні були незаповненими в четвертому кварталі 2022 року. Мультикультуралізм, хоча й підтримує культурне розмаїття і може сприяти економічному зростанню та інноваціям, також викликає соціальну напругу і конфлікти через різницю в цінностях і культурах. Негативні явища, такі як расизм, ксенофобія і ісламофобія, а також політичні маніпуляції міграційними кризами для мобілізації виборців і підсилення націоналістичних настроїв, поглиблюють ці проблеми і ускладнюють інтеграцію іммігрантів.

8. Розроблено основні напрями вирішення демографічних і міграційних проблем Європи. Вирішення демографічних і міграційних проблем полягає в досягненні балансу між соціально-економічною стабільністю та рівними можливостями для всіх жителів. Демографічна політика повинна бути комплексною, оскільки ці проблеми взаємопов'язані. Для покращення народжуваності слід впроваджувати фінансову підтримку сімей, гнучкі умови праці, розвиток дитячих установ, підтримку материнства і батьківства, а також кампанії з підвищення обізнаності. Трудова міграція може ефективно заповнювати вакансії у сферах з дефіцитом кадрів. Моніторинг Середземного моря за допомогою дронів і катерів є ефективним для боротьби з нелегальною міграцією. Країни, що стикаються з нестачею робочої сили, можуть наслідувати

японську модель автоматизації, використовувати роботів для кваліфікованих ручних робіт і розробляти нові технологічні рішення. Для прискорення інтеграції мігрантів потрібно створити національні стратегічні рамки інтеграції, що забезпечать комплексний підхід до адаптації нових жителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арістова А. В. Міграційна криза в Європі та проблеми міжрелігійних відносин. *Економіка та управління на транспорті*. 2016. Вип. 2. С. 131–138.
2. Беззубенко А. В. Демографічна ситуація в Західній Європі у період Високого Середньовіччя. *Літопис Волині*. 2022. № 27. С. 137–141. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/6d177de3-e432-435f-8f37-4f6605d17b3b>.
3. Венгрин Д. Урбанізація як чинник стійкого розвитку. *Особливості суспільно-географічного дослідження. стратегія оптимального розвитку*. 2023. С. 115. URL: http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2017/07/Збірник-конф_Регіон_2023.pdf#page=115.
4. Глобальний договір про безпечну, впорядковану та врегульовану міграцію. *ІОМ Ukraine*. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/tags-2021/hlobalnyu-dohovir-pro-bezpechnu-vporyadkovanu-ta-vrehulovanu-mihratsiyu>.
5. Гречка О. Міграційна криза в Європі як загроза безпеці ЄС: факти, виклики та можливі рішення. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 2 (62). С. 48–53. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/2135>.
6. Григор'єва С. В. Основи демографії. Текст лекцій. Харків : НТУ „ХПІ”, 2020. 77 с. URL: <https://kpi.kharkov.ua/archive/Articles/sociologiya/Конспект%20лекцій%20%20основи%20демографії.pdf>.
7. Демографи прогнозують, що до кінця століття смертність по усій планеті може перевищити народжуваність. *Межа. Новини України*. URL: <https://mezha.net/ua/bukvy/demohrafichna-zyma-do-kintsia-xxi-stolittia-smertnist-ro-vsii-planeti-mozhe-perevyshchyty-narodzhuvanist/>.
8. Демографічна політика. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-21466>.
9. Демографія - тлумачення. *Тлумачний словник Української мови*. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=демографія>.

10. Дублінський регламент. *Deutschland von A bis Z. Handbook Germany*. URL: <https://handbookgermany.de/uk/dublin-procedure>.
11. Катастрофа біля Лампедузи: знайдено 232 тіла мігрантів - BBC News Україна. *BBC News Україна*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2013/10/131008_boat_lampedusa_vj_hk.
12. Кобилинський В. М. Урбанізація: суть та вплив на економічне управління територіями. *Економічний простір*. 2021. № 169. С. 13–17. URL: <http://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/download/876/848>.
13. Козлов В. П. Старіння населення та його вплив на систему пенсійного забезпечення в Україні. *Актуальні проблеми розвитку фінансів в умовах цифровізації економіки України*. 2024. С. 142–144.
14. Козловський С. В., Непиталюк А. В. Демографічна складова стратегії соціально-економічного розвитку. *Економіка і організація управління*. 2020. № 2. С. 6–19. URL: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2020.2.1>.
15. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
16. Конвенція про статус біженців : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 28.07.1951 р. : станом на 10 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text.
17. Корицький Г. І. Дитяча смертність як інтегральний показник медико-соціальної допомоги дітям. *Здобутки клінічної і експериментальної медицини*. 2012. № 2. С. 62–66.
18. Кусій М. І., Карабин О. О., Стасюк М. Ф. Статистичний аналіз : навч. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т безпеки життєдіяльності, 2015. URL: [https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3432/1/СТАТИСТИЧНИЙ%20АНАЛІЗ\(new\)%2015.pdf](https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3432/1/СТАТИСТИЧНИЙ%20АНАЛІЗ(new)%2015.pdf).
19. Лизанець А. Г. Зовнішня міграція в регіоні: сучасний стан, причини та наслідки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія "Економіка"*. 2016. Вип. 1 (47), т. 2. С. 102–106.

20. Максаковский В. П. Демографічна криза у сучасному світі. *Географія ПС*. 2021. № 23.
21. Методологічні пояснення. *Державна служба статистики України*. URL: <https://www.te.ukrstat.gov.ua/files/DS/DS0.htm>.
22. Населення. *Лексика - українські енциклопедії та словники*. URL: <https://leksika.com.ua/15021119/legal/naselennya>.
23. Нечаєв І. Ю. Міграція. *Словник географічних термінів*. URL: <https://vseosvita.ua/blogs/slovnuk-heohrafichnykh-terminiv-11-klas-42414.html>.
24. Пилипченко О. О. Фактори міграції: зміст та класифікація. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. 2023. № 1 (68). С. 42–49.
25. Савельєв Ю. Б. Мультикультуралізм та соціокультурні конфлікти. *Актуальні проблеми духовності*. 2017. № 4. С. 227–134. URL: <https://doi.org/10.31812/apd.v0i4.1615>.
26. Савчук І. Г. Населення. *Словник суспільної географії*. URL: <https://geohub.org.ua/node/4310>.
27. Саган Г. В. Демографічна політика китаю: історія та сучасні тенденції. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність*. 2021. С. 125.
28. Сальдо міграції населення. *Geo-Hub*. URL: <https://geohub.org.ua/node/5858>.
29. Стрілець В., Любовець О. Арабська весна: зміст і сутність поняття в світових електронних енциклопедіях. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 8 (14). С. 48–53. URL: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-2\(62\)-7](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-2(62)-7).
30. Тарасенко К. М. Понятійно-термінологічна характеристика визначення міграції. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2017. № 1 (16). С. 30–38. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2017/1/4.pdf>.
31. Твердохлебов І, Таракчєєв М. Словник-довідник учителя географії. *Internet Archive*. URL: https://archive.org/details/20211203_20211203_2306/page/78/mode/2up.

32. Ткаченко М. В. Онтологія расизму в зарубіжному дискурсі. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2021. № 2. С. 178–183.
33. Цвігун І. Теорія демографічного переходу в умовах пандемії. *Theoretical foundations for the implementation and adaptation of scientific achievements in practice*. 2020. С. 291.
34. Чепелевська Л. А., Дзюба О. М. Проблеми медико-демографічної ситуації та заходи з її покращення. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2017. № 1. С. 19–23.
35. Чихар А. А., Любовець О. М. Демографічні наслідки російсько-української війни для Європейських країн. Україна та світ в умовах російської збройної інтервенції (з 2014 р.) / за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 6 червня 2024 р.) Київ, 2024. С. 162-163
36. Albinowski M., Lewandowski P. The impact of ICT and robots on labour market outcomes of demographic groups in Europe. *Web of Science*. 2024. P. 87.
37. Barabash R. The problem of the spread of xenophobia and racism. *Educational Discourse: collection of scientific papers*. 2021. № 35(7). С. 41–49. URL: [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.35\(7\)-4](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.35(7)-4).
38. Border surveillance, drones and militarisation of the Mediterranean. URL: <https://www.statewatch.org/analyses/2021/border-surveillance-drones-and-militarisation-of-the-mediterranean/>.
39. Bundeselterngeld- und Elternzeitgesetz : of 05.12.2006 : as of 27 March 2024. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/beeg/BJNR274810006.html>.
40. Colibasanu A. Will Artificial Intelligence Solve the Demographic Problem? - Geopolitical Futures. *Geopolitical Futures*. URL: <https://geopoliticalfutures.com/will-artificial-intelligence-solve-the-demographic-problem/>.
41. Conte A., Mazza J. Migrants and Welfare Dependency: Evidence from the EU. Ispra : JRC, 2019. 46 p. URL: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/sites/default/files/tr_jrc116591.pdf.

42. Demographic Policy of the EU and the Population Challenges faced by Member States. *Ordoiuris*. URL: <https://en.ordoiuris.pl/family-and-marriage/demographic-policy-eu-and-population-challenges-faced-member-states>.
43. Emigration by age and sex. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_emi2__custom_12558064/default/table?lang=en.
44. European Commission. New skills and jobs in europe. 2018. P. 19–20. URL: http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/new-skills-and-jobs-in-europe_en.pdf.
45. Europe Arrivals. *Displacement Tracking Matrix*. URL: <https://dtm.iom.int/europe/arrivals>.
46. Facilitation of Illegal Immigration. *Europol*. URL: <https://www.europol.europa.eu/crime-areas/facilitation-of-illegal-immigration>.
47. Female total fertility net rate. *Encyclopedia of quality of life and well-being research*. Cham, 2023. P. 2471. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-17299-1_301499.
48. Fertility indicators. *EuroStat*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_FIND__custom_10202699/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=e5d20167-45cc-435e-9145-2937bed546ed.
49. From thriving neighborhoods to ghettos à Paris. *URBANighte*. URL: <https://urbanighte.wordpress.com/2012/10/14/from-thriving-neighborhoods-to-ghettos-a-paris/>.
50. Germany: Crime statistics and migration. *InfoMigrants*. URL: <https://www.infomigrants.net/en/post/51931/germany-crime-statistics-and-migration>.
51. Glossary. *DataBank | The World Bank*. URL: <https://databank.worldbank.org/metadataglossary/gender-statistics/series/SP.POP.TOTL>.

52. Glossary: Non-nationals. *European Commission*. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Non-nationals>.
53. Glossary. *UNdata*. URL: <https://data.un.org/Glossary.aspx?q=population>.
54. Graunt J. Natural and political observations made upon the bills of mortality. London : Baltimore, The Johns Hopkins press, 1939. 116 p. URL: <https://archive.org/details/naturalpolitical0000grau/page/n19/mode/2up>.
55. Half of Europeans disapprove of EU migration policy and demand stronger border controls, poll shows. *Euronews*. URL: <https://www.euronews.com/my-europe/2024/03/26/half-of-europeans-disapprove-of-eu-migration-policy-and-demand-stronger-border-controls-po>.
56. How to tackle population decline in Europe's regions?. *European Parliament*. URL: <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20210414STO02006/what-solutions-to-population-decline-in-europe-s-regions>.
57. Immigration by age group, sex and citizenship. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_imm1ctz/default/table?lang=en.
58. Integrationsgesetz : of 31.07.2016. *BGBI. I*. 2016. 5 August. URL: https://media.offenegesetze.de/bgbl1/2016/bgbl1_2016_39.pdf#page=27.
59. Key migration terms. *International Organization for Migration*. URL: <https://www.iom.int/key-migration-terms>.
60. Long-term demographic trends and spatio-temporal distribution of past human activity in Central Europe: Comparison of archaeological and palaeoecological proxies. *Quaternary science reviews / J. Kolář et al. Web of Science*. 2022. P. 297.
61. Marriage and divorce statistics - Statistics Explained. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics&oldid=633296#Fewer_marriages.2C_fewer_divorces.

62. May J. F. Population Policies in Europe. *Europe en Formation*. 2015. No. 377(3). P. 136–150. URL: https://www.researchgate.net/publication/299345535_Population_Policies_in_Europe.
63. Metcalfe-Hough V. Migration crisis?: facts, challenges and possible solutions. *ODI*. 2022. P. 1–6.
64. Migrants. *United Nations*. URL: <https://www.un.org/en/fight-racism/vulnerable-groups/migrants>.
65. Migration and migrants: regional dimensions and developments. *International Organization for Migration*. URL: <https://worldmigrationreport/what-we-do/world-migration-report-2024-chapter-3/europe>.
66. Migration. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/migration>.
67. Migration. *European Commission*. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/migration_en.
68. Mortality and life expectancy statistics - Statistics Explained. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Mortality_and_life_expectancy_statistics.
69. Net migration - Europe & Central Asia. *World Bank Open Data*. URL: https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.NETM?locations=Z7-UA&most_recent_value_desc=true.
70. Nimwegen N. V., Esveldt I., Beets G. Population Trends and Family Policies in the Netherlands. *Journal of population and social security (population)*. 2020. No. 1. P. 203–229. URL: https://www.ipss.go.jp/webj-ad/webjournal.files/population/2003_6/7.van.pdf.
71. Population - Europe. *International Monetary Fund*. URL: <https://www.imf.org/external/datamapper/LP@WEO/EUQ>.
72. Population. *OECD iLibrary*. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/population/indicator/english_d434f82b-en.

73. Population on 1 January by age group and sex. *European Commission*.
URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_pjangroup__custom_12520040/default/table?lang=en.
74. Population projections in the EU - Statistics Explained. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?oldid=497115#Population_projections.
75. Schengen area. *Migration and Home Affairs*. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/schengen-borders-and-visa/schengen-area_en.
76. Schulze U. “GIS works!”—But why, how, and for whom? Findings from a systematic review. *Transactions in GIS*. 2021. No. 25(2). P. 768–804.
77. The alleged relationship between immigration and criminality. *OpenPolis*. URL: <https://www.openpolis.it/wp-content/uploads/2022/06/The-alleged-relationship-between-immigration-and-criminality.pdf>.
78. The demographic challenge: how robots plug gaps in an ageing workforce. *Autonomous Robots for Industrial Inspections*. URL: <https://www.energy-robotics.com/post/the-demographic-challenge-how-robots-plug-gaps-in-an-ageing-workforce>.
79. The demographic future of Europe – from challenge to opportunity. *Commission communication*. 2006. No. 571. P. 1–21. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006DC0571&from=EN>.
80. Timeline of 20th and 21st century wars. *Imperial War Museums*. URL: <https://www.iwm.org.uk/history/timeline-of-20th-and-21st-century-wars>.
81. Unemployment rate - countries. *Trading economics*. URL: <https://tradingeconomics.com/country-list/unemployment-rate?continent=europe>.
82. Villaume S., Legendre É. Modes de garde et d’accueil des jeunes enfants en 2013. «*Direction de la recherche, des études, de l’évaluation et des statistiques. Études et résultats*». 2014. No. 896. P. 4.

83. What measures are in place to ensure the long-term integration of migrants and refugees in Europe?. *European Website on Integration*. URL: https://migrant-integration.ec.europa.eu/special-feature/what-measures-are-place-ensure-long-term-integration-migrants-and-refugees-europe_en.

84. Why Demography Matters. Population and Policy in the 21st Century. *Population Europe*. URL: <https://population-europe.eu/events/event-reviews-recordings/why-demography-matters-population-and-policy-21st-century>.

85. Why don't women have all the children they say they want?. "la Caixa" *Foundation*. URL: <https://elobservatoriosocial.fundacionlacaixa.org/en/-/why-don-t-women-have-all-the-children-they-say-they-want->.

86. World population ageing 2019: highlights (ST/ESA/ SER.A/430). *United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division*. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/>.